

Schuller Testvérek fényképfelvételi és kiadásomata.

GRÓF KUN KOCSÁRD.

1801—1891.

A

SZÁSZVÁROSI EV. REF. KÚN-KOLLEGIUM
TÖRTÉNETE.

DÁNÉ ISTVÁN „A SZÁSZVÁROSI EV. REF. KÖZÉPTANODA TÖRTÉNETE“
CIMŰ MŰVÉNEK, MELY AZ ERD. EV. REF. EGYHÁZKERÜLET 1863-IKI
ÉVKÖNYVÉBEN JELENT MEG, FÓKÉPPEN PEDIG NÉHAI SZABÓ GYÖRGY
SZÁSZVÁROSI IGAZGATÓ-TANÁR E TÁRGYRA VONATKOZÓ KÉZIRATÁNAK
BŐSÉGES FELHASZNÁLÁSÁVAL

IRTA
DÓSA DÉNES
EV. REF. KÚN-KOLLEGIUMI TANÁR.

ÁRA 3 KORONA.

SZÁSZVÁROS
NYOMATOTT SCHULLER TESTVÉREK & TÁRSA KÖNYVNYOMDAJÁBAN.
1897.

I. IDÓSZAK.

A szászvárosi iskola a helybeli ev. ref. egyházközség
hatósága alatt.

—EXCE—

i és mikor alapította a szászvárosi orthodoxa scholát, melyből idők folytán a szászvárosi ev. ref. Kun-kollegium fejlődött ki, positiv adatok hiányában, biztosan meghatározni nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy ez iskola a szászvárosi ev. ref. egyháznak volt tulajdona, mit eléggé bizonyít az a kétészégevonhatatlan tény, hogy az iskola rectorait és tanítóit a szászvárosi ev. ref. egyházközség kebli tanácsa választotta, hogy az iskola szellemi és anyagi ügyeit oly bizottság intézte, melynek elnöke a szászvárosi ev. ref. első pap volt, a bizottság többi tagjai pedig a második pap, a rector, az egyház domesticus curátorára és még a kebli tanács 2—3 e célra megválasztott tagja. A papok pedig, hosszu időn keresztül, nem csak az iskola vezetésébe folytak be, hanem tényleg tanítottak is.

Továbbá azt is tudjuk, hogy Ramaschi Máté szászvárosi plébános után, ki 1530 körül Nagy-Szebenbe hívatott meg első pannak, a szászvárosi első papi állomást Károli Sebestyén gyulafelhérvari canonicus foglalta el, ki Bod Péter tudósítása szerint, törvénytudó doctor és a gyulafelhérvari iskolának 1543-ban rectora volt, és mint nagy tekintélyű tudós és buzgó reformátor felsőbb megbizatás folytán, számos vallásos vitatkozáson

mint döntő bíró vett részt. Ez a Károli Sebestyén, ki mellett még két altarius vagy segédpap működött, Szászváros polgárainak reformálását teljesen keresztül vitte és azt annyira megszilárdította, hogy oda sem az unitarius vallás, sem pedig később Báthori Zsigmond pártolása mellett, a róm. catholicus vallás be nem fészkelhette magát.

Azt is tudjuk, hogy 1509-től kezdődőleg Jenőről, Lippáról, Temesvárról és más a törökök által seldült helyekről, királyi engedély folytán, számos polgár vándorolt Szászvárosra és telepedett ott le, minek folytán a város népessége jelentékenyen megszaporodott és pedig miveltebb városi elemmel, ugy hogy Szászváros Károli Sebestyén idejében már a tekintélyesebb városok közé emelkedett.

Az is köztudomásu dolog, hogy a reformátorok a pápa tekintélyével a bibliait állították szembe és mint megingathatlan sziklaalapra, erre alapították tanait. Ennek következtében, hogy a biblia ismeretét minél szélesebb alapra fektessék és hogy minél többen és minél mélyebbre hatolhassauak be annak igaz ismertébe, minden fontosabb helyen, hol csak a reformatio mélyebb gyökeret vert, iskolákat alapítottak és a papok nemcsak az ígét hirdették, hanem az ifjúságot is szorgalmasan oktatták.

Károli Sebestyén továbbá nem csak tudós doctor és buzgó pap, hanem tanár is volt, a fehérvári iskolának rectora. Ily férfiu az iskola fontosságát félre nem ismerhette, különösen egy oly helyiségen, milyen azon időben Szászváros volt, hol a felszaporodott polgárság gyermekei az iskola megalapítására kedvező talajt nyújtottak. Ehhez járult még az a körülmény is, hogy a papi teendők ellátásában nem állott egyedül, hanem még két segéddel rendelkezett, kik reformátori tevé-

kenységében, ama kor szellemének megfelelőleg, buzgón támogathatták.

Mindezt összvetve, habár pozitív adataink nincsenek is, nem utasíthatjuk vissza azt a feltevést, hogy a szászvárosi iskola e város reformálása után mindjárt, vagy talán még előbb, már a reformálás folyama alatt, félhét 1550—1570. között keletkezett. Alapítója pedig nem lehetett más mint Szászváros reformálásának keresztül vivője, a gyülekezet lelke, maga Károli Sebestyén.

Az újan keletkezett iskola a papok vezetése alatt eleinte csak szerényebb igényű népiskola lehetett; de Szászváros városának földrajzi fekvése, polgárainak száma és előre haladottabb miveltsége és az a körümény, hogy e város ipara és kereskedelme által a nagy Hunyadmegyenek ugyszólvan központja lett, habár maga nem is tartozott e megyéhez, miután azon időben e nagy megye területén egyetlen község sem volt, melyet városnak lehetett volna nevezni, miért Szászvárost egyszerűen csak városnak is nevezték, minden együtt véve azt eredményezte, hogy a szászvárosi iskola már korán, ugyszólvan születése reggelén, szélesebb körben keltett érdekeltséget, és egy közönséges népiskola szinvonala jóval felül emelkedett. Adjuk hozzá még ehhez, hogy abban az időben a közlekedés felette rossz volt, hogy utak és hidak vagy teljesen hiányoztak, vagy pedig nagyon rossz karban voltak, úgy hogy csak gyalog vagy lóháton lehetett közlekedni, hogy a szomszéd megyékben is fel egész Gyulafehérvárig és Szebenig nem volt egyetlen város is, hol a vagyonosabb szülők tanuló fiákat elhelyezhették volna.

Minden tényezők együttvéve azt credményezték, hogy a szászvárosi iskola már korán, mikor még teljesen a szászvárosi ev. ref. egyház tulajdona volt,

szélesebb körben keltett érdekeltséget és középiskolai jelleget öltött magára.

Kérdés, hol volt az iskola elhelyezve? Milyen volt szervezete? Kik és mit tanítottak benne? Miféle tanulók jártak benne? Milyen volt a fegyelem? Miből tartotta fejjük magát az iskola?

Hogy a megalakult iskola hol volt elhelyezve, arra pozitív adataink nincsenek. Annyi bizonyos, hogy a ferencrendiek kolostora a reformatio előtti időben már meg volt. Midőn a város polgársága részint Luther, részint pedig Calvin tanait elfogadta, a templommal együtt nagy valószínűséggel a kolostort is elfoglalta s mint legalkalmasabb helyen, az iskolát ott helyezte el, addig legalább mig annak elhelyezésére alkalmasabb helyet kapnak. Kösőbb I. Rákóczy György fejedelem a templom kerítése mellett az iskola számára telket vásárolt, és arra egy emeletes iskola házat építetett, s állítólag saját költségén 24 tanulót is tanittatott benne. Ebben az épületben talált aztán a hajléktalan intézet állandó lakást. Ezen iskolaépület felépültének idejét Nagy Leopold néhai Szabó György igazgató-tanár jegyzése szerint így adta elé: „A szászvárosi Rákóczy épület felépültének ideje be volt vésve a falba; de a mult század elején egy igazítás alkalmával onnan, nagy sajnálatunkra, eltünt. Én, t. i. Nagy Leopold, egy régi jegyzetben így találtam: Sat nostras Vulcane! fuit calcasse ruinas. Ultori satis est . . . usque datum. Indoluit tot damna deus, pulchramque renasci phoenicem e patrio pulvere jussit avem. Anno quo: Auspiciis Christi dum currunt secula septem atque decem, lustris est renovata novem.

A septem et decem secula dum currunt, a tizenhetedik századot jelenti, a novem lustris: $5 \times 9 = 45$. A régi épület tehát elégett és 1645-ben épült újra.

Azon telek, melyet I. Rákóczi György ajándékozott volt, csak egy részét teszi az iskola mostani telkének. Az iskola udvara és a várkerítés között a várárok és egy keskeny utca volt, mely a vármalomhoz vezetett. Az iskola kerítése ellenben a Széchenyiiről nevezett vendéglő és a régi posta utca keleti sarokháza felé annyira kinyult, hogy azt a Széchenyi vendéglő telkétől csak egy nagyon keskeny utca, az emlitettem sarok épülettől pedig csak egy gyalogyszínvonal választotta el. 1806-ban történt aztán a várossal egy csere, mely szerint az iskola kapta a vár árkát és a mellette menő utcát s adott észak felől, helyéből annyit, hogy az utca mindenütt 6 öl széles legyen, árnyékszékét pedig, mely a már kiszélesedett utcába esett volna, betette a vár mellé. Az így is nagyon szűk telket az iskolai előjáróság a legujabb időben övv. Imrénnének az iskolától délkeletrre fekvő szomszéd telkével nagyobbitotta. A Rákóczi épület fennállott egész 1863-ig; ekkor lebontatott, s helyébe gróf Kun Kocsárd költségén az új épület északi szárnya épült fel.

A szászvárosi iskola szervezete egészben véve megegyezett a fehérvári, később enyedi főiskola alsóbb osztályainak szervezetével, annak úgyszólva kisebb képmása, particulája volt.

Itt is 1669-ben Gidófalvi ferulája alatt már studiosusok vannak, kik a későbbi rectorok alatt togatusoknak neveztetnek, oly ifjak, kik a középiskola osztályait kellő eredménnyel végezve, szigorú vizsgát, rigorosumot állottak és a szorosabb értelemben vett tudományok hallgatására boosáttattak. Az alsóbb osztályok elnevezése ugyan az: a conjunctica, mely néha elementarianak is neveztetik, grammatica, syntactica, rhetorica, poetica, melyet végezve, a rigorosumot állottak az iskola törvényeit aláirták, s a togatusok sorába léptek.

A tanulók itt is benn laknak az intézet épületében: de vanuak a lehetősebb szülők gyermekei közül olyanok is, kik külön laktak és extraneusoknak neveztettek, kik magán tanítóknak a rendesnél többet fizettek. A togatusok közül az érettebbek és képzettebbek magántanítóságot kaptak, kik bizonyos mérsékelt honorariumért az alsóbb osztályok növendékeire felügyeltek, s azokat az osztályban tanított tantárgyakra előkészítették. Az ifjúságot a rector professor vezetése alatt itt is a senior és a contra scriba fegyelmezi, kik törvényben megállított esküforma szerint ünnepélyesen kötelezik magukat, hogy a felsőbbek iránt engedelmesek, az alárendeltek iránt pedig igazságosak lesznek. A tanulók között itt is számos alumnus van, kik cipót kapnak, sőt szombatonként hort is. A tanulóknak szigorú irott törvények szabják elé, hogy miképp viseljék magukat tanítóik, tanáraiak és mindenféle előljáróik iránt, hogy az idegenek előtt tiszteességes magatartást tanúsitsanak, s egymás között testvérekként viselkedjenek, egymást ne hántsák, illetlen, csufolódó vagy gyalázó szavakkal ne illessék, mások vagyonát el ne tulajdonitsák, különös figyelem van fordítva az isteni tiszteletre, reggel a munka Isten segedelmének kérésével kezdődik, este Istennek való hálaadással végződik, a rendes templomba járás mellett külön iskolai isteni tisztelet is tartatik a nagy auditoriumban, hol az imát és az egyházi beszédet is a diákok tartják. A tanulók között signum és hungaricum jár, s a kinél a számbavétel alkalmával találtatik, az csak néhány latin vers vagy bölc mondás betanulása és felmondása által menekülhet meg a vesszőltések től. Az újan jött tanulók esküvel kötelezik magukat az engedelmeségre és a törvények pontos megtartására, és ígérik, hogy legalább egy évig az intézetben maradnak. A távozók tanáraiakat, tanítókat, tanulótársaikat és az intéze-

tet nem hagyják búcsuzás nélkül oda, hanem mielőtt podgyászukat az intézet épületéből kivinnék, megjelennek a nagy auditoriumban egybegyült iskolai közönség előtt, és ott egy maguk készítette, rendesen latin búcsúbeszéddel búcsuznak el. Mind ebből láthatni, hogy a szászvárosi ev. ref. kollegium belső szervezete szakaszott mása volt annak a szervezetnek, melyet a 48 előtti időkben az enyedi és a többi ev. ref. főiskolánál találtunk. Ezt bizonyítja egy régi anyakönyv is, melybe 1669-től kezdődőleg a rectorok neve és az általok beirt tanulók nevei be vannak jegyezve. Ez anyakönyv elején rongált állapotban, ugy látszik még régibb írással, megvannak az iskolai törvények is.

E törvényekből, az osztályok elnevezéséből, valamint Benkő azon kifejezéséből, hogy „II. Rákóczi György fejedelem kora előtt minden iskolánkban communiter 3 osztályokban foglalkoztak nyelv (latin) tanulásával, következtethetünk a tantárgyakra is, melyeket az intézetben tanitottak.

A legalsóbb osztályban kezdették az írással és olvasással, a mit az is bizonyít, hogy ez osztály alphabetariának is neveztetett. A következő osztályokban kezdődött és folytatódott a latin nyelv rendszeres tanítása. A latin nyelv mellett korán megkezdődött a görög nyelv tanítása is, mert az emlitettem anyakönyvben fennmaradt iskolai törvények egyik pontja azt rendeli, hogy a görög nyelvet mindenik tanító tanitsa a maga osztályában, a legalsót kivéve. Ugyanezen törvény azt is rendeli, hogy a héber nyelv is tanittassék.

Positív adatok nem bizonyítják, de fel lehet tenni, hogy a latin, görög és héber nyelven kívül még némi kevés szám is tanittatott, annyi legalább, a mennyi az élet minden napjai szükségeinek kielégítésére mulhatatlanul

megkivántatott. A vallásból a heidelbergai kis- és nagy káté tanittatott.

Benkő szerint II. Rákóczi György korában Apáczai Csere János indítványára az előbb 3 osztály hatra emel-tetett, nemely intézetben épen nyolcra. Az osztályok el-nevezésében is történt némi változás, a mi a tantárgyak változásának lehetett következménye. Ettől az időtől fogva, hibetőleg német befolyásra, a fensőbb osztályokban a tudományokból is kezdettek egyet-mást tanitani, u. m. logicát, psychologiát, metaphysicát, historiát, a rhetoríán kezdődőleg algebrát és mértant is. A főtan-tárgy azonban állandólag a latin nyelv maradott, a görög nyelv elhanyagolásával, mely később csak a togatus diákoknak tanittatott. A héber nyelv ugylátszik teljesen kamaradt, a német nyelv tanítását pedig, melylyel a test-vér iskolák sikertelen kísérletet tettek, Szászvároson meg sem kezdették.*

A szászvárosi ev. ref. kollegium tanítótestületének magvát kezdetben ugylátszik a helybeli ev. ref. egyház két papja képezte.

Az egyházi főtanácsnak egy 1779-iki leirata szerint Fogarasi József a szászvárosi gymnasiumnak rectora és az egyháznak második papja volt. Ez Maros-Vásárhelyre a philosophia professorává választatván meg, a főcon-sistorium Csernátoni Sámuelt ajánlja helyébe „az ke-geyelmetek Gymnasiumában és Ecclesiajában esendő hij-jánosságnak kipótlására.“

Egy más 1787-iki leiratában megint azt írja: hogy kegyelmetek papjai mit és mennyi órán tanitanak, nincs megírva; holott ennek előtte való időben ebbeli szorgalmuknak is szép bizonysságát adták.“ Ugyanezen leiratban alább így folytatja: „minthogy pedig kegyel-metek papjainak nem csak az állott eddig kötelességé-

* Szabó György kézirata nyomán.

ben, hogy a tanítók és tanulók szorgalmára kinyilt szemekkel vigyázzanak, hanem annak felette mindenik naponként egy vagy több órán is, a mint papi hivatala engedte, tanított.“ E két adat kétségtelenül bizonyítja, hogy a szászvárosi ev. ref. egyház papjai egyszersmind tanárok is voltak. Minthogy pedig a papok élethossziglen választattak, a rectorok és az osztálytanítók pedig csak évről-évre, nem utasíthatjuk vissza azon feltevés jogosultságát, hogy a tanítótestület magvát tulajdonképpen a két ref. pap képezte.

Továbbá, minthogy a papi dézma következtében a papi állomások aránylag igen jól voltak dotálva, s így ezen állomásokra mindig képzett papok voltak választhatók, kik a tudományok azon korbeli állásához mérten bármely tantárgyat, bármely osztályban képesek voltak tanítni: önként kinálkozik azon feltevés, hogy kezdetben az iskola megalakulta alkalmával a tulajdonképpeni tanítók ök voltak, s csak később, midőn a kebli iskola a közönséges népiskola keretéből kinőtt, alkalmaztak saját jelesebb tanítványaikból vagy más iskolából meghívott alkalmas egyénekből ideiglenesen, addig mig jobb állomást kapnak, fiatal és nötlen tanítókat, a kik az iskola épületében benn laktak, és a tanuló ifjuság magaviselete felett a közvetlen felügyeletet végezték. A felsőbb osztályok, vagy más szókkal a studiosusok vagy togatusok tanítása és az iskola vezetése továbbra is a papok kezében maradván.

Midőn aztán idők folytán az iskola tovább fejlődött, s a tanulók száma és az iskolához fűződő követelmények megsokasodtak, valószínűleg az iskolai fegyelem célszerűbb kezelése végett is, indittatva, sőt mondhatjuk kény-szeritve érezte magát az egyház legalább egy kiválóbb tanerőről gondoskodni, ki minden erejét az iskolának szentelje és a togatusok rendszeres tanítása mellett az

ifjuság fegyelmezését is kezelje. Igy került az intézet élére a rector. Minthogy pedig oly képzett tanerők, kik az intézetnél a rectorság fontos feladatainak megfelelni képesek voltak, legnagyobb számban a fehérvári, illetőleg az enyedi kollegiumnál találtattak; minthogy továbbá ez intézet Szászvároshoz legközelebb volt, egész természetes, hogy a szászvárosi egyház vezető férfiai a Bethlen-főiskola elöljáróságához folyamodtak és ezt kérték, hogy ajánljon nekik egy megbízható ifjut, kit a rectorságra meghívjanak. Fel lehet tenni, hogy a Bethlen-főiskola elöljárósága a szászvárosi rector állásának fontos voltát kellőleg méltatva, a rendelkezése alatt álló legjobb tanerőt ajánlotta, ki hivatalát elfoglalva, a hozzáfűzött várakozásnak teljesen megfelelt.

A szokást a gyakorlat szüli. Miután a Bethlen-főiskola által ajánlott rectorok beváltak, a szászvárosiaknak célszerűbbnek és bizonyára kényelmesebbnek is látott, hogy a rector távozása esetén ujra meg ujra a nevezett főiskola elöljárásához folyamodjanak új rector ajánlása végett. Igy jött szokásba, hogy a szászvárosi egyházuak a Bethlen-főiskola ajánlott rectorokat.

A szászvárosi ref. kollegium levéltárában őrzött régi anyakönyvben 1669-en kezdődőleg egész 1740-ig Herepei István rector feljegyezte az előtte működött rectorok neveit és az alattok beiratkozott togatus diákokat, hihetőleg valamely más jegyzékből. Azon innen egész 1848-ig a rectorok sajátkezűleg jegyezték be neveiket és hivatalba lépésük idejét. Maga a rectorság azonban régibb keletű, mert Halitz Mihály 1674-ben testál a kollegiumnak, az iratokból pedig az tűnik ki, hogy ő a szászvárosi iskolának rectora volt. A neve azonban a rectorok névsorában nem fordul elő, tehát régebb volt rector.

Ezen rectorok a Bethlen-főiskola elöljárósága aján-

latára rendesen 3 évre választattak, de ugy, hogy ha működésükkel az egyház előjárósága nem volt megelégedve, időközben is elbocsátotta. Ezt bizonyítja az a szokás, hogy az egyház rectorát a 3 éves cycluson belül is minden év kezdetén határozatilag marasztotta meg. Ha a rector a 3 éves cyclus letelte alatt nem kapott jobb állomást, a 4-ik, sőt 5-ik évre is megnarasztatott. Arra nem volt eset, hogy valamelyik rectort tövábbra is meg ne marasztották volna. Ez a tény, ketségtelen bizonyitéka annak, hogy a Bethlen-főiskola a rectorok ajánlásában nagyon lelkismeretesen járt el.

A rectorok nem nősülhettek, az iskola épületében laktak, kétségkívül azért, hogy az ifjúság felügyeletét annál jobban intézhessék.

Az említettem anyakönyvben feljegyzett rectorok idősorban így következnek:

1. Gidófalvi R. Dániel 1669.
2. Tallyai Pál 1673.
3. Váradi Eötvös Gáspár 1679.
4. Onodi János 1686.
5. Nádudvari István 1691.
6. Lengyelfalvi István 1693.
7. Pávai Zsigmond 1698.
8. Szemerjai Márton 1701.
9. Borsos István 1703.
10. Pápai János 1709.
11. Bedő Ferenc 1714.
12. Török Mikály 1716. (Az ő neve beiktatásánál fordul elő legelőbb ször a „gymnasium“ szó).
13. Kőrösi György 1722.
14. Kolosvári István 1725.
15. Veres Elek 1728.
16. Bányai János 1731.
17. Farczadi Gábor 1735.

18. Berzétei József 1739.
19. Herepei István 1740.
20. M.-Vásárhelyi Bába Sámuel 1742.
21. Berzétei József (tordosi pap) 1744.
22. Herepei István (Belgiumból visszatérve) 1744.
23. Maksai Mózes 1739.
24. Szilágyi Márton 1752.
25. Barabás János 1755.
26. Istvánsy János 1757.
27. Kiss Ferenc 1760.
28. Dersi Pál 1763.
29. Eperjesi Gábor 1764.
30. Kovács Sámuel 1766.
31. Bardotz Gábor 1772.
32. Wass György 1775.
33. Sebes Sámuel 1780.
34. Sipos Pál 1784.
35. Kovács Mihály (előbb bencenci pap) 1787.
36. Bartha Miklós 1789.
37. Zágoni Bodola György 1793.
38. Bartha Miklós (az egyetemről visszatérve, másodszor) 1796.

1799-ben az iskola az erdélyi reformátusok Kolozsvárott székelő supremum consistoriumának közvetlen főhatósága alá megy át, míg az egyházközség továbbra is a nagyszebeni szász főconsistorium fennhatósága alatt marad. Ettől kezdve 1838-ig az enyedi tanárok hármas jelölése, és a szászvárosi iskola főgondnokáinak meg-hallgatása mellett, ugyanis egyházfőtanács élethossziglen választotta az igazgató-tanárt.

Ez időszakban igazgató-tanárok voltak

1. Sipos Pál 1799—1806.
2. Baló Sámuel 1806—1817.

3. Keresztes Dániel 1817. (Még ez évben tordosi pappá választatott).
4. Bodola Károly 1817—1821. (Ekkor szászvárosi pappá választatott).
5. Zsoldos Sámuel 1821.
6. Váradi Mihály 1821—1829.
7. Székely Sámuel 1829—1837. (Fogarasi pappá választatott).
8. Váradi Mihály, szászvárosi pap egy évig, 1837—1838-ig, helyettesítette az igazgató-tanárt.

1806-tól 1830-ig rectorhelyettesek vagy subrectorok is voltak alkalmazva. 1838-on kezdve az erdélyrészti ev. ref. 4 fő- és 2 középiskola gondnokai és tanárai jelöltek, és a többséget nyert 3 egyén közül választotta meg a rectort a népes egyházfőtanács gyűlése. Szóval a szászvárosi ev. ref. kollegium rectora is ugyanazon módon választatott, mint a társintézetek rendes tanárai. Ezen időszakban igazgató-tanárok voltak 1838—1858-ig Molnár József, 1858—1870-ig Szabó György, kikről alább részletesebben fogunk szólani.

A szászvárosi ev. ref. egyházközség papjainak és a névtelen köztanítóknak segítségével két századot meghaladó hosszú időn keresztül ezen férfiak intézték a szászvárosi ev. ref. kollegiumnak szellemi- és sok tekintetben anyagi ügyeit is. Áldás emlékükre.

A már többször említettem auyakönyvben a togatusok közé beiratkozott diákok után nincs bejegyezve koruk, vallásuk, illetőségük vagy nemzetiségeük. Ennél fogva pozitív adatokra támaszkodó statistikai kimutásban nem adhatunk a tanuló ifjuságról a valóságot megközelítő hű képet.

Mindazonáltal a nevekből és abból, hogy az idegenek többnyire származási helyüket is megnevezik, az oláh nevek után pedig némely helyen oda van írva,

hogy valachus, vagy unitus, avagy disunitus, némileg következtethetünk a tanuló ifjúság minvoltára is.

Némely tanuló neve után oda van jegyezve: de Uzon, de Kőrispatak, de Boldogfalva, de Fapolt stb. Ebből egyelőre azt lehetne következtetni, hogy a szászvárosi ev. ref. kollegium vonzó erejét a Székelyföldre is kiterjesztette.

Ez azonban nézetem szerint nem valószínű. Hisz általában tudvalevő dolog, hogy a székelység Enyeden, Udvarhelyen és Maros-Vásárhelyen tanítatta fiait.

Az is tudvalevő dolog, hogy a nemes urak gazdasítói és számtartói, az ev. ref. egyházak papjai és tanítói csaknem kizárolag székely ifjakból teltek ki. Nagyon valószínű tehát, hogy azon fiák, kinek neve után valamely székely helység neve van jegyezve, nem születtek a székely földön, hanem egyik vagy másik Hunyadmegyei gazdatiszt, számtartó, pap vagy tanítónak volt a fia, kik maguk vagy valamelyik ősük származott az illető községből s az illető község neve csak mint praedicatum jegyeztetett oda. A közlekedési viszonyok gyarló volta nem engedi feltennünk, hogy Háromszékról, vagy Udvarhelyszékről ily messze fekvő intézetet kerestek volna fel, midőn közelebb jelesebb intézeteket kaptak, melyek különb tanítás mellett több beneficiumot is nyújtottak. A legtöbb név azonban megegyez azon magyar családnevekkel, melyek Hunyadmegyeben ma is el vannak terjedve, vagy a melyek csak a legutóbbi időben haltak ki. A tiszta magyar kálvinista nevek között csak ritkán fordul elő egy-egy német, avagy oláh hangzású név.

Ezek után, azt hiszem, bátran állíthatjuk, hogy a szászvárosi kollegium, a Hunyadmegyei kálvinista magyarságnak, illetőleg nemesség fiainak volt nevelőintézete.

És hogy e nemesség fennmaradott, hogy nyelvét és vallását szétszórt volta dacára megőrizte, s így a magyar nemzet javára megmentetett, azt nagy részben a szászvárosi ev. ref. kollegiumnak lehet köszönni. Ez intézet nélkül nagy valószínűséggel a közremesség is eloláhosodott volna, mint a hogy számos magyar paraszt község eloláhosodott.

Az iskolai fejezetet a tanulók felett legalsó fokon a togatus diákokból kinevezett magántanítók gyakorolták. A magántanítóknak, mint fennebb is említettem, az volt kötelességük, hogy a gondjaikra bizott kisebb gyermeket magaviseletére nyitott szemmel örködjenék, hogy azokat rendbezz, tisztasághoz, és szorgalmas munkához szoktassák, és hogy ezek mellett az osztálytanító által kihagyottakra kellőleg elkészitsék, szóval, hogy a távol levő apa gondviselését részben legalább pótolják. A magántanító és magántanítványok között levő ezen viszonyból, különösen ha meggondoljuk, hogy az akkori diákok sokkal korosabbak és érettebbek voltak, mint a mostani VII—VIII. gymn. osztálybeli tanulók, önként következik, hogy a magántanítóknak fountos és sok oldalú kötelességeik mellett, némi fejelezési joggal is kellett birtokolniuk. E joguk tényleg meg is volt, azzal éltek, s fájdalom, néha vissza is éltek.

A magántanítónak azonban csak a maga tanítványai felett volt fejelező hatalma, s csak azon kisebb-szerű sérelmeket intézhette el, melyek az ő saját tanítványai között merültek fel.

Ha valamely összeütközés két vagy több magántanító alá tartozó gyermeket között merült fel, vagy ha a felmerült vétség súlyosabb természetű volt, az úgy elintézése a contra elé került, kinek hatásköre az egész ifjúságra kiterjedt. A contrának a diákok is tartoztak engedelmeskedni; ki a törvényt vagy az ille-

met szóval vagy tettel megsértette, annak a contra, távolléte esetén a senior figyelmeztetését, rendreutastását vagy megrovását tűrnie kellett. A diákok érdemlegesebb fegyelmezése azonban a rector tiszte volt.

A súlyosabb természetű vétségeket azonban, követte légyen el azt diák, avagy osztályos, az iskolai törvényszék bíráltá el és torolta meg.

Az iskolai törvényszéknek az ev. ref. egyház első papja elnöksége alatt tagjai voltak a második pap, az iskola rectora, a domesticus curator, 2—3 presbiter és az egyháztanács jegyzője. Rendes investigatio tartás és a vádlott kihallgatása után e testület mondotta ki ítéletét a bűnös felett, eleinte végérvényüleg, később azonban miután az intézet az egyházfőtanács közvetlen rendelkezése alá ment, az iskolai törvényészektől az elítélt felebbezhetett az előjárósághoz, melynek a papokon és a rectoron kívül az iskola fő- és algondnokai voltak tagjai.

A büntetések voltak: pénzbirság, bezáratás, 25-ig sőt legrosszabb esetben még 50-ig is terjedhető vesszőcsapás, speceficus vagy generalis reversalis, consilium abeundi, a helybeli iskolából való kizárás vagy az összes erdélyrészti ref. iskolákból való kizárás.

A jegyzőkönyvekben fennmaradt ítéletek azt a benyomást gyakorolják az olvasóra, hogy a törvényeszék ha szigorral is, de minden esetre atyai indulattal kezelte bírói hatalmát, és idegenkedett a legutolsó, a legsúlyosabb büntetéshez nyulni.

I. Apafi Mihály fejedelem 1663-ban szept. 25-én a szászvárosi orthodoxa egyház azon panaszára, hogy megfogyatkozván, scholae rectorát sem képes tartani, a sebeshelyi tizedet a szászvárosi orthodoxa schola rectorának ajándékozza.

Ez adatból több dolgot lehet következtetni. Először

is azt, hogy a szászvárosi orthodoxa egyház az Apafy Mihály fejedelemsegét megelőzött viharos időkben megfogyatkozott, hogy tehát azelőtt népesebb és egyszer mind vagyonosabb is volt, mert az ev. ref. egyház jóvedelme első sorban a hívek hozzájárulásából állhatott. Hogy a szászvárosi orthodoxa iskola rectora fizetése az orthodoxa egyház pénztárát terhelte, melyet az egyház a jobb időkben megbirt és fizette is, de megfogyatkozván, többé nem birja, rectorát nem fizetheti, tehát a fejedelem segedelméért kénytelen könyörögni.

Midőn az iskola rectorának pontos fizetése, a főfizettség fennakad, nem az iskola előjárósága, hanem az orthodoxa egyház folyamodik a fejedelemhez.

Ha ehhez adjuk még azt a tényt is, hogy régebben az egyház pénztárosa az iskola pénztárát is kezelte, s arról az egyház presbiteriumának számolt be, hogy az egyház domesticus curátor azzal a kormányzó testületnek, sőt még az iskolai törvényszéknek is tagja volt, mindezt összevetve biztosan állíthatjuk, hogy a szászvárosi ref. kollegiumot kezdetben a szászvárosi ev. ref. egyház tartotta fenn a maga jóvedelméből, a mit nagy mértékben megkönyített azon dicséretes tény, hogy lelkes papjai nemcsak a felügyeletben és az intézet kormányzásában, hanem a tényleges tanításban is tevékeny részt vettek.

A kezdetben csak egyházközségi iskola így emelkedhetett már középiskolai jelentőségre, szélesebb körű tevékenysége és áldásos működése által csak így nyerhette meg már gyerinek korában Hunyadmegye lelkes fiainak nagylelkű támogatását.

Az eddig ismert adatokból látjuk, hogy I. Apafy Mihály fennemlített adománya előtt Barcsay Ákos, még mielőtt fejedelemré választatott volna, tartariai jósza gából évenként 40 köböl buzát rendelt a szászvárosi

orthodoxa iskola javára. Adataink fogyatékos volta miatt más kegyes alapítók neveit nem tudjuk e korból felemlitni, de tekintetbe véve főuraink generosus jellemét és a közérdekeltséget, mely Barcsay Ákost ily jelentékeny alapítvány tételére indította, bátran feltehetjük, hogy Barcsay Ákos jó példája nem maradt hatás nélkül, és hogy Hunyadmegye urai már ezen időben is lelkesen támogatták a szükséggel küzködő intézetet.

Ezen feltevésünket nagy mértékben támogatja a következő tény:

Talán még Apafy Mihály fejedelemsége alatt vagy azután Bánfy György kormányzósága alatt néhány buzgóból hunyadmegyei ur a fejedelmi tanácschoz, vagy az egyházi főtanácschoz, mely akkor a ref. kormányszéki tanácsosokból állott, azon kéréssel folyamodott, hogy engedtessék meg nekik a szászvárosi diákokat segélyezni, vagy jobban mondva azt kérték, hogy a fejedelmi tanács vagy az egyházi főtanács a maga tekintrével buzdítson a megyében másokat is alunnuosok tartására. A fejedelmi tanács vagy az egyházi főtanács azonban akkor nem engedte meg, azaz a Szászvárosért buzgolkodó hunyadmegyei urak tervét letanácsolta, attól félve, hogy a szászvárosi iskola érdekében meginditandó nagyobb mérvű segély-gyűjtés ártalmára lesz az akkor Fehérváron székelő sárospataki tanuló ifjúságnak. Mihelyt azonban a sárospataki szegény és hárnyódó iskolának Fehérvárról el kellett vándorolnia és Maros-Vásárhelyen biztos révpartra jutott, az egyházfőtanács sietett Iuczédi József személyében egy biztos küldeni ki a hunyadmegyei urakhoz. E biztos eljárásáról a következő adat maradt fenn a szászvárosi gymnasium levéltárában.

Méltóságos, Tekintetes urak! Ezen nemes várme gyének és ebben az Isten házának diszes oszlopai! A

mult kolosvári országgyűlése alkalmatosságával a méltóságos supremum consistorium parancsolt volt nekem, hogy Nagyságtok, Kegyelmetek előtt tegyek valamely propositót, melylyel kész is lettem volna személy szerint Kegyelmeteket magok házánál megkeresni; de az idő is nem engedte, méltóságos Főispán uram szép tanácsadása is ezen dolgot jobb alkalmatosságra t. i. Nagyságtok, Kegyelmetek mostani összegyűlésére differáltatta velem. Azért egy-két szóval az én propositiónak summiája ez. Az emlitett méltóságos consistorium, minekutánna a fehérvari nemes collegiumot, mely minden jó léleknek szánakozására a maga féskétől privátatott, és sok ideig mintegy bujdosólag nyomorgott volna, M.-Vásárhelyen szükségesképen kényszerítetett megtelepítni ugyan Vásárhelyen. Agnoscálja pedig a méltóságos consistorium azt, hogy azon kollegium ezen nemes vármegyének sok érdemes szülemlényeit nevelvén, nagy részint azoktól is tápláltatott, de már messze esvén kegyelmetektől, sem kegyelmetek fiainak nem használhat, se azokra nézve kegyelmetektől beneficiumot alig vehet. Emlékeznek sokau az méltóságos consistorium közt arra is, hogy az elébbi méltóságos gubernator és méltóságos consistorium előtt kivánva kivánták kegyelmetek elei azt, hogy Szászvároson az schola auctiójára concurrálnának, ha az urak nem elleznék, de akkor a fehérvari collegium statusára nézve károsnak tartatott, ha ezen particularis schola a collegiumtól avocálja az ifjuságot; már most pedig a feljebb megirt változására nézve a collegiumnak, mind igen szükséges, hogy nevezet szerint a nemes vármegyebeli ifjak, urak, förendek, nemesek fiai, mind a nemes vármegye szolgálatjára, mind Isten dicsőségére közelebb való helyen készítetnek, mind igen illendő, hogy minivel a vásárhelyi schola a kollegiummal uniáltatott, itt a

szászvárosi végyen magának kegyelmetek istenes segítsége által nevekedést. Azért commendálja a méltóságos consistorium Nagyságtoknak, kegyelmeteknek nagy szeretettel, consulálváu maguknak és szép posterritásiknak, leginkább pedig az Isten dicsőségének, másoknak is jó példaadásul, magoknak örök emlékezetül, tégyen Nagyságtok, kegyelmetek példás jótéteményt az emlitett soholával, és kiki a maga ereje, Istennék jóra vezérő lelke szerint igyekezzék oly beneficiumot felállitni, a mely vagy perpetuum, vagy csak maga éltéig állandó legyen. Ez pedig úgy lesz, ha vagy bizonyos alumnumot, vagy maguk majorkodásuknak tizedéből (mely azonkívül is Istené volna) ezen scholához érigál, mely által legyen a tudományért sanyargó diákságnak alimentatioja, annak felette, minthogy építés is kivántatik, ahhoz is, aki Nagyságtok, kegyelmetek közül mire érkezik, ki kővel, ki fával, mészszel, deszkával segíteni méltóztassék, Istennél lesz a bőv jutalom mindenekért, az méltóságos főconsistorium nagy emlékezetbe fogja tartani kegyelmetek szép kegyességét.

Hogy Hunyadmegye nemességénél mily nagy volt a szászvárosi, akkor még csak particula iránt az érdekeltség, mutatja a fényes eredmény, mely az egyházi főtanács kiküldöttjének felhívását követte.

Az adakozás magyar forintokban és köböl buzákban történt.

Adott az ur, Nalácz Lajos uram 2 alumnusnak évenkint fl. h. 24, cubulos 12.

Az ur, Nalácz György uram fl. 12, cub. 6.

Nalácz József fl. 12, cub. 6..

Nalácz István fl. 3, cub. 6 ann.

Kendeffi Mihály fl. 20 ann.

Kendeffy Gábor fl. 12, cub. 3 annuat.

B. Jósika István cub. 9 annuatim.

Gr. Gyulai István cub. 2 annuatim.
Kun Miklós fl. 12, cub. 6 annuatim.
Barcsai Gergely uram fl. 10 cub. 5 ann.
Barcsai György cub. 5.
Barcsai József fl. 10, cub. 6, fát a schola építés-hez currus 20.
Teks. Buda Gáspár uram több beneficiumai mellé
fl. 10. Buda András fl. 10.
Buda Bálint fl. 20. Buda Miklós fl. 10.
Buda István fl. 5.
Makrai Ferenc fl. 1.
Zeyk Miklós cub. 4, fl. 8.
Györfy József fl. 10, Csulai Imre fl. 3.
Zeyk István fl. 2. Puy Mózes fl. 4.
Buda István fl. 5.
Baczellári Pál fl. 3. cub. 3.
Naláczki István fl. 3. cub. 5.
Mara Gergely fl. 5. Farkas Péter fl. 2. cub. 1
Aradi Pál fl. 5. Váradi András fl. 5.
Fogány János fl. 5. Pogány György fl. 4.
Nándra Gyula fl. 5. Pogány Gáspár fl. 1.
Pogány Miklós fl. 1. Brázovai István fl. 1.
Gargacs Ádám fl. 1. Grigyi Balázs fl. 1.
Bakosnyiczai Pál fl. 1. Pap János fl. 3.
Aczél Tamás fl. 2. Barcsai Ábrahám cub. 1.
Folti Bálint özvegye Jósika Mária fl. 10, cub. 6.
Gr. Bethlen László özvegye Folti Mária fl. 8.
Barcsai Sigmund özvegye Horváth Krisztina fl. 5.
Barcsai Ferenc özvegye Lukács Sára fl. 4.° cub. 3.
Buda László fl. 4.
Ezek és ily mértékben akarták a tudományos pályára készülő ifjakat azon időben segítni.
1740. körül Herepei István rector kézirásával a következők vannak bejegyezve :

Nomina patronorum, qui alumnos suos hac in schola sustentant:

Ill. d-uus Gregorius Barcsai.

Ill. d-nus Báró Ladislaus Jósika.

Ill. d-nus Comes Stephanus Kún fl. 12, cub. 3.

Vidua ejus Comit. Susanna Bethlen cub. 5 rectori.

Clarissa Mathaeus P. Fogarasi.

Spect. ac gen-osus d-nus Josephus Beregszászi.

Sp. d-nus Ábrahám Barcsai.

Sp. d-nus Ladislaus Berivoi.

Sp. d-nus Ladislaus Pogány.

Sp. d-nus Beniamin Győrfi.

Patroni, ad quos studiosi festis diebus mittendi sunt:

Ill. ac. magn. d-nus Stephanus Jósika.

Ill. d. d. Josephus Barcsai.

Ill. d. d. Georgius Barcsai.

Ill. d. d. Alexander Barcsai.

Sp. d-nus Michael Kendeffi.

Sp. d-ni Budenses de Galacz.

1754. die 23. februarji lévén, az mtsgos B. Barcsai Péter ur, nevének tiszteletére Csóráu, conferált ö Nagysága iskoláuknak kegyes gratiájából 30 m. forintokat, 30 véka buzát és 30. veder bort úgy, hogy azon oblatumon tartassék mindenkor 2 becsületes alumnus ö nsga számára.

Eodem die conferált gr. Bethlen Susánna asszony ö nsga egy alumniját ugyan a szászvárosi schola számára, a mely is 12 mftból és 12 véka buzából álló. Ibidem Csorue magistrante tunc Martino Szilágyi.

Az ily alumnusok a szünidőkön kijártak kegyuraikhoz, s a miben az urnák szüksége volt, szolgálatukra voltak. Apróbb gyermekeiket, főleg leánykáikat tanították, íródiákoskodtak vagy a gazdaság körül segédeztek, ünnepnapokon pedig isteni tiszteletet tartottak.

A kegyurak szép példáját az egyházak is követték, sátoros ünnepekre azok is diákokat (legatus) járattak, s templomi szolgálatukat szives vendéglátással és kegyadományokkal jutalmazták.

A szegény sorsú diákok tehát Szászvároson is épp úgy, mint a többi erdélyrészti ev. ref. kollegiumoknál a patronusok kegyadományaiból, a legatiok jövedelméből és a magántanítványok gondozásáért kapott mérsékeit tiszteletdíjból tartották fenn magokat.

A buzát és a bort, úgy látszik, az iskola sütőházába és pincéjébe gyűjtötték be. A bort eladták és úgy használták-e fel? bizonytalan. Annyi azonban bizonyos, hogy az iskola körülbelül 1810-ig korcsomáltatott, s hogy a praebitor a borból az alumniusoknak szombatonként tarozott bizonyos mennyiséget kiszolgáltatni. A buzát mindenünn összegyűjtötték, megörültették és cipót süttek belőle.*

A diákság élelmezéséhez a város is hozzájárult, a mennyiben megengedte, hogy szerda és szombat délután a cipónak szánt buzát vámmentesen őrölhessék meg a vármalomban, mely az iskola közelében van. Azután is, hogy a cipósütés megszűnt, a diákoknak meg volt az az előjoguk, hogy szerda és szombat délután, ha nem is vámmentesen, de másokat megelőzőleg őrölthettek a megneveztem malomban.

A meglevő alumniákat a rector osztotta ki a diákok között, és pedig az idősebbség rendje szerint, kivéven azt az esetet, ha valaki merőben érdemetlen volt a kegyadományra. Az idősebb diákok egész-, a fiatalabbak fél alumnumot kaptak. A ki új alumnumot szerzett, az a maga szerzett alumnumot az idősebbek előtt is megkaphatta. A mit a diákok ünnepeken a legatiókból kaptak, kötelesek voltak közreadni és abból közösen éltek.

* Szabó György körzirata nyomán.

1760-on kezdve csak annyi új diákokat vettek fel, a hány régi eltávozott.

Hogy a rectornak és a köztanítóknak 1663. előtt mit fizettek, arra adataink nincsenek, annyi azonban bizonyos, hogy rectorok azelőtt is voltak, és hogy fizetésüket a helybeli ev. ref. egyháztól kapták.

1863-ban adományozza, mint fennebb is láttuk I. Apafi Mihály fejedelem a sebesbelyi tizedet a szászvárosi iskola rectorának.

Ezt megelőzte Barcsay Ákos hunyadmegyei főispán, később erdélyi fejedelemnek 1659-ben kelt alapítvanya, melyben a szászvárosi iskola javára tartariai jáoszágából évenként 40 köböl buzát rendel kiadatni. Ennek negyede vagyis 40 véka a rectoré volt, a többi a köztanítóké.

Barcsai Mihály 1707-ben nemcsak hogy megújította az alapítványt, hanem piskii malmának szombati vámjával meg is növelte.

1770. körül azonban e szép alapítvány évenkénti kiszolgáltatása megakadt. A szászvárosi egyház és iskola elöljárósága pedig törvény útján nem tudta, vagy nem merte az örökösséket az évenkénti illetékek kiszolgáltatására kényszeríteni. Csak 1808-ban indított az egyházfőtanács pert az örökösek ellen és azt megnyervén 1829-ben az akkori iskolai elöljáróság az egyházfőtanács helybenhagyásával a 2320 köbölre menő hátraléket, és az évenként 40 köböl buzát jövedelmező tőkét elbékélte 3000 forint váltó német forintba. A piskii malom vámját Barcsai Sándor 1734-ben újra megadta; de miután a malmot az árviz elvitte, megszűnt a vám is.

1674-ben Halitz Mihály külföldi egyetemre készült, s eshető halálára való tekintetből vagyona felett rendelkezve annak egy részét a szászvárosi iskolának

hagyta. Ebből a részből begyült 1712 fl. 40 dr, és ezen-felül még 17 márka és 5 piseta ezüst. Külföldön halt-e meg, vagy mi történt vele, nem tudjuk; végrendelete és holmijának jegyzéke a szebeni tanácsnál volt letéve, valamint ingóságai is Szebenben 4 polgárdál voltak letéve. Végrendeletét a szebeni tanács csak 1712-ben bontotta fel Vásárhelyi Mihály szászvárosi első pap kérelmére. 1763-ban gr. Bethlen Gergely főgondnok, Kun István curator és Vásárhelyi András első pap, a szászvárosi iskolában tanított tantárgyakról jelentést téve, felirnak és kérik a kormányszéket, eszközölné ki, hogy a Rabutin császári generalis elvette pénzt a királyi kincstár adja vissza. Az 1784-diki és 1801-diki kimutatáshban, melyet az egyház az iskola alapjairól az egyházi főtanácschoz felterjesztett, ez áll: „az iskola egykor rectora Karánsebesi Halitz Mihály hagyott 1712 fl. 40 dr-t, 17 márka és 5 piseta ezüstöt, de eunek kamatja eleitől fogva restantiában maradt.“ Ugy kell lenni hogy a pénz Szebenben maradt valamely hivatalos kézénél. Tovább így szól a hivatalos kimutatás: „A kuruc világkor Rabutin csász. vezér pénzben megszorulván, loboncai soldjába elvette.“ A szathmári béke után ugyanezen kimutatás szerint mind VI. Károly császár 1730. körül, mind Mária Therézia két izben utalványozták, de a buzgó kath. kincstárnokok a visszaízletést mindig meggátolták mai napiglan.

Ezen összeg alunniusok számára volt hagyva.

1725-ben galaci Buda Bálint egy 125 frtról szóló követelését az iskolának ajándékozta a tanítók fizetésére.

1728-ban Barcsai Zsigmondné, Horváth Kriska 50 véka gabonát hagyott. Barcsai János 1728-ban Padou kötelezi magát, hogy fele részét megadja, 1740-ben pedig újból kötelezi magát, hogy az iskola tatatorázására még azon évben fizet 200 frtot.

1736-ban Barcsai Sándor 200 forintot, 1737-ben Barcsai Sándorné, Diósi Kriska 100 forintot hagynak az iskolának. Az 1801-diki kiimutatásban ez áll: Nalácz Sára 50 frtot, Borsos István 50 frtot, mások többen 300 frtot hagytak az iskolának.

1735-ben Kurtós Mihály, 1737-ben Eperjesi László, 1740-ben Barcsai János, összesen 128 forintot hagytak az iskolának, s az 1801-diki kiimutatás szerint ezen összegből vették a sütőházat még azon régi időben.

1756-ban Csórai Szilágyi József alezredes hagyott az iskolának 1200 forintot; ennek kamatjából kapta a rector is évenkint 60 német forintját.

1768-ban Borosnyai Sigmund pap hagyott 168 frtot, 1770-ben ifj. gróf Bethlen Pál 100 frtot. Ugyanakkor a szászvárosi ref. egyház 50 forintot, 1780-ban Kovács Sámuel, azelőtt rector, ekkor szászvárosi második pap, hagyott 100 forintot.

1780-ban Szabó Mózes őrmester 130 frtot, 1781-ben bibarcfalvi Simon János hagyott 2120 forintot, mely összegből azonban, úgy látszik, csak 300 forint folyt be az iskola pénztárába.

1781-ben Benkő István bábolnai praefectus hagyott 250 forintot. Ez a pénz gabona kamatra volt kiadva, és ebből a gabona kamatból kapta a rector a maga évenkénti 40 véka buzáját.

Ezek szerint 1801. előtt a rector és a köztanitók fizetésére szolgált:

1. A sebeshelyi tized.
2. A mig járt, a tartariai 40 köböl buza és a piskii malom szombati vámja.
3. 928 forintnak gabona kamatja.
4. 2650 forintnak pénz kamatja.*
5. A promissio; így nevezték azt az ajándék pénzt,

* Szabó György számlájára szerint.

a mit a tanulók a téli- és nyári közvizsgák alkalmával a köztanítóknak vinni szoktak.

Ezenkívül a rectorok az alumnumokat is rendesen a köztanítóknak szokták odaadni.

Bizonyára ezen időben is voltak kegyes pátronusok, a kik a szászvárosi iskolában, valamint a többi intézetekben is, alumnusokat tartottak. Néhai Szabó György szászvárosi igazgató-tanár írja, hogy ő 1827-ben Barcsai Károly urnal nevelő volt, és a nevezett főur ebben az időben is vitetett ki magához Szászvárosról nyárára egy diádot, ki neki alumnusa volt, s kinek évenként 6 köböl buzát és némi készpénzt is fizetett. Fel lehet tenni, hogy ő nem volt egyetlen, hanem még több bányadmegyei főur is hódolt a régi szép szokásnak. De hogy kik voltak a kegyes főurak, 1770-től 1848-ig nincs sehol feljegyezve. Az azonban, hogy az ifjak felsegélessére kik fizettek az intézet pénztárába tőkepénzt be, az 1784. és 1801-diki kimutatásban fel van jegyezve.

1751-ben gr. Bethlen Gergely és neje Nalácz Nádád áadtak 4 alumnus segélyezésére 1000 forintot. Addig azonban, míg az egyház a tanítók fizetésére alapot szerezhet, megengedik, hogy ideiglenesen a rector és a tanítók vegyék az alapítvány kamatját.

1774-ben Ajtai Abod Mihály nagy-enyedi tanár, ki az enyedi, udvarhelyi s tóni még más iskoláknak is hagyományozott, két diákl segélyezésére a szászvárosi iskolának is hagyott 500 forintot. Levele így szól: „Haeredes legitimos non habeo, quaero perpetuos. Inveni. Mostan azért küldök 500 forintot a alumnusnak jó könyvekre.

1797-ben Vadas Mózesné, Barcsai Juliánná adott 1000 forint tőkét 2 alumnus segélyezésére. Rendelte az volt, hogy holta után 500 forint az enyedi diákoké legyen; de az enyedi főiskola 1823-ban

midőn a kegyes hagyományozó meghalt, a szászvárosi iskolának engedte át a maga részét.

Ugyanezen évben Málnási László szebeni pap Kis Gergely udvarhelyi tanár kezéhez, ki az udvarhelyi kollegium épületének felépitése végett egész Erdélyt bejárta, adott a szászvárosi iskola javára is 500 frtot, oly feltétellel, hogy kamatját arra forditsák, a mire az iskola előljárósága és az egyházfőtanács a legjobbnak vélik. Az egyházfőtanács tényleg le is küldötte ez 500 forintot, mely két *alumnus segélyezésére* fordítatott.

1798-ban néhai Berzétei István tordosi pap özvegye, Vásárhelyi Susánna, adott *alumnus segélyezésre* 120 forint tőkét. Ugyanézen évben Bagosi Mária, özvegy Bakó Sándorné, Tordos, Perkász, Kasztó és Szászváros községekben lakó embereknek levő követeléseit a szászvárosi iskolának ajándékozta, mely követelések összesen 214 frtot tettek. Ez összeg gabona kamatját egy *alumnus huzta*.

Ezen kívül az egyház is tartott 2 *civicust*, a kik a templomban és a temetéseken a kántornak segíteni taroztak.

Ezek szerint az iskolának 1801-ben, midőn az egyházfőtanács közvetlen vezetése alá ment, következő tőkepénzei voltak :

A tanítók fizetésére 928 forint gabonakamattra, 2650 forint pénzkamattra kikölcsönözve, 4045 forint pedig az ifjúság segélyezésére és egy sütő-házra. A sütő-ház jövedelmét és a Bethlen Gergely-féle alapítványt a tanítók és a *rector* fizetésére is fordithatta.

A tanuló ifjúság segélyezéséhez Szászváros városa is járult, a mennyiben a tantermeket és a lakószobákat egy-egy füstnek véve, annyi *competentia* fát adott ingyen, a hány füst volt. *Competentia* alatt oly farakást értettek, melynek szélessége 2 öl, magassága $\frac{1}{2}$ öl, hossza

pedig akkora, a mekkorára az emberi comb vastagságu fiatal fák nőni szoktak. A levágás, behozatal és felaprózás az iskola dolga volt. Később az adomány oda módosult, hogy a város minden tanszoba részére 3 kurta ölfát utalványozott. Jelenleg a levágatás, ölberakás és behozatal költségeit is a város hordozza, és nemcsak a 4 elemi és 8 gyinn. osztály számára adja a 3—3 kurta ölfát, hanem külön ad a torna-terem fűtésére 6-, a rajzteremre 4- és a kórház számára szintén 4 öl fát.

Másik segélye a városnak az, hogy a favámi felét a ref. iskolának engedte át, ugy hogy egyik héten a lutheranus, másik héten pedig a ref. iskola szedte természethen a városra eladás végett beszállított fából.

Midön a Ferencrendi szerzetesek VI. Károly császár idejében visszajöttek és kolostorukat visszafoglalták, követelték, hogy a favámból ők is részt kapjanak, a mit meg is nyertek. Jelenleg a 3 iskola közösen egyenlő arányban birják a favámot. Ez előtt néhány évvel még természetben szedetett, jeleuleg azonban bérbe van adva, s 45—50 forintot hajt egy-egy iskola javára.

A mint az 1784. és az 1801-iki vagyon kimutatásból láthatni, dacára Hunyadmegye lelkes fiai és leányai nemes áldozatkézségének, az iskola még mindig nagyon csekély alappal rendelkezett abhoz, hogy egy jól szervezett középiskolát tarthasson fel megfelelő tanerőkkel, és hogy a szegény tanulókat is kellő támogatásban részéltesse. Különösen a tanerők dijazásáról volt felette mostoha gondoskodva. Azon segélyek is, melyeket egyes nemeslelkű patronusok vagy patronák az intézetnek nyújtottak, főleg a szegény tanulók gyámolitására irányultak, a tanárok és tanítók fizetésének emeléséről pedig, egy-két dicséretes kivételtől eltekintve, majdnem teljesen megfeledkeztek. Már pedig tudvalevő dolog, hogy az iskolánál a legfőbb a tanár. Jó tanár nélkül a

legtökéletesebben felszerelt iskola is csak festett koporsó. csak zengő cimbalom. Ellenben jó tanárok mellett, a hiányos felszereléssel küzködő intézetek is nagy szolgálatokat tehetnek és tényleg tettek is hazának, nemzetnek és az emberiségnek egyaránt.

Hogy a kegyes jóltevők a tanárok fizetésének javítására oly kevés gondot fordítottak e korban, annak lehet tulajdonitani, hogy az iskola a szászvárosi ev. ref. egyház tulajdona lévén, a nagyközönség első sorban az ev. ref. egyháztól várta a tanítók és tanárok fizetésének javítását. Ezt bizonyítja azon tény is, hogy midőn az egyházközség az intézetet az egyházfőtanács közvetlen vezetése alá bocsátotta, a patronusok és patronák lelkében azonnal felkelt azon elutasithatlan szük ségnék érzete, hogy a tanerők díjazásának javítása elkerülhetlenül szükséges. Meg is indult erre mindenjárt az erőgyűjtés, a mit iskolánknak következő 1800—1848-ig terjedő korszakában bővebben fogunk tárgyalni.

A szászvárosi ref. kollegiumnak eleitől fogva az volt nagy betegsége, hogy hivatásának érzetében középiskola akart lenni, de nyomorúságos anyagi viszonyainál fogva e magas hivatásának vagy éppen nem, vagy csak részben és hiányosan tudott megfelelni.

E nehézségek mellett azouban az intézetnek még más természetű akadályokkal is kellett küzködnie. Ilyenek voltak a nemzetiségi és telekezeti féltékenység okozta ellenségeskedések. A viszonyok jellemzésére felemlítem a következő két esetet.

Vásárhelyi K. András első pap idejében (1735—1767-ig), valamint azelött és azután is jó darab időig, a reformátusoknak és lutheránusoknak, vagy a mint Szászváron még maig is mondják, a magyaroknak és a szászoknak közös tornyuk és közös harangjuk volt. A lutheránusok vagy, a mint említém, a szászok mindig

akkor harangoztattak, mikor a reformátusoknál az isteni tisztelet folyt. El lehet képzelní, hogy a közvetlen közelből hangzó harangszó mennyire zavarta az isteni tiszteletet és mennyi bosszúságot okozott a reformátusok, illetőleg a magyarok között. Miután a dolgot szép szerével eligazitni nem tudták, az erélyes Vásárhelyi András első pap nehány diákkal a szász harangozókat a toronyból lehurcoltatta, és jól elpáholtatta. A lutheránusok panaszára Deutsch szász comes elrendelte, hogy a városi tanács a szék erejével a diákokat a városból üzze ki, épületüköt pedig rombolja le. A lutheránusok készséggel vállalkoztak a rendelet végrehajtására, és ki is vonultak azt tényleg foganatosítni. A reformatus polgárok azonban felfegyverkezve, a diákok mellé sora-koztak, s a szék erejét támogató lutheránusoknak ellen-állottak. A szász atyafiak midón látták, hogy az iskola-védők vérük hullása áránu is készek a megtámadott intézetet védelmezni, szokott körültekintésükkel tanácsosnak tartották a comes rendeletét nem erőltetni, szétoszlottak és az iskolának békét hagytak. Vásárhelyi András első pap pedig egy a comeshez intézett felterjesztésében erélyesen hangsúlyozta, hogy iskolaügyekben az ev. ref. egyházfőtanácsban kívül senkitől semmi-nemű rendeletet el nem fogad.

Ez esemény nagyon jellemző azon viszonyra, mely azon időben szászok és magyarok, kálvinisták és lutheránusok között volt. Ma sem mondhatjuk, hogy igazi testvéri érzület hatja át a sziveket, de ma mégis ilyes valami, ha mindjárt a politikai hatalom erre fel is bátorítana, még a szász atyafiak részéről sem törtéhetnék meg.

A másik eset a Ráduly-féle telek esete. Ez a telek a szász és a magyar, illetőleg az ev. ref. és luth. iskola között, közvetlen a prot. templom kerítés mellett

volt. A városi tanács kath. pártja, mely a református tagok véletlenség vagy sélelem okozta kimeradásuk következtében többségre jutott, azt határozta, hogy kath. iskolának ezt a telket veszi meg.

Ez a terv a lutheránusoknál is, de különösen a reformátusoknál rendkívül nagy izgatottságot szült. Erélyes feliratokat intéztek az egyházfőtanácschoz, hogy a kormányzék közbelépéssel mulhatatlanul akadályozzák meg a nevezett telek megvételét és a kath. iskolának odaépítését, mert ha ez meg találna türténni, az okvetlen a reform. iskola pusztulását vonná maga után.

Minthogy a dolog törvényes uton ment, igen bajos volt utját állani, ugyanazért az egyházfőtanács azt ajánlotta, hogy a reformátusok egyesüljenek a lutheránusokkal, és közösen vegyék meg az illető telket és így akadályozzák meg a kath. iskola odaépítését.

A nagy izgatottságuk a végén is a Ferencrendi szerzet főnöke vetett véget, ki a telket személyesen megtekintve, azt az iskola elhelyezésére alkalmatlannak találta. E helyes ítéletében talán az a gondolat is vezette a jeles férfiut, hogy a kath. iskola közbeékleése által nem istenes dolog a tanuló ifjúság között örökösi cívakodásra adni alkalmat. Ennek következtében a kath. iskola, más alkalmasabb helyen, a zárda közvetlen közelében építetett fel.

E példa azt mutatja, hogy a helybeli katholikusokban meg volt ugyan a hajlam a protestánsokkal, különösen pedig a reformátusokkal, a harcot megkezdeni; de a Ferencrendi szerzet főnkének mérséklete, véleményem szerint hasznossága is, megakadályozta a harc kitörését.

1799-ben az intézet az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházi főtanácsának közvetlen fennhatósága alá ment át, s ezzel életének és fejlődésének egy újabb

korszakába lépett át. De hogy mily kezdetleges állapotban volt akkor még az intézet, mutatja Bartha Miklós másodszor rector és később szászvárosi pap számadása, melyet az iskolánál 1797. és 1798-ik évek soriyama alatt a saját felügyelete mellett végzett építkezésekéről az egyház keblitanácsához 1798. okt. 26-án beterjesztett.

„Anno 1797. diebus Aprilis kezdődvén a nemes szászvárosi kicsiny és romladozott iskolának építetése, tekintetes Klopotivai Pogány László urnamek, mint domesticus curatornak idejében, az eddig egy rectori szobából, egy romladozott és meghasadozott falu keskeny auditoriumból, négy megavult szoros diákkamarákból és 3 classisokból álló iskoláuk építetett és megazaportatott e szerint: 1-mo. Az auditorium napkelet felé egy ölnyire megnyújtatván megtágítatott és megújítatott ablakokkal és székekkel. 2-do. Az auditoriumnak contiguitasában négy diáki szobák, kamarák ex fundamento két contignatióra építettek és fedél alá vétettek. 3-tio. Az iskola omlósében levő bibliothékája megújítatott, stukatura alá vétetett, új ablakokkal és egyéb szükséges készülékekkel elkészítetett. 4-to. A rectori szoba előtt levő pitvarból egy ahhöz foglaltatott tiszteséges szoba építetett, és a hozzá megkivántatott új ablakokkal s kemencével elkészítetett.

Ezeknek pedig építetése idejében én is, nevemet alább leírt, mint rector, és az építésre vigyázó és szorgalmatoskodó *erogallam e szerint*: 25 szál marosi tutajfáért és 150 drb deszkáért 50 mft., 20 szál aranyosi tutajfáért Foltról 12 mft, ezen fák behozataláért 88 dr. Summa totius erogati 704 frt 83 dr.

Ezt következő forrásokból fedezték:

Ns. Hunyadvármegyéból gyűlt alamisnapénz a supplicansok részén kívül 144 frt 25 dr, a székely földről

Ország István diáklegátus részén kívül 104 frt 36 drt, Simon József diáklegátusunk a maga quartáján kívül beadott 148 frtot. Szászvároson gyűlt a libellus szerint 27 frt 23. T. domesticus curátor Pogány László ur az iskola pénztárából adott 200 frt 40. Barcsai Sándor ur adott 20 frtot, Gillyen Dániel ur adott 20 frtot, Déván és Solymoson egytől is, mástól is kaptam 7 frt 40 krt. Locusok ára és matriculáris pénz 18 frt 16 kr. Summa totius percepti 689 frt 80 kr. E szerint a magaméból adott supererogatum 15 frt 3. Ezenkívül két esztendei pénzfizetésem 150 frt. Restantiae summa 165 frt 3. Ezen restantiának kifizetését instálja a venerabilé consistoriumnak alázatos szolgája és a gymnasiumnak eddig volt rectora

Bartha Miklós.

Szászváros, 26-dik Octobris 1798.

II. IDŐSZAK.

1799—1848. évig.

század kezdetével a szászvárosi ref. kollegium új korszaka nyílik meg, melyben a kebli egyháztanács vezetése alatt addig csak tengődő particula aránylag gyors fejlődésnek indul, és megközelíti a célt, hogy legalább türhető középiskola legyen.

Az egyházfőtanács legelső ténye, hogy az addig ideiglenesen választott és bármikor elbocsátható rectort élethossziglan nevezte ki, és pedig oly férfiakból, kik ugyanolyan képzettséggel birtak, minőt a többi fő- és középiskolák rendes tanárainál megköveteltek.

Az előbb humanissimus kisebb cím helyett a clarissimus magasabb cimet kapta, mi által a rector tekinthető nem csak a tanuló ifjuság, hanem az egyházi- és világi közönség előtt is nagyban emelkedett. A magasabb ranggal szélesebb hatáskört is engedélyezett számára, amennyiben az egyházfőtanács népes gyülésein, s ha felszentelt pap volt, a zsinaton is, döntő szavazati jogot adott. Később a rector mellé egy segédrectort, subrectort rendel, s mindenki fizetését a saját pénztárából is gyarapítja.

Az intézet mellé Hunyadmegye leglelkesebb fiait nevezi ki fő- és algondnokoknak, és mindenöt elkövet, hogy a közérdekeltséget nemcsak Hunyadmegyében, hanem az egész Erdélyben az intézet iráut ébren tartsa.

À pénz devalvatioja idején az egyes patronusokhoz és tekintélyesebb összegekkel tartozó adósokhoz, nem minden siker nélkül, felszólításokat intéz, kérve őket, hogy a szászvárosi iskola követeléseit ne vonják scala alá, hanem a kamatokat fizessék a teljes összeg után. Pénztári utasításokat ad ki és megköveteli, hogy a pénztáros adjon hypothekában biztosítéket és szorosan alkalmazkodjék a kiadott utasításokhoz; hogy a számadásokat évenkint készítse el. Az előjáróságot is utasítja, hogy a pénztáros számadásait lássák el, s a dokumentumokkal együtt felülvizsgálat végett terjesszék fel az egyházfőtanácschoz.

Az előjáróságoknak megtiltja, hogy az iskolák fekvőségeit az ő tudta és beleegyezése nélkül elidegenítsek, sőt azt is megrendeli, hogy adás-vevési szerződésekben, adósokkal történő kiegyezésekben, vagy terhelő kötelezettségek elvállalásánál az okiratokba minden irják belé, hogy az intézetre csak azon esetben kötelező, ha azt az egyházi főtanács helybenhagyja. A kormányszék segítségét kieszközölve, hathatósan közreműködik, hogy az intézet követeléseit minél gyorsabban felhajthassa. Szóval az egyházfőtanács az intézet ügyét teljesen magáévá tette, és minden tőle kitelhetőt megtervezett, hogy az minél erőteljesebb fejlődésnek induljon. E buzgó fáradozást és atyai gondoskodást nem körözött ugyan minden kellő súker; de nem is maradt minden eredmény nélkül, mert az intézet habár lassu, de biztos fejlődésnek indult.

A szászvárosi ev. ref. kollegiumnak az egyházfőtanács közvetlen fönnhatósága alá helyezését maga az egyházközség kivánta. A királyföldi új szervezet ugyanis nagy befolyást engedett mindenütt a városi tanácsnak az egyház ügyeibe. Minthogy Szászváros is a Királyföldhöz tartozott, s a tanács nem református tagjai nem

mindig tanusítottak az intézet iránt valami különös jó-indulatot, tanácsosnak látszott az egyházfőtanács közvetlen fönnhatósága alá bocsátani, mely kivül és felül is állott a városi tanácsban. Az egyházi főtanács készséggel engedett az egyházközség kérelmének, az intézetet védő szárnyai alá fogadta és elrendelte, hogy azon alapok, a melyekről tisztán ki lehet mutatni, hogy azok az iskolát illetik, adassanak ki az iskolának, a melyekről pedig ez ki nem mutatható, azok az egyházközség és iskola között egyenlő arányban osztassanak meg. Igy is történt.

Az iskola kormányzatát a megelőző időkben, mint azt fennebb láttuk volt, a helybeli ref. első pap elnökkéte alatt egy bizottság vitte, melynek az elnökön kívül tagjai voltak a második ref. pap, a rector, az egyház domesticus curátora, a presbiterium jegyzője és még 2—3 választott presbiter. Miután az intézet az egyházfőtanács szárnyai alá került, az intézet kormányzata az iskolai előjáróság kezébe ment át, mely állott két fő és egy algondnokból, kiket az egyházfőtanács nevezett ki, a rectorból, a pénztárosból és később a subrectorból is.

1799-től 1848-ig következő fő- és algondnokok működtek az intézet mellett: B. Nalácz József zarándmegyei főispán 1820-ig, ifj. gróf Kún Zsigmond 1831. végéig. B. Nalácz József után 1820-ban fia ifj. b. Nalácz József lett a második főgondnok. 1808-tól kezdve gróf Kún Zsigmond elnököl s mellette mint algondnok néhány évig Pogány László vesz részt az előjárósági gyűléseken. Idősb Brúz Ferencz 1812—1837-ig algondnok. Gróf Kún Zsigmond halála után ifj. b. Nalácz József tartott egy előjárósági gyűlést, csakhamar azután b. Bánffy László, mindenkitől mint főgondnok. 1833-tól kezdve az iskola ügyeit mint második főgondnok gróf

Kún Kocsárd vezette előbb az idősb, később ifj. Brúz Ferenc algondnok segítségével. Gróf Kun Kocsárd, a megyéből eltávozván, 1838-ban főgondnoki állásáról leköszönt s helyébe Brúz Ferenc lett másodfőgondnok. Ugyanez évben lesz Barcsai László első főgondnok, Kakucsi Elek pedig algondnok, 1843-on kezdve dr. Lészay Dániel algondnok. Barcsai László főgondnok 1838—1845-ig csak két gyűlésten vett részt, a többi gyűléseken ifj. Brúz Ferenc elnökölt dr. Lészay Dániel részvételével.

Az igazgatók nevét és működésük idejét fennebb közöltem, itt személyes tulajdonságaikról közlök egyetmást, néhai Szabó György igazgató-tanár feljegyzései alapján.

Baló Sámuel tanulmányait Eneyeden végezte, külföldi egyetemen járt, de hogy melyiken, nem tudjuk. Szorgalmatos és pontos tanár hirében állott, s ugy beszélik, hogy alatta az iskola virágzott, mert a tanítói kart példájával és felügyeletével is szorgalomra ösztönözte, a tanulókat jórendben tartotta, a diákokat megfékezte. Kedves, nyájas ember volt, az iskolának jó hirt szerzett, az egyházfőtanács is nagyrabecsülte, igazgató-tanári hivatalában halt meg.

Keresztes Dánielről azt beszélik, hogy jeles szónok és erélyes tanár volt; de csak rövid ideig tanárkodott, s így nagy eredményt nem mutathatott fel. Keresztes püspöknek volt a fia, s külföldi egyetemről hazatérve lett tanár. Szabó György ugy tudta, hogy az egyházfőtanács előbb Salamon Józsefet, gróf Toldalagi Lászlóné papját nevezte ki szászvárosi tanárnak; de mikor épen indulni akart, Zilahira is meghívta, és öszülőföldjének adva az elsőséget zilahi igazgató lett. hol kétségbetű silány körülmenyek között, ritka bá-

torsággal, szívós kitartással s meglepőleg fényes eredménnyel szolgálta a magyar iskola ügyét.

Bodola Károly nagy tehetségű férfiú, jeles szónok, jó tanító és szorgalmas tanár volt, de miután csak négy évig tanárkodott, nagy sikertő sem mutathatott fel. Nagyobb érdemet szerzett az egyház körül; ő építette a pompás nagy papi szállást, melynek árából utódai csak keveset kaptak vissza; a paplak terjedelmes kertjét nemes gyümölcsfákkal ültette be. Az egyházkerület ügyeiben is nagy szerepet játszott, 1836-ban a nagybaconi zsinaton a generalis főjegyzőségre Zágoni Bodola Sámuelnek, később erdélyi ev. ref. püspöknek vetélytársa volt és csak pár szavazattal maradt kisebb ségben. Különösen a képviseleti rendszert sürgető haladó párnak volt nagy kedveltje. Meghalt 1836-ban cholérában.

Zsoldos Sámuel már nem járt külföldi egyetemen, mert az ő idejében a külföldi egyetemek látogatása tiltva volt. Csak rövid ideig tanárkodott; testes, erős férfi létere korára elhalt, mint szászvárosi második pap.

Váradi Mihályról azt mondják, és képe is azt mutatja, hogy kellemetlen külsejű ember volt, előadása sem tudott tanítványaiban érdeklődést kelteni. Máskülönben tanult, eszes ember és jeles vitázó volt.

Baló után ő volt huzamosabbacska ideig, 7 évig, igazgató-tanár. Gróf Kún Zsigmond főgondnokkal nagy mértékben befolyt az iskola pénzügyeiuek gyarapítására. Mint szászvárosi nagy pap az által örökitette meg nevét, hogy a gymnasium részére szép alapítványt tett, Szászvároson részvénytársaságot hozott létre oly célból, hogy e városban magyar casinót építse, a részvények nagyobb részét maga vevén meg, a papi lak jó karban tartására is szép összeget hagyott, midőn pedig vénsé-

gére nyugalomba vonult, az egyháznak módot nyújtott, hogy tőkevagyonát szép összeggel gyarapitsa. Nagyon derék és hasznos ember volt.

Székely Sámuel egy kedves grófi családnál hosszason volt nevelő; szép tanultságával finom udvarias bánásmódot egyesített. Mint mondják, vonzó előadású, szigort nyájassággal párosító igazgató és igen szorgalmas tanító volt. Miután nem sikerült azon törekvése, hogy tordosi pap legyen, Fogarasba ment lelkésznek. Azt beszélik róla, hogy később szerelmi csalódás miatt megörült s Gyulafehérváron, ahol született volt, a Marosba ölte magát. Az ő rector professorsága alatt kapta az iskola gr. Kún Zsigmond hagyatékát.

Molnár József gróf Degenfeld Pállal beutazta Észak- és Nyugat-Európát, s annak egyetemein sokat tanult, tudományáról maga is sokat hitt. 1848-ig sikeresen koronázta a tauritás körüli fáradozásait, buzgón és sokat fáradozott az épület homloka felépítésének megindításában és az épület felemelésében, nagy szerepet játszott a jelenlegi nem egészen célszerű iskolai telek megtartásában is.

Ezen iskolai előljarók buzgalma és az egyházfőtanács különös kegye, mely ezen időben leglénkebben nyilvánult a kisebb iskolák iránt, nagy mértékben emelték gymnasiumunk anyagi erejét sazzal együtt szellemi emelkedését is.

Legelőbb is Sipos Pál rector-professor idejében 1802-ben maga az egyházi főtanács nagy gyűjtést rendezett az egész megyében, melynek eredménye a következő volt:

Tőkepént írtak alá oly feltétellel, hogy mig megfizethetnék, rendesen kamatozzák: Barcsai Ábrahám és neje gróf Bethlen Susánna 1000 frtot és pontosan is kamatozták; gróf Bethlen Kriska, gróf Kendeffy Elekné

500 frtot, holtáig pontosan kamatozta; a nagy-enyedi Bethlen-főiskola 1000 forintot és pontosan kamatozta.

Az iskolaépület azon részének, melyet 1797. és 1798-ban nem javítottak volt ki, fedele és belseje ki-javitásához járultak: Barcsai Ábrahámné, gróf Bethlen Susánna azzal, hogy két diákszobát, vagy az akkor nyelven két kamarát a maga költségén teljesen helyre-állított. Ezen két szoba közül egyiket a hálás ifjuság Bethlen-kamarának nevezte.

A javításra adtak még: Barcsai Ábrahám 30 frtot, felesége ujból 30 frtot, gróf Teleki József 100 frtot, gróf Toroczkai Therézia 30 frtot, b.^rBánffy László 12 frtot, Zeyk Imre őrnagy 28 frt 80 krt, ezenkívül a templom tornácába egy perselyt csináltatott, mely évenkint 10—15 frtot hozott az iskola pénztárába. Adott továbbá Csonka Mihály 20 frtot és két ablakhoz vasrostélyt, Csiki György 12 frtot, Biró József 12 frtot és 50 véka meszet, Borbáth László 6 frtot, Berzétei pap özvegye 6 frtot, Fehér Miklós udvarbiró 2 frt 40 krt, Ríbiczei Sándor 30 frtot, Halter Jánosné 20 frtot, Jakab Mihály pedig az új kamarák mennyezetét maga bepadoltatta és megfestette.

Ezenkívül a kéregető diákok a következő összegeket szállították be: Nándra István Hátszegvidékéről és az alsó kerületből hozott 574 frtot, Pálffy József a Maroson tuli felsőkerületből 807 frt, Csürös Ferenc a Maroson inneni felső kerületből 656 frtot.

Zudor András pénztáros részletesen elszámolta, hogy mit adott ki kőre, téglára, deszkára, fára, munkásoknak, ács- és kőmives palléroknak. Az összes kiadás 600 frtot tesz. Azt azonban nem irja, hogy mit építettek. Az adakozók neve után Jakab Mihályról az van irva, hogy két szoba mennyezetét kipadoltatta és kifestette. Ebből következik, hogy szobákat építettek és valószínűleg kettőnél többet, mert 1797. és 98-ban ugyan-

ekkora összegből Bartha Miklós rector 4 szobát emel-tetet ex fuundamentis, e mellett a nagy auditoriumon és a rektori szobán is tetemes javításokat és átalaki-tásokat eszközöltetett.

Az építkezésre és az iskola egyéb közzszükségeire aláirt és kéregetés utján összegyűjtött fennebb megem-litett jelentékeny összegeken kívül azzal is gyarapodott ezen időben az iskola anyagi és szellemi ereje, hogy az egyházi főtanács az igazgató-tanár fizetésének pót-lására 150, a coadjutor vagy subrector fizetésére pedig 1806-ban saját pénztárából 120 forintot utalványozott. A coadjutor vagy subrector kapott ebben az időben az iskola pénztárából 240 frtot, az egyházfőtanács adta 120 frttal összesen 360 frtot. Csekély összeg biz ez, de ha a köztanítók fizetésével hasonlitjuk össze, mégis igen tekintélyesnek mondható. Kapott ugyanis, ugyanezen időben, 1807-ben, a rhetorica praeceptora azaz köztanítója 25, a syntacticáé 20, a grammaticáé 15, az elementaria és conjuncticáé szintén 15 frtot. A subrec-tor fizetése tehát 24-szer akkora volt mint a conjunc-tica tanítójáé.

Sipos Pál igazgató benn lakott az iskolai épület-ben mindenkorban, Baló Sámuel is 1806. és 1807-ben. Az egyházfőtanács, hogy az intézet igazgatóit annál állau-dóbbakká tegye az intézet mellett, 1808-ban 1500 frtot ajándékozott az iskolának egy tanári szállás megvé-te-lére. Az előljáróság e pénzből vett is az iskolától nem messze, a temető utcában, egy házas telket, a ház azon-ban csak egy szobából és konyhaból állott. E szállás sehogysen felelt meg egy igazgató-tanár igényeinek, az előljáróság tehát építetett a régi szoba mellé egy bolthajtásos keskeny, csak egy ööl széles oldalszobát, a konyha megett pedig 2 bolthajtásos kisebb szobát, konyhát, kamrát és a tized számára egy csúrforma

szint. Ez építkezést semmiképen sem nevezhetjük sikeresültnék. Mind csupa szűk lyukakat építettek, s ezek sem voltak összeköttetésben, hanem a két első és 2 hátulsó szoba között volt a régi, télben sem fűthető konyha, ugy hogy a lakás első részéből a lakás hátulsó részébe menni egyenlő jelentőségű volt a házból ki- és bezárni. Hogy ez az egészségre, különösen beteges embernél mily káros befolyással volt, elképzelheti bárki is. Ebben az egészségtelen szállásban laktak az igazgatók egész a 70-es évekig. Ekkor az előljáróság teljesen átalakittatta, a boltives menyezetet stukaturára vétette, a szobák között az egybeköttetést helyreállította, ugy hogy a szállás ma ma már igen kényelmes és a mérsékelt igényeknek teljesen megfelelő. Kár, hogy a szobák most is nem elég tágasak, és hogy az épület zsindelylyel van fedve.

Az egyházi főtanács által 1802-ben megindított kéregetés fennebb eléadtam szép eredménye után is évről-évre ujabb alapítók jelentkeznek, kik iskolánk vagyonát tekintélyes összegekkel gyarapítják, vagy legalább gyarapítni igyekeznek; mert fájdalom, a pénzkezelés nehézségei és az ellenőrzés hiányos volta, a kegyes alapítók nemes szándékát és áldozatkézségét nem egyszer meghiusítják.

Igy 1813-ban ráolti Dobrai István, ki a fülei Nagy Ferenc-féle hagyományból is tartozott még 200 frttal, hagyott az iskolának 500 frtot. Maradott ugyan Sárfalván vagyona, miből az iskola követelése fedezhető lett volna; de a végrendelet végrehajtói Ormer Mátyás és Demeter Miklós, valamint a közigazgatási tisztsiselők lanyhasága a végrehajtást megakadályozták, s a 700 frt, Kún Zsigmond főgondnok buzgó utánjárása dacára, teljesen elveszett.

Ugyancsak 1813-ban gróf Teleki Samuel udvari

korlátnok azt írja, hogy a levélbe zárva küld a könyvtár gyarapításra tökeként kezelendő 600 frtot. A levél megvan, de a pénznek a számadásokban semmi nyoma sincs.

Ugyanezen évben gróf Teleki Sámuel udvari korlátnok a tanári fizetés gyarapítására is hagyott 1000 frtot és praefectusát utasította is, hogy a kamatokat sárdi jáoszágából pontosan fizesse. Fizették-e a kamatokat a gróf életében? nem tudhatjuk, mert a számadásokban semmi nyomuk sincs. Ha fizették, akkor Baló, Keresztes, Bodola és Zsoldos tanárok személyesen vették át és nyugtáltak, mert a pénztári számadásokban sem be nem vétettek, sem ki nem adattak. Annyi igaz, hogy 1827-ben a szászvárosi előljáróság az egyházi főtanácsnál e hagyomány tökéjét és kamatait sürgetvén, a kamatokat csak 1822-től kezdődőleg követelte. Ez a mellett bizonyít, hogy azon időig a kamatok fizetve voltak, tehát, hogy a fennebb emlitett tanárok személyesen vették át az öket illető kamatjövedelmet.

Az előljáróság sürgetésére gróf Teleki Ferenc, a korlátnok fia azt felelte, hogy atyja egy 1820-iki pótvégrendeletében azt írta, hogy a kért összeget kifizette, és ő eddig a kamatokat azért nem fizette és most sem fizetheti, de utána jár a dolognak és ha a számadásokban nyugtát nem talál, felét kifizeti, a másik fele testvérét, gróf Rhédei Ádámnét illetvén. Minő iratváltások történtek tovább ez ügyben az előljáróság és a gróf között, nem tudjuk, annyi azonban bizonyos, hogy a gróf 1829-ben 500 frt tökét és 22 frt hátralék kamatot kifizetett. Gróf Rhédei Ádámné azonban ragasz-kodott a pótvégrendelet szavaihoz, és akkor sem fizetett, midőn az egyházi főtanács perrel fenyegette. Végre leánya B. Radák Ádánné és veje gróf Mikó Imre 1857-ben a tökét kifizették; de a kamatokat nem.

1816-ban id. báró Nalácz József, gróf Kún Zsigmond főgondnokok és Keresztes Dániel igazgató-tanár Hunyadmegye rendeit megtalálták és kérték, hogy tekintetbe véve a devalvatio okozta tőkeapadást, és az iskolai épületek roskatag volta miatt gyámoltalanná lett szászvárosi iskola siralmas állapotját és azt, hogy Hunyadmegye ifjuságának legnagyobb része ez iskolában tanul: rójják meg magukat és segítsék meg az intézetet. A rendek a kérést kebvezőleg fogadták és az 1815-iki nemesi felkelés kulcsa szerint 12 ezer frt erejéig megrötták magukat, ugy hogy ezen összegből 8000 frtot kapjon a szászvárosi iskola, 4000 frtot pedig, Nopcsa Elek főbíró kérelmére, a hátszegi róm. kath. iskola.

A kormányszék ezt helybenhagyta, s a megye részéről a tisztség Góró alispánt bizta meg, hogy a szászvárosi iskola előljáróságával egyetértve készitsen tervet, mire fordítassék a segélypénz. Közmegegyezéssel abban állapodtak meg, hogy építsenek új iskolai épületet.

A pénz azonban seholgysem akart az iskola pénztárába befolyni. 1820-ban a kormányszék az iskolai előljáróság és az egyházi főtanács panaszára a megyei tisztségnek meghagyja, hogy a segélypénzt sietve szolgáltassa be a gymnasium pénztárába.

1823-ban az előljáróság panaszára a kormányszék dörgő hangon és pirongatónak rendeli a megyei tisztségnak, hogy a pénzt haladéktalanul szedje fel. 1824. január elején az egyházi főtanács hibáztatja az iskolai előljáróságot, hogy miért nem ír fel, ha a megye mégsem szolgáltatta be a pénzt. Ugyanezen év dec. végén a kormányszék hibáztatja a hunyadmegyei tisztség azon mentsegét, hogy az elhalt Balia Ádám, kirovó biztos helyett közgyűlés nélkül nem mert más kirovó biztos nevezni ki; megrendeli, hogy helyébe mást nevezzen ki és

Bodola György kirovó biztost, aki él, ez ujjal együtt minden 15 nap alatt constitutionalis birtággal fenyegette meg, valahányszor nem engedelmesnek, különben a tisztség fizetését fel fogja függeszteni. 1825. júl. 1-én az elöljáróság és az egyházi főtanács újabb panaszára a kormányszék a Hunyadmegyei tisztség fizetését felfüggeszti, míg a szászvárosi ev. ref. iskola elöljáróságától a 8000 frt befizetéséről nyugtál nem mutat fel. 1826. március havában az elöljáróság és az egyházi főtanács panaszára a kormányszék újabb rendeleteret ad ki, hogy a királyi pénztárnok a Hunyadmegyei tisztség fizetését fizesse a szászvárosi ev. ref. iskolának mindaddig, míg a 8000 frt kitelik. Igy végre 1827. június 17-én a kormányszék értesítette az egyházi főtanácsot, hogy a 8000 frt felszedetvén, a Hunyadmegyei pénztárban van, és onnan elvittetheti. 1827. nov. 27-én Váradi Mihály igazgató-tanár tényleg elhozta és befizette az iskolai pénztárba.

Ilyen volt a régi közigazgatás; ex uno disce omnes.

1817-ben Türi Lászlóné, gróf Toldalagi Kata 500 frtot hagyott. A Toldalagiak és Türi László őrökösei között létrejött egyezség folytán e követelés Fronius Mihály terhére szállott át, ki 1827. és 1828-ik évben kelt leveleiben az adósságot elismerte és kamatot is fizetett ez évekre. Később azonban a kamat fizetésével megszűnt és az iskolai elöljáróság több rendbeli fölszólítására nem is felelt. Sok husa-vona után végre 1846-ban a kormányszék kieszközölte a királyi ügyek igazgatójának a segédletét, 1856-ban a hátralék kamatoikért az urbéri kárpótlás előlege betiltatván, a kamat megfordult, 1858-ban a tőke is, mindenkiő urbéri kárpótlási kötvényekben.

1818-ban Kovács Pál szászvárosi polgár végrendeletében 100 frtot hagy. Az osztoztató birák kiadják a végrendelet másolatát, mely az iskola levéltárában van.

Ez alá Bodola Károly igazgató-tanár oda írta, hogy a 100 frtot átvette, de Debreczeni István számadásába nincs bevezetve.

1818-ban Demeter János szászvárosi majorsági pénztárnok kertjét az ifjuságnak hagyta és még 100 frtot, mit anyja 1822-ig kamatozott; ekkor a tőkét befizette.

1820-ban Bod Benedek nagyobb összeget hagy az iskolának, úgy hogy 500 frtnak kamatja testvére vagy valamelyik rokona, vagy valamely jó tanuló, szegény fiu segélyezésére fordittassék, a többi pedig szolgáljon az iskola szükségei fedezésére. Bod Benedek e hagyaték tőkjét még maga kikölcsönözte volt Szalánozi Istvánnak. Szalánczi István azonban a kamatokat fizette, úgy hogy a 80 arany és 1200 v. n. ft. tőke 1846-ig 5469 ezüst huszasra vagyis 1823 p. frtra növekedett. Szalánczi birtoka 1846-ban elárvereztetvén, 1823 pfrt vételáron Mikeszsási Szucsányi Elek váltotta magához. A kamatokat azonban ő sem fizette. Végre 1859-ben kapott az intézet e hagyatéki tőke kamatjai fejében 2700 frt urbéri kötvényt és 400 frt készpénzt.

1822-ben ifj. b. Nalácz József apjának, id. Nalácz Józsefnak, a kollegium egykori főgondnokának emlékére, az akkor divatos nagy költséggel járó temetés helyett, alapított 5000 váltó német frtot oly formán, hogy kamatjából 100 frt minden tőkésítessék, 200 frt pedig minden évben az iskola legsürgősebb szükségeire fordittassék. Hogy mi legyen ez a legsürgősebb szükség, a két pappal együtt legalább 5 jelenlevő előljárósági tag határozza meg. Kezdetben 80 frt az igazgató-tanár, 40 frt a subrector, 80 frt pedig a tanítók dijazására fordítatott.

Ezen időben csaknem minden évben kéregették, de a gyűjtések eredménye nem vezettetett be a számadásba, hihetőleg ebből javítgatták és tisztították az

épületeket. Keresztes igazgató-tanár egyszer számolt róla, de számadása nincs meg a levéltárban.

1822-ben b. Nalácz Istvánné, Bálint Helena hagyott 5000 váltó n. frtot ugy, hogy ez összeg a bábolnai Naláczi jóságon fekvő itéletesen rája tétetett javitmanyokból a szászvárosi iskolának fizetessék ki. Testvérei Bálint Sámuel és Bálint Ábrahám, mint egyetemes örökösei, b. Nalácz Józseffel ugy egyeztek ki, hogy ez utóbbi az 5000 váltó n. frt tartozást magára vette, és mind ezt, mind pedig saját alapítványát betáblázással biztosította. Életében pontosan fizette a kamatokat. Később a tartozás b. Nopcsa Lászlóra szállott át, ki 1837-ben a kamatok egy részét megfizette, a többöt a tőkével együtt hercegányi birtokára tábláztatta be. Peres lépések folytán a kamatokat egy darab ideig fizetgette, később azonban csöd alá került.

E követelés felhajtása tárgyában az iskola előljárósága hosszas pert folytatott, és csak 1875-ben tudta a hercegányi birtokot elárvereztetni. Az árverésen a korcsma regálét és a malmot 2810 frton, az erdőt, az az erdőben levő szántót és a faluban levő kistelket pedig 1700 frton mint legtöbbet igérő az iskola vette meg. E szerint az iskola 5145 frt tőkekövetelésért és annak 1858. január 1-től járó kamataiért, melyek összesen a kamatok kamatját nem számítva, 5247 frt 90 krt tettek, tőke és kamat együtt 10392 frt 90 kr helyett, csak 4510 frt 90 kr értéket kapott. Ebből is levonandó volt még a tömeggondnok részére a törvényszék által megitélt 951 frt 10 kr túlkiadás, 66 frt 66 kr községi adó, 7 frt 72 kr megitélt perköltség, végre 197 frt 31 kr átruházási illeték. E levonandók együtt 1222 frt 79 krt tesznek. Maradt tehát az iskolának 10392 frt 90 kr helyett 3287 frt 21 kr.

E végeszámolás elég siralmasan ütött ki. Mindazon-

által az intézet e követelésnél nem maradt kárban, mert a regáleváltság, a kedvező feltételek mellett eladott erdő és malom ára a követelést a kamatok kammaival együtt teljesen fedezte, sőt még némi felesleg is maradott.

1824-ben halt meg Barcsai Ábrahámné, gróf Bethlen Susánna. Barcsai Ábrahám, noha róm. kath. ember volt, mégis még életében meg akarta a gymnasium részére vásárolni az ugynevezett nagy sörházat, így irja Váradyi Mihály igazgató, később első pap. Mielőtt azonban tervét megvalósithatta volna, a halál elragadta. A férj elhalta után özvegye gr. Bethlen Susánna azzal biztatta az előjáróságot, hogy ne búsoljon, mert halála esetére oly intézkedést tesz az igazgató-tanár fizetése javára, hogy az nem lesz kénytelen helyét jobb állomásért elhagyni. A nemeslelkű özvegy szavát be is váltotta. 1824-ben kelt végrendeletében, melyet gróf Kún Zsigmond és Bodola Károly irtak alá, többek között ezt hagyta: „A solymosi rész jószág áll nekem 10.000 frtban, melioratióim is beune, Hondolban és Szekeremben, megérnek annyit, férjemmel van mutua fassiom 16 ezer frtról, a mit a barcsai fijószágot öröklők tartoznak nekem vagy örököseimnek megfizethni. Mig mindezeket a Barcsai László örökösei meg nem fizetik, a solymosi jószágba be nem ülhetnek, és ez addig adassék árendába. Ez összegből dr. Szegedinek adassék 4000 frt, a csórai papnak 1000 frt, a solymosinak 1000 frt, Furka tisztemnek 2000 frt, Bodola Károly, Károly nevű fiának 1000 frt, a többi (végrendelkező reménye szerint 27-ezer frt) szolgáljon tőkéül a szászvárosi gymnasiumnak, úgy hogy kamatja a tanár fizetésének javítására fordítassék, meggyőződve lévén arról, hogy a nevezett gymnasium mellett levő professoroknak gyakori változásuk, melynek oka a csekély fizetés, erősen káros az

iskolára nézve, kivánván ezen fogyatkozásnak a fizetés nevelése által való elhárításában azon iskola iránt való jó indulatomat kimutatni.“

Ezenkívül megrendelte, hogy arany- és ezüstdíjain kívül minden ingóságait adják el, ezek árából még további 5000 frtot hagyott az iskolának oly célra, a mire az iskola előjárósága határozza. E végredeletét az iskola levéltárába tette le a kegyes patrona, de azzal a meghagyással, hogy a kormányszék ülésében bontassák fel, s végrehajtói a kormányszék és egyházi főtanács elnökei legyenek. A végredelező tehát minden megtett, a mit csak meg lehetett tenni, hogy nemes szívénnek végső öljajtása teljesüljön.

A kormányszék és egyházi főtanács elnökei Bodola Györgyöt és Bálint Sámuelt helyettesítették maguk helyett a testamentum végrehajtóivá. E helyettes végrehajtók az ingóságokat eladták és azok árából 5000 frtot a gymnasium pénztárába hiány nélkül befizettek. Azon 36 ezer frt azonban, melyből, a 9 ezer frt legatum levonása után, az igazgató-tanár fizetését kellett volna megjavitni, nagyon leolvadott. A 16 ezer frt mutua fassio ugyanis nem állittatott meg. A két helyettes végrehajtónak-e? vagy ezek lemondása után Pávai Vajnai Elek itélőmester közreműködése folytán-e? vagy talán éppen a két fővégrehajtó beleegyezése következetben-e? nem tudhatni.

Elég az hozzá, hogy Barcsai László örököseit a solymosi jászágba bebocsátották, s ezzel a hagyaték 36 ezer frtról 20 ezer forintra olvadt le. Várad Mihály tanár most azt követelte, hogy miután a legatumok a hagyatéknak csak negyedét teszik, a legatariusok is a 20 ezer frtra apadt hagyatéknak csak negyedét kapják, háromnegyed pedig adassék a gymnasiumnak. A testamentum végrehajtói azonban a 10.000 frt zálogösszeg-

ből dr. Szegedinek a 4000 frtot, Furkának a 2000 frtot, Bodola Károlynak, a csórai és solymosi papnak pedig az 1000—1000 frtot minden levonás nélkül kifizették, a gymnasiumnak tehát csak 1000 frt maradt. Ezt sem fizették meg soha.

A végrendelkező által 10.000 frtra becsült javításokat a solymosi jároságban ülő Barcsai Lászlónéval gróf Kún Zsigmond és Váradi Mihály igazgató-tanár 4000 v. frtban békélték el. Az iskola tehát 32 ezer frt helyett sok huza-vona után is csak 9000 v. frtot kapott.

Az 1829-ben elhalt rápolti Székely Péter végrendeletében a szászvárosi gymnasiumnak hagyta azon követelését, mely b. Bánffy Györgynél volt, oly formán, hogy kamatja szegény árva fiuk neveltetésére fordítassék. A rokonok ellent mondottak, mire a dolog perre került. A pert az iskola nyerte meg, a mi abból látható, hogy b. Bánffy György 1834-ban 3600 vnfrt tőkét és 369 vnfrt kamatot fizetett be az iskola pénztárába.

1832-ben halt meg gr. Kún Zsigmond, aki 26 éven át az iskolának igen buzgó főgondnoka volt. A nemes lelkű gróf minden ingóságát és szerzémenyét a szászvárosi gymnasiumnak hagyományozta, azzal a meghagyással, hogy mi helyt a szemeit behunyta, Kiss Ferenc algyógyi pap és az algyógyi egyházközség megyebirája mindenét rögtön lepecsételjék és haladéktalanul tegyenek jelentést a szászvárosi gymnasium előjárónak is, hogy ők is tegyenek pecsétet rája, és egy szászvárosi tisztviselő és öcscse gróf Kún Károly jelenlétében minden ingóságait árverés utján adják el, künnelevő követeléseit szedjék fel, s az így begyült készpénzt biztos hypotékára kölcsönözzék ki. Ennek kamatjából, a mig élnek, Kiss Ferenc és Kiss Ferencné Adorján Zsuzsanna kapjanak évenként 1200 vnfrtot, a többi kamatok a pénztárnok illetékén kivül tőkésítésenek, mig Kiss Fe-

renc és Kiss Ferencné közül valamelyik életben lesz; haláluk után kapjon a tőkéből az algyógyi ev. ref egyház 6000 vnfrt tőkét, ugy hogy 360 frt kamatjából járjon a papnak 200 frt, ha özvegy papné lesz akkor annak, 100 frt a mesternek, 60 frt pedig fordittassék az egyházi épületek jókarban tartására. A fennmaradó tőke kamatja az eddigi subrectori 250 frt fizetéssel és az igazgató-tanár eddigi fizetésével egybeöntetvén, osztassák két egyenlő részre és fordittassék két tanár fizetésére. E hagyatékból 1832. végén tőkésített 32.000 v. nsrt, még hátravoltak a gyógyalmási, guraszádi adósok, melyekből azonban, noha minden tisztáztattak, a megyei tisztek, később a Bezirkerek, nagyon keveset hajtottak fel.

Kiss Ferenc gyógyi pap még ugyanezen 1832-ik évben Gyógyról Szászvárosra költözött; itt nejével Adorján Susannával egy házat vettek, és azt a gymnasiumi nevére iratták azzal a kikötéssel, hogy a mig valamelyikük él, a házban minden bérfizetés nélkül háborítlanul lakhassanak.

Kiss Ferenc arra is vállalkozott, hogy miután a papságról lemondott és a Kún Zsigmond-féle hagyatékból kellő fizetése jár, kész a diákoknak annyi órán át tanítni, a hány órán egy tanár tanítni szokott, ha az egyházfőtanács neki tanári rangot ad és megengedi, hogy az előljáróságnak és az iskolai törvényszéknek rendes tagja legyen. Az előljáróság és az egyházi főtanács ez ajánlatot örömmel fogadták, Kiss Ferencet kinevezték valóságos tanárnak, s csak azt kötötték ki, hogy igazgató és paedagogarcha nem lehet. Hogy mely tantárgyakat tanítson, annak eldöntését az egyházi főtanács az előljáróságra bizta. Az előljárósági gyűlésen, mely a Kiss Ferenc tantárgyait kijelölte, b. Bánffy László elnökölt, ki távol lakása miatt csak azon az egyetlen gyűlésen jelent meg.

Kiss Ferenc csak 1836-ig tanított, így tehát nem igen gyakorolhatott jelentékenyebb befolyást az iskola életére; minden esetben szép volt tőle, hogy minden dij nélkül vállalkozott a nehéz munkára, s Istenről neki adott talentumai szerint igyekezett nemzetünk közmivelődését emelni.

Neje Adorján Susánna, férje halála után, még hosszasan élt; férjhez is ment Lészay Antalhoz, ki később az iskola pénztárosa lett.

Midőn Kiss Ferencné később Lészay Antalné, Adorján Susánna, meghalt és boldog emlékezetű gr. Kún Zsigmond hagyatéka kamatai az iskola folyó szükségei fedezésére lettek fordíthatók, a hagyaték értékpapirokban és adós levelekben az 1872-ik évi felülvizsgált és helyben hagyott számadások szerint 27456 frt és 55 krt tett osztr. értékeben.

1833-ban hagyott bokaji Váradi Istvánné Kraszmájer Anna, a gymnasiumnak jó erkölcsű és szorgalmas gyermekek felsegélézsére 1180 pfrtot. Mostoha fia, Váradi Károly, kinyilvánította, hogy a végrendelet megtámadhatásáról lemond, ha a hagyatéki ingóságoknak és fekvőseknek a tisztség által megállapított becsarát, 1020 pfrtot, az előljáróság jelzálogi biztosíték mellett nála hagyja kamatra és ha a kamatjövedelmet fiai kapják, mik a szászvárosi iskolába járnak. Az iskola előljárósúga az ajánlatot elfogadta, s Váradi Károly 1858-ban urbéri kötvényekben be is fizette e tőkét.

1835-ben Székely Antal postamester, mint néhai Gecse Benjámin végrendeletének végrehajtója, fizetett a gymnasium pénztárába 1200 vnfrtot.

1839-ben Lippert József, egy róm. kath. ember, hagyott a gymnasiumnak a szépirás jutalmazására 1000 vnfrtot. Ez embert dr. Lészay Dániel gyógyítgatta betegségében.

Midőn már láta, hogy végörája közelget, rábeszélte, hogy tegyen az intézet javára némi alapítványt. A jó férfi hajlott orvosa tanácsára, és így jutott az intézet 1000 frvt alapítványához. Ez összeget maga dr. Lészay Dániel fizette be 1839-ben.

1843-ban az előjáróság e hagyaték kamatja felöl ugy rendelkezik, hogy abból 40 frtot az kapjon, a ki a rhetoricában a legszebben ír, 20 frtot pedig az, a ki a syntacticában a legszebb író.

1843-ban Bágya Zsigmond végrendeletet csinál és a szászvárosi ref. kollegiumnak 1000 frtot hagy minden különös cél megjelölése nélkül, tehát az intézet közszükségeire. Bágya Zsigmond 1851-ben halt el, az általa hagyott 1000 frt pedig 1852-ben az intézet pénztárába tényleg be is folyt.

1843-ban Koncz János postamester 252 frtnyi tökét fizetett be az iskola pénztárába oly meghagyással, hogy annak kamatjai is mindig a tökéhez csatoltassanak minden addig, míg 1884-ben 1600—2000 frtra növekedik. Az alapítvány céljáról azt mondotta, hogy arról majd végrendeletében fog nyilatkozni. A végrendelet végrehajtói azonban nem nyilatkoztak. E pénz hosszas időn keresztül külön kezeltetett, Koncz-pénztár címén még most is ki van tüntetve a tökekönyvben, a kamatok azonban a közszükségek fedezésére fordítatnak.

Váradi Mihály szászvárosi első pap 1844-ben 600-1646-ban 400 pfrot adott be a gymnasium pénztárába; ehez számítva az előbb adott 600 frtnak is kamatját, alapító levele szavai szerint összesen 1096 pfrot alapított oly meghagyással, hogy e tőke kamatos kamattal tőkésítessék minden addig, míg 10600 frtra nő. Ekkor évi kamatjából kapjon 300 frtot egy jogtanár, 50 frtot a pénzkezelő pénztáros, 40 frtot a zene tanítója, 140 frtot pedig forditsanak jutalomkönyvek vásárlására, és ezeket

mindig Szt.-Mihály napján osszák ki. Szegény jó öreg, őt is Mihálynak hívták! Midőn forintjait gyűjtögette, azt remélte, hogy a hálás utókor, évenként legalább egyszer, megemlékezik róla még akkor is, midőn csontjai már rég a temetőben porlanak. Dr. Lészay Dániel és Pap István azt állították, hogy 1854-ben, midőn Szászvárosról eltávozott, látva a gymnasium nyomorult állapotját, bele egyezett, hogy alapítványát ne növeljék tovább, hanem összes jövedelmét forditsák a tanítók fizetésére. Oda is fordították és fordítják ma is. Az ő alapítványa is külön címen vezettetik a tőkekönyvben és a számadásban, de a közpénztárba be van olvasztva.

Ugyancsak Váradi Mihály a szászvárosi magyar kaszinó számára vásárolták ház részvénnyeiből hagyott könyvekre is, és dr. Lészay Dániel 1861-ben a pénztárba beszolgáltatott egy 200 frtról szóló kölcsön-kötvényt, melylyel Főző Ferenc tartozott, és egy 100 frtos földteher mentesítési kötvényt.

1845-ben Tarcsay György ügyvéd az iskola nagy, illetőleg hátulsó kapujával szemben fekvő telkes házát az iskolának ajándékozta; de oly kikötéssel, hogy a mig felesége Hatházi Juliánná él, ő birja és háborítás nélkül lakhassék benne. Halála után azonnal át is iratott a telek és a ház az iskolára. Hatházi Juliánná, később Forrai Istvánné, 1864-ben halt meg; ekkor vette az intézet a hagyatékot használatba. Az épületet e sorok írója 1869. végén látta először. Már akkor elavult roskadozó földszinti ház volt. Ha jól emlékezem, egy zsidó korcsmáros lakott benne, és a tanulókat gondosan óvtuk, nehogy valamielyik betegye oda a lábat. De minthogy kedvező helyen feküdt, aránylag nagy házbért, ugy 150 frt körül fizettek érte.

Az előljáróság azt tervezte mindig, hogy midőn arra való pénze lesz, igazgató-tanári szállást építet reá.

De másként történt. Az államsegély megérkeztével az igazgatói szállás helyett torna-csarnokot építettünk rá 1879 nyarán, miután a telket már jóval azelőtt tornaterré alakítottuk volt át.

1846-ban Petke Károly ügyvéd egy 600 v. nft.-ról szóló kölcsönkötvényt adott a gymnasiumnak, melylyel Benedikti Sámuel tartozott, s mely a hátralék kamatokkal 860 v. nftra emelkedett, oly kikötéssel, hogy e 860 v. nfrt. kamatjait, a mig a szászvárosi iskolába jár, sógora, Borbáth kapja. 1848-ig nem lehetett felvenni, mert Benediktinek nem volt miből fizetnie, 1848. után pedig már nem is élt. A felesége azonban, Pál Zsófia, 1858-ban, a tulajdon jobbágyai után kapott kárpótlásból fizetett e tartozás törlesztésére 400 pfrtot.

Ezek szerint az iskola tőkevagyona, mely 1800-ban 4700 frtot tett, és 1809-ben 7087 v. frtra emelkedett, de 1812-ben a devalvatio következtében 5174 frtra olvadt le, az egyházi főtanács gondviselése alatt, gr. Kun Zsigmond és az előljáróság többi tagjainak buzgó közreműködése mellett, a közjóért lelkesülő honfiak és honleányok áldozatkészsége folytán 1848-ban a közpénztárnál 41300-, a Kun-pénztárnál 40000-, a hunyadimegyei pénztárnál 14100-, a Váradi-pénztárnál 2800-, a Koncz pénztárnál 700-, összesen 98900 v. nfrt tőkéből és 13300 v. nfrt hátralék kamatból állott, tehát körülbelül meghuszorosodott. Egy középiskola fenntartására bizonyára nagyon csekély összeg, még az akkor sokkal szerényebb viszonyok között is, de a közelmulttal összehasonlitva, mégis fényes eredménynek mondható. Az alapítók szándékainál is jelentékeny változás tapasztalható. Míg a megelőző időkben az alapítók főleg a szegény tanulók ellátásáról igyekeztek gondoskodni, még a legtehetősebbek és legszélesebb látókörrel bírók is, az utolsó években a főbb alapítók első sorban a tanító-

testület ellátását igyekeznek javitni, belátva, hogy a jó iskola legfőbb követelménye a jó tanár. A gondolkozásmód e változására azonban valószínűleg befolyást gyakorolt az is, hogy a lakosság anyagi helyzete nagy mértékben javult, és a tanuló ifjuság kevésbé szorult a kegyurak jótékonyságára. Ezt bizonyítja azon tény is, hogy a cipósütés megszünt, az egyházi főtanács pedig 1813-ban az összes alumnumok jövedelmét a subrector fizetésére rendeli. A köztanítók fizetése 1830-ig a tanulóktól fizetett tiszteletdíjra, a promissióra volt utalva. Ez csak ugy volt lehetséges, ha a tanulók nagyobb része vagyonosabb szülöknek voltak a fiaik, kik saját költségeik fedezése mellett a köztanítóknak is tisztességebb tiszteletdijat fizethettek.

A fennebb elősorolt alapokon kívül volt az iskolának még egy sütőháza is, a mostani tornatéruek és tornacsarnoknak északról a tőszomszédja. Ennek a házbér jövedelmét a pénztáros 1819-ben még bevette, azután azonban a számadásból teljesen kimaradt, sem a számadásokban, sem a jegyzőkönyvekben, vagy az egyházi főtanács leirataiban nincs semmi nyoma.

1823-ban újból építettek 1360 vnftra. Ehhez Puy Dánielné, Bobik Sára, 195 frtot, Barcsai Ábrahámné 200 frtot, Barcsai Károly 100 frtot, kéregetés utján gyűjtött a vármegyében 4 diák 204 frtot, Kún László adott 10 frtot, Kún István 15 frtot, Keresztes Dániel 26 frtot, Soldos Sámuel 15 frtot, Bodola Károly 36 frtot, a Náladzi-alapítványból 160 frt, Kendeffy Elekné hátralékkamatjaiból 280 vnfrt járult hozzá, a többi a várostól gyűlt össze. A sütőház ára tehát nem fordítatott az építkezésre. Valószínű, hogy a hiányos pénztárkezelés folytán elveszett.

Az iskola anyagi erejének gyarapultával szellemi ügyei is emelkedni kezdenek. A 3 évenkint változó rector helyett

rendes tanári ranggal bíró, külföldi egyetemeket látogatott és élethosszig kinevezett igazgató-tanár veszi az iskola kormányzatát kezébe.

Az igazgató-tanár mellé aligazgatót vagy subrectort is alkalmaznak az egyházi főtanács adta 100 frt évi segélylyel együtt 340 frt, a devalvatio után 300 frt évi fizetéssel. Ilyen subrectorok voltak: 1806-ban Hunyadi János, 1809-ben Erdősdi Mihály, 1812-ben Szabó Lajos, 1813-ban Kerekes Ábel, 1816-ban Borsos Zsigmond, 1818-ban Móricz Mózes, 1821-ben Jakab Beniámin. Mind ezek kivétel nélkül Enyeden tanultak és onnan hivattak a subrectori állásra. 1823-ban Székely István a szászvárosi diákok közül választatott subrectornak, 1825-ben Incze György enyedi volt senior választatott subrectorrá, aki ez állásában megmaradt egész 1830. júliusáig; vele meg is szűnt a subrectori hivatal.

A szászvárosi iskola előjárósága még 1820-ban azon kéréssel folyamodott az enyedi főiskola előjáróságához és az egyházi főtanácshoz, hogy miután a szászvárosi iskolát minden két testület az enyedi főiskola filiájának tekinti, egyezzenek bele, hogy azon végzett theologusok, kik Enyeden nem kapnak köztanitói állást, az enyedi főiskolában elvezetett beneficiaik megtartásával jöjjönök le Szászvárosra köztanitóknak minél többen, s az év elteltével, miután Enyeden köztanitói hely ürült, térhessenek vissza Enyedre köztanitóknak. E tervből azonban, mi a szászvárosi iskola tanügyén nagyon lendített volna, nem lett semmi. Székely Sámuel igazgató-tanár 1830-ban, minden már az iskola anyagi ereje megbirta, e tervet ugy módosította, hogy az egy subrector helyett 3 Enyeden theologiát végzett köztanitót alkalmazott, kiknek fizetése fejenként a tanulók adta promission kívül 180 frt volt. Az enyedi tanítói

lálomásra való visszatérhetés jogá azonban nem volt kikötve.

Székely Sámuel tanársága idején állandóan 3 ily enyedi theologiát végzett ifju működött mint köztanító a szászvárosi iskolánál. Molnár József már rendesen kettőt alkalmazott, 1841-en kezdve pedig csak egyet, a többet a szászvárosi jelesebb diákok sorából pótolván.

Az iskola belső szervezetéről most már több bizonyossággal szólhatunk, mert vannak okmányok és teljesen hitelt érdemlő férfiak nyilatkozatai, melyek a kérdéses ügyre kellő világot vetnek.

A mi a tanulóknak egyes csoportokba, azaz osztályokba való beosztását illeti, célszerű figyelembe venni, hogy az enyedi főiskola, a jogi és theologiai tanfolyamoktól eltekintve, miképpen volt beosztva, mert a szászvárosi ev. ref. kollegium eleitől fogva az enyedi főiskolát tartotta mintának és csekély erejéhez mérten annak szervezetét igyekezett, elvben legalább, utánképezni. Enyeden, 1810-en kezdődőleg egész 48-ig, az elemi (elementista, cellista, kis német) tanfolyamtól eltekintve, következő osztályok voltak: conjunctica, grammatica, syntactica, nagy német rhetorica, görög később oratoria, poetica és logica. Aki a logicát végezte, rigorosumot állott; az diákok lett és két évig hallgatta a philosophiai, két évig a jogi, két évig a theologiai tanfolyamot.

Szászvároson is ezt a beosztást igyekeztek megvalósítani, a mi igen természetes is, mert a tanárok és a helybeli egyház papjai, sőt a világi előljárók is, csaknem kivétel nélkül minden Enyedről kerültek ki, és ebbe a beosztásba élték bele magukat; csakhogy a tanerők csekély volta felette megnehezítette az intézők törekvését. A szellemi törekvés és az auyagi teheteilenség e sajátos har-

cában, olyan valami beosztást csináltak, mely a maga nemében páratlan az egész egyházkerületben.

Dr. Lészay Dániel, iskolánk érdemekben megőszült algondnoka, ki hosszu időn keresztül buzgó gyámolítója volt intézetünknek, néhai Szabó György igazgató-tanár felkérésére azt írja, hogy midőn 1806-ban szept. 1-én a szászvárosi particulába lépett, abban 4 classist talált, u. m.: a cellát, grammaticát, syntacticát és rhetoricát. minden classisban minden tanulónak másfél évet kellett töltenie, és minden tanulókat, kik valamely osztályban a másfél évet betöltheték, fél évi vizsga után, (gondolom sikeres vizsga után) felvezeték a következő osztályba. Ezek szerint minden osztályban voltok ujoncok (novicius), fél évesek (semestralis) és egész évesek (veteranusok). A tanulók 4 osztályban a 12 fél évet, azaz a 6 egész évet kitöltvén, togatus diákok lettek és suscribálhak, és 2 évig hallgatták a humanissimus subrectort, és 2 évig a clarissimus rector professort.

Szászvároson elemi iskola, ahol a gyermekek irni olvasni tanultak volna, ebben az időben nem volt. A kis gyermekek vagy a róm. kath. iskolában, vagy pedig magán tanítóktól tanultak irni olvasni, a vidékiek pedig a falusi iskolákban. Maga dr. Lészay Dániel is, mint írja, a kath. iskolában tanult irni és olvasni.

A szászvárosi cellában tehát a tanitást megközelítőleg azon fokon kezdették, melyen Enyeden a conjuncticában, később ezt a nevet is vette fel. A conjuncticán kezdve a jogi tanfolyamig terjedő tanulói pályát a tanulók 10 év alatt végezték; ezen pályát ugyanannyi idő alatt végezték Szászvároson is. A szászvárosi iskola szervezete tehát belsőleg, eszmei oldalát véve a dolognak, megfelelt azon tanfolyamnak, a mely Enyeden a conjuncticán kezdődőleg a juridicus cursusig terjedett. A különbség csak az, hogy itt az eltanítandó tantárgya-

kat nem éves, hanem féléves csoportokra osztották, és egy tanteremben egy tanító vezetése alatt 3 csoport tanuló járt, olyan formán, mint a hogy most is a 6 osztályos népiskola két tanító között osztatik meg. A felsőbb osztályokban, ahol a humanissimus subrector és clarissimus rector professor tanitottak, a tanulók már csak két csoportra voltak osztva, noviciusok és veteransokra, ők tehát csak kétféle tanulókkal kinlódtak.

Minthogy e beosztás szerint ugyanazon tanteremben ugyanazon tanító vezetése alatt a tanultság különböző fokán álló tanulók tanultak, a tanítónak külön-külön kellett foglalkozni minden csoporttal, a mi csak ugy volt lehetséges, hogy a mig egyik csoporthnak magyarázott, vagy leckét kérdezett tőle, addig a más keitőnek csendes foglalkozást adott. A csendes foglalkozás rendszerét nagymértékben megkönnyítette a latin könyvnélkülözés. E mellett azonban foglalkozhattak készüléssel, stilusirással, fogalmazással, szépirással, számolással stb.

Midőn az iskola ereje kissé gyarapodott, és már több tanerőt alkalmazhatott, az osztályok száma is szaporodott, és az elnevezések is jobban megegyeznek az enyedi elnevezésekkel. Egy 1842-beli kimutatásban ezen osztályokat találjuk: conjunctica, grammatica, syntactica, rhetorica, poetica, diákok.

Ily beosztás mellett még a legkiünnöbb tanító is, ha mindjárt a szokottnál több órát ad is, vajmi kevés eredményt képes elérni. Hát hogyha a tanító még a rendes közép mériéket sem üti, mint a hogy Szászvároson nem is üthette, ahol rendesen a másodéves bőlcsecszek közül került ki a közianitók legnagyobb része. El lehet képzelni, hogy ily nyomorúságos viszonyok között a tanulók sokra nem vihettek, s más szerencsésebb iskolák növéndékeivel szemben nagy hátrányban voltak, s a tanultágnak és miveltségnek sokkal alacsonyabb fokára tudtak fel-

vergődni. Innen keletkezett a bűszke magatartás, melyet az enyedi diákok más iskolák növendékeivel szemben is, de különösen a szegény szászvárosi diákokkal szemben tanúsítottak.

Száزادunk elején a szászvárosi gymnasiumban a tantárgyak és a tankönyvek, a mennyiben ilyenek léteztek, ezek voltak:

1. A cellában, mely később *conjunctiona* nevet kapott: kis káté, szent história, rudimanta lingvae latinae (Budai Ézsaiás kiadásából), Longius, kis cellarius, melyből minden reggelre 10—12 sort kellett könyv nélkül tudni.

2. A grammaticában: Heidelbergi káté, Gedike, Eutropius, Cellariana grammatica.

3. Syntacticában: Heidelbergi káté, Cellariana grammatica, Cornelius Nepos.

4. A rhetoricában: Ciceronis Orationes, Hyeronimi Frejeri rhetorica, számtanból a 3 alsóbb osztályban a 4 alapművelet, a rhetoricában törtek és arányok.

A subrectornak és a restor professornak tantárgyai nem voltak kiszabva. Ők mint képzettebb tanítók, ugy látszik, saját belátásukat követték. Kerekes Ábel subrector tanította Horatiust, Plinius leveleit, az algebra elemeit, az egyenletekből valamit, kevés mértant és hazai történeteket, melyeket maga is buvárolt.

Baló Sámuel rector professor tanított lélektant, gondolkozástant, világtörténelmet és hittant, mindezeket kéziratból.

A tanítási és tanulási napirend ez volt: reggel 5 órakor preces, 7 óráig készülés, 7—9-ig osztályban tanulás és felelés, 9—10-ig készülés, 10—11-ig a magántanítás órája, 11 után ebéd és szabad idő.

Délután 1—2-ig osztályban tanulás és felelés, 2—3-ig írásbeli dolgozatok, 3—4-ig osztályban tanulás és felelés,

4—5-ig készülés, 5—6-ig magántanítás, 6 órakor preces, ezután 8-ig vacsora és szabad idő, 8—10-ig suspecta hora, azaz a publica mensa mellett gyertyavilágánál tanulás.

A mint e napirendről látszik, a tanulók kúlsőleg ugyancsak el voltak foglalva, de ha a tanítók csekély számára és felettesebb hiányos képzettségére gondolunk, alig hihetjük, hogy a belső erő, a szellem, e terjedelmes testet kellő mozgásban tarthatta volna.

Talán nem lesz érdektelen a tanuló ifjuságról egy pár statisztikai kimutatást is közölni a 18-ik század végéről, a 19-ik század elejéről és közepéről.

1787-ben volt:

16 studiosus togatus, 20—23 évesek.	} Ezeket Sipos Pál rector tanitotta.
11 rhetor és syntaxista, 16—18 évesek.	
6 grammatiska, 12, 13, 17 évesek.	
12 cellista.	Ezeket diákok tanították.

Összesen 45.

1802-ben volt:

37 studiosus togatus, 4 publicus.	} Ezeket a rector- professor tanitotta.
6 rhetor.	
21 syntaxista, kiket diák tanított.	
29 grammatiska, " " "	
33 cellista " " "	
24 legentes, olvasó gyermek osztály nélkül, kiket szintén diák tanított.	

Összesen 150.

1842-ben volt:

32 diák, 31 ref., 1 kath.
24 poeta, 8 másod-, 16 első éves.
25 rhetor, 10 másod-, 15 első éves, 20 ref., 3 kath.
1 unit., 1 disunit.
15 syntaxista, 14 ref., 1 kath.

19 grammatis, 19 ref.

25 conjugista, 24 ref., 1 kath.

12 element. 12 ref.

Összesen 152.

1847-ben volt:

23 diák.

26 poeta, másod éves 18, első éves 8; ebből 24 ref.,
2 unitus.

27 rhetor, másod éves 11, első éves 16; ref. 24., kath. 1,
unitus 1, disunitus 1.

18 syntaxista, 14 ref., 2 kath., 2 disunitus.

21 grammatis, 13 ref., 8 disunitus.

38 conjugista, 19 ref., 2 unitarius, 16 disunitus, 1 unit.

48 cellista, 26 ref., 20 disunit., 2 unit.

Összesen 201.

E két utóbbi táblázat nagyon tanulságos, 1842-ben 152 tanuló között csak egy unitus és egy disunitus vallású tanuló fordul elő, lutheranus pedig egy sem.

1847-ben, tehát 5 évvel később, a diákoktól eltekintve, kiknél a felekezeti megoszlás nincs kitüntetve, 178 tanuló között már 6 unitust és 47 disunitust találunk, lutheránust pedig egyet sem.

Ez azt mutatja, hogy 1842-ben és azelőtt oláh tanuló csak elvétve fordult meg az intézetben, 1842. után azonban már tömegesen kezdették látogatni uly annyira, hogy 1847-ben a 3 alsó osztályban az oláh tanulók száma már-már utolérte a reformátusok számát, a mi más szókkal azt teszi, hogy az 1842—1847-ig terjedő idő az oláh elemben nagymértékben felköltötte a mivelődés utáni vágyat.

Mielőtt előadásomat tovább füzve, a jelenlegi iskolai épület homlokzata felépültének történetét előadnám, még fel kell említenem egy kis eseményt, a mely nagyon

jellemzőleg mutatja, hogy közoktatásügyünkben minő rendszertelenség volt még e század második évtizedében is.

Nagy László ügyvéd, miután felesége Borsos Súsanna meghalt, Déváról Szászvárosra költözött, hogy 3 fiát a gymnasiumba beadva, őket saját szemei előtt neveltethesse. Minthogy Szászvároson ügyvédi teendők igazítására tere nem volt, és egyéb munkaköre sem mutatkozott, magát megunva, az a gondolata támadott, hogy jó lenne az iskolában jogot tanitni. Ennek folytán az iskolai elöljáróságnak azt az ajánlatot tette, engedné meg neki, hogy a diákoknak tanítson jogot. Az elöljáróság ajánlatát köszönettel fogadta és jelentést tett róla az egyházi főtanácsnak. Az egyházi főtanács a tervet nem találta célszerűnek. Nagy László mindenáltal, a főgondnok biztatására, 1815-ben megkezdette előadásait, és 1836-ig, midőn cholerában meghalt, szakadatlanul szorgalmasan tanította. Fizetést nem kapott, de nem is kívánt. Megjegyzendő, hogy a jogot nem a philosophiai tanfolyamot végzett ifjaknak tanította, hanem a philosophusoknak, kiknek egészen más tantárgyaik voltak.

A bevégzett ténybe később az egyházi főtanács is belenyugodott, Nagy Lászlót tiszteletbeli tanárnak nevezte ki, és megengedte, hogy az elöljáróságnak és az iskolai törvényszéknek döntő szavazattal bíró tagja legyen. Halála után természetesen a jogtaitás is megszünt.

Fennebb láttuk volt, hogy Bartha Miklós rector 1798-ban sokat épített volt és hogy 1802-ben is 600 fritra építettek, mégis Báló Sámuel igazgató-tanár 1806-ban október 30-án az egyházi főtanácschoz így ír: „Én, Nagyságos uram, mi türés tagadás benne, ezen gymnasiumot igen árva lábon kaptam, az iskola dolgait nem olyan

tisztában, mint a hogy kellene ; az alumnumok beneficiumok administratioját még rosszabbul, némely nevezetes jussait szegény tanulói társaságunknak, azok megnein keresése miatt, feledékenységbe menve ; a gyermekek classisait oly összeomladozva, s nagyobb részeit födetlenül, hogy azokban nyárban az eső, télben a hideg miatt nem tanulhatván, kénytelenek voltak a mint halálom már vagy két esztendőtől fogva, a szegény gyermekek tulajdon egészségük romlásával, egyes kis kamrákba szorulni, s az által más jó igyekezetű inhabitátor deákokat is a classisok rendes óráin kiszoritani szobájukból, és hogy efféle dolgokkal ne terheljeim Nagyságokat, az oskola kerítését is, melyet maga idején kevés sel lehet vala conserválni, oly szegény állapotban találtam, hogy azon csak ott nem szökdöshet vala ki és be az ember, a hol nem akart, és ezen különben is valóban elég kényes és terhes környíllállásokat az tetézi meg végtére, hogy az oskola különben elég erős záru látájában ilyen utolsó szükségekre, még csak egy krajcár sincs seponálva, a miből egy kiesett szeget, p. o. vagy egy lehullott zsendelyt akkor mindjárt hevességgel felveretni, s ez által kicsidséggel sokkal nagyobb költségeknek elejét venni lehetne. Ezen sokféle szükségeihez képest szegény oskolánknak, előttem nem vala egyéb mód, mint domesticus curator teks. Pogány László ur s a két helybeli predicator urak beleegyezésével, elpusztult classisainknak s oskolánk kerítése üledékeinek reparatioja után állottam. De miből, oskolánk finan ciájának főlebb emlitett gyenge állapotjában ? Nem vala egyéb mód, mint hogy személyesen megkeressek itt és a szomszédságban egy-két jóltevő házat, ha azt akartam, hogy hosszára ne nyuljék a dolog, melyet meg is tevén, hol egy, hol más materiát és kákát csakhamar összegyűjtőgetvén, azonnal késedelein nélkül munkához

is fogtán, s mind a classisokat, a mennyire lehessen, reparáltatván s egészen új fedél alá vevén, mind pedig az iskola kerítését felemeltetvén, csak most is, midőn Nagyságtoknak ezen alázatos tudósításomot tenni bátor-kodom, jobban néz ki az oskola, mint kevessel azelőtt.”

A két rendbeli építkezés után ily rövid idő mulva Baló Sámuel rector professornak ily siralmas panasza azt mutatja, hogy a megelőző építkezések teljességgel sem voltak kielégítők; de talán nem is lehettek, a vályoghól vagy patakkőből épült régi rozzant épületeken a javítás tartós nem lehetett. Az is megtörténhetett, hogy a megelőző években a gyermek-osztályok kijavitására és a kerítés helyreigazítására a kéregetés utján gyűjtött, aránylag igen csekély összegből a meg-kivántató költség nem jutott, s azok kijavitása Baló idejére maradt. Annyi e feliratból bizonyos, hogy mind az iskolai épületek, mind pedig az építkezési pénztár siralmas állapotban volt.

Baló Sámuel után Keresztes Dániel már mint tor-dosi pap beszámol a kéregetés utján szerzett pénzekről, melyeket építkezésre fordított és 1823-ban is 1300 frtot fordítanak építkezésre. 25 év alatt tehát 4 izben építkeztek, és az iskolai épületek mégis rossz karbau maradtak, ugy hogy 1827-ben, midőn a hunyadmegyei rendek által megszavazott és nagy nehezen behajtott pénz megérkezett, közegyetértéssel mindenki azon volt, hogy új iskolai épületet kell emelni, dacára annak, hogy a tanító erők gyarapítását elsőrendű szükségnek érzette mindenki, mit gr. Kun Zsigmond végrendelete is elégé bizonít. Ez egyértelműség azt bizonyítja, hogy a régi épületek annyira elkorhadtak, hogy azokat már tovább javitni egyáltalán nem lehetett. 1828-ban még volt némi tatarozás, de azon túl nem.

Miután az előjáróság eltökélte, hogy a hunyad-

megyei rendek által megszavazott 8000 frtból új iskolai épületet emel, Góró Miklós alispán és hunyadmegyei biztossal egyetértve, az új épülethez tervet és költségvetést készítetett még 1818-ban. 1823-ban Szászváros városa is igért 1000 frtot, építési anyagokra. Ugy lát szik, hogy az első terv nem tetszett az előljáróságnak, mert 1827. nov. 17-én tartott ülésében azt határozza, hogy Szászváros szék mérnökével új tervet készítet. Ettől fogva 1836-ig az építkezés ügye nyugszik. Időközben a terv elkészült, de valószínűleg a költségelőirányzat a rendelkezésre álló pénzt jóval meghaladta, s így kénytelenek voltak a munka megkezdését későbbre halasztani, az építkezési alapot pedig kikölcsönözvén, a kamatokkal gyarapítani. 1836-ban is az előljáróság csak azt határozza, hogy addig, míg a város az új épület számára telket nem mutat ki, és az igért 1000 frtot meg nem adja, az épület tervét az egyházi főtanácschoz nem küldi fel. E határozatból azt lehet sejteni, hogy a város és az iskolai előljáróság között valami telekcsere felett folytak tárgyalások, olyan formán, hogy az iskola telkét átveszi a város, s helyette alkalmas helyen más tágasabb és alkalmasabb telket ad. E helyen nem tehettem, hogy fel ne sóhajtsak: Istenem be jó lett volna mind kettőre! Akár tanácsháznak, akár szabad térnek, mit nem ért volna meg az iskola telke a városnak! Valamely félreesőbb, csendes, de egészséges helyen, 10 akkora telket is adhatott volna érette, és még pénzzel is megtoldhatta volna, és a csere még így is kedvező lett volna a városra. Most már késő, a kedvező alkalmat elszalasztották, pótoltbatatlan kárára mindenki félnek.

1838-ban Molnár József foglalta el az igazgató-tanári állást. Mint új ember nagy buzgósággal fogott neki az építkezés ügyének. De nagy nehézségekbe ütközött. Az iskola telke igen szük volt és alkalmatlan arra, hogy

oda egy századokra szóló monumentalis épületet emeljenek, másfelől meg a pénz sokkal kevesebb volt, hogy sem munkához lehetett volna kezdeni. A pénzhiányon ugy vélte segíthetni, hogy utra indul és a haza tehetősebb fiait személyesen kéri fel adakozásra. Az egyházi főtanács azonban 1830. március 10-iki leiratában arra figyelmezteti, hogy miután Erdélyben a kormányszék 1836-ban minden ilyen kéregetést betiltott, csak Magyarországra ajánlhatja.

Molnár tanár e szerint az iskola vásárolta szekéren és lovakkal elindult Magyarországra kéregetni. De, ugy látszik, kevés sükerrel, mert 1839. április 10-én már beszámol a gyűjtés eredményéről, mely 656 forintnyi szerény összeget tett. Az előljáróság ez összeget az igazgató-tanári szálláson tett javítások költségeinek megtérítésére fordította, s a szekeret és lovakat is Molnárnak ajándékozta.

Noha a pénzalap a kéregetés folytán semmivel sem gyarapodott, az előljáróság mégis elrendelte, hogy a mérnök készitsen új, valószínűleg szerényebb, tervet, a pénztárnoknak pedig meghagyta, hogy az építkezési alapból kikölcsönzött pénzeket szedje fel. Ugy látszik, el volt szánva az építkezést megkezdeni. E határozat nagyon káros volt az intézetre, mert a pénztárnok, az előljáróság meghagyásának engedve, a tőkéket felszedte, s minthogy takarékpénztárak vagy bankok nem voltak, a behajtott pénzek, aránylag nagy összegük, huzamos időn át gyümölcsözés nélkül hevertek az iskola pénztárában.

1842. május havában gr. Kún Kocsárd, Barcsai László és Kakucsi Elek gondnokok a 2-ik tanárság fellállítását javasolják, fizetéséhez az egyházfőtanácsstól segélyt kérnek, az iskolai épület elhelyezésére pedig más, alkalmassabb telek kiszemelését ajánlják, s e végre

kérik, hogy küldjön ki egy bizottságot. Az egyházi főtanács e fölterjesztésre a második tanári állomás fellállitásának, és erre a segély nyújtásnak ügyét a népes gyűlésre halasztva, utasítja a szászvárosi iskola elöljáróságát, hogy az új épület elhelyezésére keressen alkalmas telket, bizottság kiküldését pedig akkorra halasztotta, mikor az épület tervét, költségvetését és a péuzalap állásáról a kimutatást küldik. Erre az iskolai elöljáróság 1843. szept. 28-án gr. Kún Kocsárd elnöklete alatt azt válaszolja, hogy a városon csak egy eladó telek van, mely az iskola elhelyezésére alkalmas volna, az pedig méreg drága. Ugyanazért azt ajánlja, hogy az új épületet építsék a régi telekre. Az épület tervét, költségvetését, valamint a pénzalapról készített kimutatást is rövid idő mulva küldik, ugyanazért kéri az egyházi főtanácsot, hogy a hely megszemlélésére küldjön ki bizottságot. 1844. febr. 11-én az egyházi főtanács Kabos Dániel elnöklete alatt bizottságot küld ki, hogy az az elöljárósággal egyetértve, szemeljen alkalmas helyet ki az építendő új épület számára.

Az iskolai elöljáróság némely tagja az ugynevezett Dándré-féle telket ajánlotta cserére, esetleg megvételere. Az akkori birtokos Pribel százados is hajlandó lett volna elcserélni kellő kárpótlás mellett. A kiküldött bizottság is e telket sokkal alkalmasabbnak itálta az iskola elhelyezésére, mint a régi telket. E sorok írója saját szemléletéből jól ismeri a kérdéses telket; a vasuti indulóház felé menve, a közép utcza északi végén fekszik jobbra, körülbelül 3 kat. holdra terjedő szép, nagy telek, száraz egészséges talajjal, a város központjától 500 lépés távolságra. A rajta levő 2 rész épület bizonyára nem volt alkalmas az iskola elhelyezésére, de kevés átalakítással az egyik épület nagyon jó lett volna igazgatói lakásnak, a másik részt pedig szintén

nem nagyon költséges átalakítással jól lehetett volna értékesíteni lakószobáknak. Az épületek mellett fekvő üres telekrészre pedig a kivánalmaknak teljesen megfelelő diszes épületet lehetett volna emelni, e mellett még udvarnak és a mellékhelyiségek elhelyezésére is maradott volna tágas tér.

Az előljáróság többsége mégis ragaszkodott a régi telekhez. Ürügyül azt hozták fel, hogy félre esik, hogy a templom és az igazgató szállás távol van tőle stb. A valódi ok pedig, nézetem szerint, a tulságos conservatismus, a régihez való tulságos ragaszkodás volt, s talán még az is, hogy a magyarság jól tudta, hogy az új diszes épület azon a helyen, a luth. templom és iskola közvetlen szomszédságában, a szász atyafiak szemét nagyon is szurui fogja. Az előljáróság kebelében keletkezett nézeteltéréshez járult még az egyház is, mely a régi jogára hivatkozva, követelte, hogy az iskola az ősi telket el ne idegenítse.

Az egyházi főtanács látna a nagy és olykor heves nyilatkozatokban kitörő nézeteltérést és figyelembe véve a kiküldött bizottságnak is azt a nézetét, hogy a Dándré-féle telek csakugyan alkalmasabb az iskola cél-szerű elhelyezésére, 1845. okt. 1-ről kelt leiratában az építés megkezdését elhalasztotta, a mig a mostaniúál alkalmasabb telket lehet találni. Az előljáróság újabb feliratára az egyházi főtanács 1846. márc. 1-én kelt leiratában az előljáróságot arra utasítja, hogy a tantermeket és az osztályokat igazítassa ki, a tanulókat pedig a városon helyezze el. Erré az előljáróság 1846. márc. 23-án ujból felir, hogy iskolaterekét a Solymosi-féle telekkel, mely eladó, ki lehet szélesíti, kéri tehát az egyházi főtanácsot, adjon engedélyt az építésre. Az egyházi főtanács valasza azonban e feliratra is tagadó volt.

Végre 1847-ben az előljáróság minden tagja beláttá,

hogy a régi épületek kijavítása nagyon sok költségbe fog kerülni, és akkor sem ér semmit, mert a régi elkorhadt épületen a leggondosabb javítás sem maradandó, az új építésbe mindenájan belegyeztek, és az alkalmasabb telek keresésével felhagytak. Ekkor aztán ápr. 17-én az egyházi főtanács is beleegyezett, hogy az új épület a régi telekre építessék.

Az elöljáróság, miután az engedélyt megnyerte, félre teszi a mérnökkal 50 frtért készítetett tervet és Leonhardt szász pappal, ki szenvedélyes építész hírében állott, s ki némileg értett is a dologhoz, de az általa tervelt épületekből következtetve nem nagyon sokat, új tervet és új költségelőirányzatot készítetett, s azt felterjesztette az egyházi főtanácschoz. Az egyházi főtanács a felkündött tervet és költségvetést Herczeg országos mérnöknek adta ki felülvizsgálat végett. Ő a tervet átvizsgálva, azon több lényeges változtatást téve, s új költségelőirányzattal is ellátva, az egyházi főtanácsnak visszaadta, mely a módosított tervet és költségvetést 1847. jul. 17-én tartott ülésében el is fogadta. Dr. Lészay Dániel az elöljáróság megbizásából már kora tavasz óta vásárolta és gyűjtötte az építkezéshez szükséges anyagokat. Igy tehát mi helyt az engedély megjött, az építkezést azonnal megkezdették.

De midőn az első kapavágást megtették, új és eddig nem is sejtett akadályra bukkantak. A lutheránus szászok azt az ürügyet hozva fel, hogy nemzetiségiüköt érzik az új építkezés által fenyegetve, a kormányszékhez panaszt terjesztettek fel, Kirchner Frigyes székbiró pedig, ki a helybeli lutheránus egyházközségnek is gondnoka volt, az alapkő letételét megtiltotta. Gróf Teleki József kormányszéki elnök a szász comest kérte fel, hogy a szászokat csendesítse le. A comes a felkérésnek engedett is, mert gróf Kún Kocsárd főgondnok

Jul. 27-én azt jelenti, hogy a lutheranus consistorium a kormányszékhez felterjesztett panaszától eláll ugyan, de újabb követelésekkel lépett fel. Azt kívánja nevezetesen, hogy a templomkerítés kőfalát, a meddig az iskola telkét érinti, az iskola a maga költségén tartsa jókarban, ha az iskola épületét a templom felé, a mostani terven tul, tovább folytatni akarná, a templom udvarára nyíló ablakot ne csináltathasson, és abban a részben lakószobákat ne tarthasson, az ifjuság a templomozás idején kivül a templom kerítésből legyen kitiltva, a templom fedelén és ablakain történő károkat az iskolai ifjuság költségén javittassa ki, végre, hogy ily kihágások esetén, az ifjuság adassék a szász consistorium hatósága alá.

Az iskolai előljáróság e követelések közül azt, a mit méltányosnak tartott, elfogadta, és megigérte, hogy az ifjuságot a templom kerítésből kitiltja, hogy a gyermekek kődobálása által történő károkat megfizeti, de azt, hogy az ifjuságot a panaszló egyház consistoriumának hatósága alá bocsássa, hogy a tovább folytatandó épületen a templom kerítése felé ablakot ne nyithasson, és végre, hogy a templom kerítésétő tartsa fenn, határozottan visszautasította.

A szász consistorium és a székbiró tehát megmaradt a tilalom mellett, annyival is inkább, mert a betiltás azon címen történt, hogy az iskola udvarát az a szolgalmi jog terheli, hogy ott a városiaknak gyalog átjáró servitusuk van, a mit az új épület lehetetlenné tesz, a gondnokok pedig e tilalmat a kellő határidőn belül törvényes uton meggyengíteni elfelejtékké.

Ennek a szolgalmi jognak azonban semmi pozitív alapja sem volt, mert mikor a tanács, az utcarendezés alkalmával, a vár melletti sikátorát átengedte volt, cserébe

azon helylyel, a mit az iskola a városnak az utca szélesítésére engedett, semmi szolgalmi jogot sem kötött volt ki. De nem is lehetett felenni, hogy az iskolai előjáróság illesmit megengedett volna. Az egész dologban csak annyi igazság volt, hogy az iskola ajtója és hátsó kapuja napestig rendesen nyitva volt, s a városi népség, minthogy rövidebb idő alatt ért a vármalomhoz és környékéhez, rendesen arra vette utját, hogy hamarabb célhoz jusson. A szász atyafiak tehát rosszhiszeműleg, az iskola előjárósága éles látásának hiányára speculálva, veteték fel a szolgalmi kérdést, és ezen a címen tiltatták be az építést. Dr. Lészay Dániel azonban jól emlékezett a dologra, a városi levéltárból kikereszte és leírásolta az egyezkedést, melyben a szolgalmi jog fenntartásáról egy árva szó sem volt. Az idő sem volt még oly hosszu, hogy a gyakorlat jogot teremthetett volna. Az előjáróság előbb Brúz Ferenc királybirót kérte meg, hogy a székbirótól, mint érdekelt fél-től, vegye el az ügyet. Ó azonban ezt megtenni nem merte. Azután a városi tanácshoz folyamodott; de a városi tanács is kitérő választ adott, azt hozván fel, hogy az ügy a kormányszék előtt áll, és ő nem érzi magát jogosítottnak, a dologba bele elegyedni.

A dolgok ilyen állásában az iskolai előjáróság dr. Lészay Dánielt és Molnár József igazgató-tanárt Kolozsvárra küldötte, hogy az egyházi főtanácsnak a dolgok állását okmányokkal és élőszóval is fejtsék fel, és kérjék támogatását. Az egyházi főtanács elnöke, nem várva a gyűlés rendes idejét, azonnal gyűlést hirdetett, és a gyűlés meggyőződvén az előjáróság igazságáról, slürgősen felirt a kormányszékhez, kérvén, hogy Kirchnert hivatalos hatalmával való visszaélése miatt vonja fegyelmi kereset alá. Az előjáróság küldöttjei a kormányszék mérvadó férfait is megkeresték, és a szászvárosi iskola

igaz jogát előttük is felfejtették. A kormányszék tagjai a dolgot megismervén, midőn az úgy eldöntésre került, többen azt követelték, hogy Kirchnert azonnal fügeszszék fel hivatalától. A szász Comes erélyes felszóllása miatt csak annyit tudtak kivinni, hogy Kirchnernek, mielőtt felfüggesztenék, adjanak módot maga igazolására. A kormányszék tehát azt határozta, hogy a tanács eljárását hibáztassa, hogy a szolgalmi ügyet, mely hatáskörébe tartozott, elsőfokulag nem intézte el. Kirchnert pedig maga igazolására hívta fel. Kirchner és a szászok értesülvén a kormányszéknek reájuk kedvezőtlen határozatáról, a vitorlákot behuzták, s midőn az iskola 1847. augusztus 14-én az alapkövet letette, az ünnepélyes cselekvényt senki sem zavarta.

Miután az akadályok el lettek hárítva, az építés megkezdődött és serényen folyt, úgy hogy 1848. augusztus havában fedél alá is került; de a pénz is elfogyott teljesen, úgy hogy a fedélhez a zsindelyt már kölcsön-pénzen kellett vásárolni.

Dr. Lészay Dániel és gr. Kun Gergely, gr. Kún Kocsárd testvére, a közoktatásügyi miniszterhez br. Eötvös Józsefhez folyamodtak, hogy a tanügyi alapból az épület befejezésére adjon kölcsönt. Eötvös meg is igérte, és nincs kétség benne, hogy meg is adta volna, de a világsemények rohamosan törtek előre, melyek egyéb nagyobb dolgok mellett a szászvárosi collegium új épületének befejezését is megakadályozták.

Báró Kemény Ferenc, az egyházfőtanács elnöke, figyelmeztette ugyan az előjáróságokat, s azok között a szászvárosit is, hogy az ifjúságot tartsák távol a politikai mozgalmaktól; de ha akarták volna is, ki lett volna képes a hazafi lelkesültség árjának ellent állni. Jónak láttá minden intézet, s azok között a szászvárosi

is, az iskolai évet minél előbb befejezni. Szászvároson május végén, a záró-vizsgák megtartása után, bocsátották el az ifjúságot. Aki csak fegyvert foghatott, húvéd lett. Ezzel záródik be iskolánk történelmének e korszaka.

III. IDŐSZAK.

1849—1895. 6 v i g.

vihar kitombolta magát, s a világosi katastropha után halotti csend borult a szerencsétlen országra. A bosszu műve azonban nem szünetelt. Ennek átkos hatását a szegény szászvárosi iskola is keservesen érezte. Az oláhországi bujdosásból hazatért szász tiszviselők szabad folyást engedtek a bosszu dühének, és minden tőlük kitelhetőt megtettek, hogy a gyülölt iskolát megsemmisítsék. Az intézet épületében lovás katonákat helyeztek el. Ezek a jobb szobákba magok költöztek be, lovaikat pedig nyáron az új épület földszinti termeiben, télen a régi osztályokban helyezték el. 1850-ben maga a szászvárosi tanács tesz a szász ispánhoz félterjesztést, hogy miután a reformátusok nem képesek iskolájukat felépíteni, és itt többet iskolát nem is szándékoznak tartani, jó lenne azt katonai laktanyává tenni. Vajjon a tanácsurak honnan tudták, hogy a reformátusok nem akarnak Szászvároson többé iskolát tartani? Vajjon az igazsággal ellevező felterjesztésében a nemes tanács nem szándékosan írt-e valótlannul? És ha nem tudtak és nem szándékoztak volna is, a más tulajdonával minő jogon akartak rendelkezni? És ök, kik a templomot és a templom kertjét másfél évvel azelőtt a tanuló ifjuságtól anuyira féltették, hogy nem riadtak vissza a gondolattól, hogy templomuk

és iskolájuk közvetlen közelében durva katonáknak legyen állandó laktanyája?

Az isteni gondviselés azonban örködött az elhagyatott intézet felett.

A szász ispán sokkal nagyobb tisztelettel viseltetett a tulajdonjog iránt, mint a nemes tanács, mert a szász urak rossz indulatu felterjesztésére azt írta vissza, kérdezzék meg az iskola előljáróságát, hogy szándékozik-e az iskola félben álló épületét teljesen felépíteni? és ha nem szándékoznék, vagy nem tudná felépíteni, nem volna-e hajlandó eladni?

Az előljáróság e kérdésekre azt felelte, hogy az iskolára most még nagyobb szükség van, mint valaha; ugyanazért azt felépíteti, mihelyt pénzt gyűjthet az építkezés befejezésére. A mi az eladást illeti, kijelenti, hogy az előljáróság az iskolának nem tulajdonosa, ugyanazért annak telke és épülete felett nem is jogosult rendelkezni, az eladásról tehát nem is gondolkozik; hanem az egész ügyet feljelenti az egyházi főtanácsnak. Az egyházfőtanács az előljáróság fölterjesztésére a császári kormányzónál panaszt emelt a szász aljafiak ármánykodása ellen, mire az ügy elnémult.

1852-ben Bágya Zsigmond hagyatékából befolyt az intézet pénztárába 1000 p. forint. Ebből a földszinten néhány szobát beboltoztak és teljesen elkészítettek, úgy hogy be is lehetett bele költözni. A hunyadmegyei pénzből is befolyt vagy 1500 p. forint, melyet 48-ban nem lehetett volt felhajtani, ezzel 1854-ben az egész földszinti részt elkészítették.

Minthogy Szászváros a politikai új beosztás következében egy egész kerülethez (Kreis) lett központja, a hivatalok és a hivatalnokok a városban nagyon megszaporodtak. Eunek az lett a következménye, hogy a szálások nagyon megdrágultak, s a hivatalok és hivatalnokok

elhelyezésére drága áron sem lehetett megfelelő irodákat és szállásokat kapni. Ily viszonyok között a földbecslő hivatal seholsem tudott alkalmas irodahelyiséget találni. Ennek folytán Forrai Ferenc földbecslő felügyelő, Nagy Sándor becslő biztos javaslatára, azt az ajánlatot tette az iskolai elöljáróságnak, hogy ő a hivatal számára az iskola épületének egész emeleti részét kibérelje, ha elkészül. Ekkor dr. Lészay Dániel azt az ajánlatot tette, hogy ő 6% kamatra szerez annyi kölcsönpénzt, a mennyi az emeleti részek kiépítésére szükséges. Az elöljáróság ez ajánlatot köszönettel elfogadta és a földbecslő hivatalnak a felső emeletet és a középsőből 2 szobát bérbe adott 600 p. frt évi bérifiketés mellett. Dr. Lészay Dániel algondnok igéretét beváltotta, az emeleti szobákat saját pénzéből a kellő időre elkészítette. A földbecslő hivatal fizetett 1855. július 1-től fogva 1860. Szt.-György napjáig évenként 600 p. frtot, Vogler Alajos kereskedő egy földszinti boltért 1855. január 1-től 1859. végéig 200 p. frtot, Lederhüger borbényi egy kis földszinti szobáért, a mit borbényi műhelynek használt, 1860. febr.-ig fizetett évenként 70 frtot. Mindezen házbérjövedelmekből dr. Lészay Dániel algondnok visszakapta az épület befejezésére kölcsönadott tőkét kamataival együtt. Dr. Lészay Dániel algondnok tehát a magáéból ezuttal nem áldozott semmit, mindenkorral hálás elismerést érdemel, hogy nebez küzdelmekkel szerzett tudományának és józan takarékosságának gyümölcsét teljes készséggel bocsátotta az iskola rendelkezésére, mi helyt a kölcsön felvételére a kedvező alkalom megérkezett. Ha akadna olyan ember, aki e dologban csak egyszerű pénzügyi miveletet látna, gondolja meg, hogy azon időben Szászvároson a pénzt nagyon is lehetett értékesíteni, s aki pénzával csak nyereséget hajtó üzletet ohajtott volna végrehajtani, sokkal nagyobb hasznat is

buzhatott volna tőkéjéből. Dr. Lészay Dániel tehát e tényével is maradandó érdemet szerzett az intézet körül, és neve tiszteletreináltó helyet foglal el a szászvárosi iskola alapítói között.

Az iskola épülete került:

1. 1848. szept. végéig, a mikor fedél			
alá került	15.381	frt 22	kr.
2. 1852-ben Bágya Zsigmond ha-			
gyománya	2.500	frt —	kr.
3. 1854-ben az iskola pénztárából .	3.000	frt —	kr.
4. 1855-ben kölcsönpénzből . . .	10.436	frt 21 $\frac{1}{2}$	kr.

Összesen 31317 frt 43 $\frac{1}{2}$ kr.

A két emeletes, tekintélyes és szilárdan épített épület futólagos megtekintés után is meggyőzhet bárkit is, hogy dr. Lészay Dániel, ki az építkezést felügyelte, mondhatni vezette, az építési anyagokat összevásárolta, a mesteremberekkel alkut kötött s azokat fizette, a pénzzel ugyancsak lelkismeretes takarékossággal bánt.

A hatvanas évek elején a „Széchenyi”-hez címzett vendéglő felőli bútufal kifelé hajlott volt, mivel az első emeleti sarokszoba boltozata a felül kellőleg meg nem kötött falat kinyomta. 1864-ben a neveztem szoba boltozatát lesszédték, mennyezetre csinálták, a hosszu falat a bútuffallal vaskötéssel összekötötték, azóta aztán semmi baj sem mutatkozott.

Az építkezés szerencsés befejeztével azonban a szászvárosi ev. ref. gymnasium válságos állapota nem szűnt meg: más bajok is merültek fel, melyek az intézetet az őrvény szélére sodorták.

Ezen bajok közül egyik a legveszedelmesebb termézetű, a pénztár rendetlen kezelése volt.

Aszegyházi főtanács még 1823-ban rendeletet adott

volt ki, hogy a pénztárt két kulccsal ellátott lánthában kell kezelní, hogy az egyik kulcs álljon az igazgatónál, hogy a pénztáros adjon jelzálogilag biztosított óvadékot, és hogy a pénztáros az év három első hónapja letölte alatt a mult évi számadást elkészítvén az elöljáróság-nak adja be, mit ez megvizsgálván, a főhatósághoz ter-jesszen fel.

A szászvárosi elöljáróság, fájdalom, a főhatóság ez utasítását nem teljesítette, minek igen szomorú következményei lettek. Szabó János pénztáros ugyanis, a rendes ellenőrzés hiányában, az iskola tőkéit bevonta, vagy a begyűlt tőkepénzeket nem kölcsönözte ki, nagy pénztári készleteket tartott, és azzal saját hasznára üszerkedett. Igy például 1847-ról 1848-ra átvisz a kézi pénztárnál 3115 v. nfrt, a Kún-pénztárnál pedig 3028 v. nfrt pénztári készletet, és mégis már 1848. májusában mind az igazgatót, mind pedig a tanítókat, a kik fizetésüket felvenni óhajtották, azzal utasítja el, hogy nincs pénz a péuzztárban. A kamatok felhajtásában is nagy hanyagságot mutat, minek következtében 1847-ik év végén a hátralék kamat a közpénztárnál 6100, a Kún-pénztárnál pedig 2275 v. német frt. Ezeukivül ugyanez a Szabó János 1849-iki számadásába a kiadások közé egy 2000 pfrt = 5000 v. nfrtról szóló nyugtát vezetett be, melyet állítólag az elégetés végett beadott Kossuth bankókért kapott volna.

Midőn az elöljáróság számadásra kényszerítette, ezt is, egyebeket is kifogásolt, és az egyházi főtanács-hoz jelentést tett. Az egyházi főtanács az elöljáróság kifogásait alaposoknak találván, a pénztárost az 5000 v. nfrt megtérítésére utasította. Szabó János azonban kereken kijelentette, hogy nem fizet. A dolog perre került tehát. A pert Nagy Ignác ügyvéd, később algondnok, vitte ingyen, és minden a szászvárosi, miut pedig a sze-

beni felebbviteli törvényszéknél megnyerte, miután minden két forum elismerte, hogy az osztr. polgári törvénykönyv behozatala előtt az egyházi főtanácsnak számoltató hatósága volt, s a maga tisztázta összegeket közigazgatási uton felhajtathatta.

Szabó János azonban a per folyama alatt mindenét eladta, a begyült készpénzből Thiri nevű vejének nevére Brassóban egy malmot vett, s a vételárt a leányai nevére mint terhet betáblázta. Ilyenformán Szabó Jánosnak nem maradt semmije, a miből az iskola követelését vagy csak részben is kielégithette volna. Szerencsére a felesége, Nagy Anna, makacsul ragaszkodott azon vagyonhoz, a mit ő vitt volt a házhoz, és Szabó János e miatt nem adhatta el. Nagy Ignác tehát, mi helyt az ítélet jogerős lett, minden megmaradt vagyont lefoglaltatott az iskola részére. Szabó erre perujtással élt, és a kerületi törvényszéknél nyert is, de Szebenben a felebbviteli törvényszéknél és Bécsben a legfőbb törvényszéknél veszített, és végre 1859-ben a végrehajtás kerestülvitett 2000 pfrt tőke és annak 4% kamatja erejéig.

1852. elején Lészay Antal választatott pénztárossá; de az egyházfőtanács utasításai az ő pénztárossága alatt sem érvényesültek. Ő is a régi patriarchalis módon folytatta hivatalát. Becsületes, tiszteges ember volt, az iskolát nem igyekezett megkárosítani; de, ugy látzik, kényelmes ember volt, inkább szerette a békét, mint az iskolát, az adósokat nem zaklatta, minek következtében az iskola bevétele évről-évre apadt, a hátrálékok pedig növekedtek. Igen gyakran megtörtént, hogy tanár és tanítók a rendes időben fizetést nem kaptak.

A másik még nagyobb baj az volt, hogy Molnár igazgató-tanár elkényelmesedett, némelyek szerint borívásnak is adta magát, s e miatt a tanítás és a segyelem is meglanyult, másfelöl meg a magasabb követelmé-

nyek szinvonala alatt maradt köztanítók sem fejtettek ki kellő buzgalmat. Az iskola napról-napra hanyatlott, a közönség elvesztette iránta bizalmát, gyermekét más iskolákba vitte neveltetni, úgy hogy az osztályok nem csak megnéptelenedtek, hanem némelyik teljesen üresen is maradt, úgy hogy egyetlen tanuló sem jelentkezett belé. De lássuk a részleteket.

A szászvárosi ev. ref. iskolánál, mint fönnebb láttuk volt, 1848. májusa végén az ifjuság elbocsáttatott, miután a záróvizsgákat megtartották. 1849-ben a harci események, s azok lezajlása után a magyarság őldőzése miatt a tanítás szünetelt.

A kormány rendelete értelmében Szászvároson az ev. ref. iskolában csak 1850. október 15-én kezdődött meg a tanítás, a kormány által kiadott tanterv szerint. A kezdet szerény volt ugyan, de hát a 48—49-ben lezajlott vész után a többi intézetek is csekély népességgel és nagyon vegyes képzettségű ifjakkal kezdték meg a munkát, és folytatták lassanként gyarapodva számban és minőségben. Fájdalom, Szászvároson a szerény kezdetet a növekedő bizalom nem gyarapította, ellenkezőleg a növekedő bizalmatlanság a szerény kezdetet is mindenkorább összezsugorította. 1852-ben a népesség még meghaladja a 80-at, 1853-ban már csak 77, 1856-ban 37, az 1855—56-ik iskolai évben az I. és II., az 1856—57-ik iskolai évben pedig a II. és III. g. osztályok üresen maradtak. Maga Molnár professor pánaszolja az egyházi fótanácsnak, hogy oly magyar ember is, kinek fia a szászvárosi iskolában szép beneficiumot kaphatna, Szébenbe viszi a fiát tanulni. Az előjáróság, jobbau mondva az igazgató, az elvesszett bizalmat az által igyekszett visszaszerezni, hogy az intézetet elkerülje réal-gymnasiumnak, és azoknak, a kik nem akartak latinul tanulni, rajzot kezdtet tanítatni. Es erőlkö-

dés azonban nem segített semmit, sőt inkább még nevetéges volt, mert az iskolának képzett rajztanára sem volt, annyival kevésbbé oly tanárai, kik a számtant, mértant és a modern nyelveket tanithatták volna.

Az egyházi főtanács, látva a hanyatlást, hivatalos uton kért felvilágosítást, B. Kemény Ferenc, statuselnök pedig a helyben lakó gondnokokhoz írt magánlevélben tudakozta, hogy mi a hanyatlás oka? De a mint Szabó György írja, azt mondotta, hogy a magánlevélből sem lett okosabb, mint a hivatalos felterjesztésből. A betegség világos volt, de a főhatóság helyes diagnosist megállapitani nem tudott.

1857-ben a hunyadmegyei ev. ref. egyházmegyenek Déván tartott tavaszi gyűlésén végre Barcsai László főgondnok felszólalt és elpanaszolta, hogy a szászvárosi ev. ref. kollégium súlyed. E felszólalás következtében az egyházmegyei gyűlés képviselőinek meghagyja, hogy a legközelebb összejövendő zsinaton a szászvárosi iskola súlyedését említsék fel és tegyenek meg minden kitelhetőt az intézet megmentésére.

A Vajda-Szentiványon tartott zsinaton Dáné István egyházmegyei jegyző terjesztette elő a vajdahunyad-zarándi egyházmegye panaszát a szászvárosi ev. ref. iskola súlyedése felett, fölemlitve, hogy a tanítás meglanyult, a fegyelem meglazult, s a nagy közönség bizalma az intézet iránt elenyészett. Ez előterjesztés következtében a zsinat átirat az egyházi főtanácshoz, és megkérte, hogy avatkozzék bele a szászvárosi iskola ügyeibe, és mentse meg a véleges bukástól.

Az egyházi főtanács a felterjesztésekben maga is láttá a súlyedést és, mint fennebb irám, hivatalosan és magánuton is igyekezett a bajokat kikutatni. Miután azonban a zsinat is felemelte hangját, erélyesebb lépésre határozta el magát. 1857. szeptemberében egy bizott-

ságot nevezett ki, hogy az a helyszínre kiszállva, és magát az iskolai előjárósággal személyes érintkezésbe téve, fűrkéssze ki a baj valódi okait s azok eltávolítására és orvoslására tegyen az egyházfőtanácsnak javaslatot.

E bizottság tagjai voltak b. Kemény István elnöklete alatt Elekes Károly fehérvári pap és esperes, Szabó György enyedi tanár, Jakab Benjámin vajdahunyad-zarándi esperes és Dáné István e. megyei jegyző. E bizottság 1858. január 2-án szállott ki Szászvárosra. A bizottság elnöke, báró Kemény István, a bizottság üléseire meghívta gróf Kún Kocsárd, Barcsai László és Kakucsi Elek gondnokokat is. De egyik sem jelent meg, magánuton sem adtak a bizottságnak semmi információt. Nézetem szerint azért, hogy az igazgatónak és az előjáróság helyben lakó tagjait meg ne sértsék. Ennek következtében b. Kemény István elnök azt ajánlotta, hogy mielőtt ülést tartanának, az elnök értekezzék dr. Lészay Dániel gondnokkal, Szabó György tanár pedig Pap István szászvárosi pappal, és négy szem között bizalmas megbeszélés utján igyekezzenek meg tudni, mi a bajnak valódi oka. A neveztem szászvárosi urak a baj okát abban látották, hogy a német világ következtében a szülők német iskolákba viszik gyermekiket, hogy a német nyelvet tökéletesen elsajátítva, közhivatalok viselésére alkalmasok legyenek. Ezen fő ok mellett felhívták azt is, hogy a falusi iskolák elnéptelenedtek, s így nem nyújthatnak a gymnasiumnak táplálékot, hogy a nemesi jóságok zsidó haszonbérzők kezébe kerültek, s nincsenek gazdaságosok, kik régebben gyermekiket az intézetbe küldötték, egyébiránt a gymnasiumnál nincs semmi különös baj. A bizottság tagjai ellenben a városi és vidéki szülőknél tudakozódva, azt hallották, hogy a szászvárosi iskolában a gyermekekre

nincs kellő felügyelet, hogy a segyelem lanyha, hogy a tanítók hanyagok, hogy a gyermeket a vizsgára egy-két gyakorlatra szajkó módra betanítják, a szülők és a közönség megtévesztésére, de komoly tanításról szó sem lehet, ennek következtében a szülők bizalmukat veszítve, nagy költséggel is inkább távol esőbb intézetbe viszik gyermekiket, csakhogy valamit tanuljanak.

Melyik félnek volt már most igaza?

Fellelhető, részben minden a kettőnek. Nemesak Szászvároson és Hunyadmegyében, hanem más vidékeken is, például Háromszéken is, erős áramlat indult volt meg ezen időben, mely a szülőket arra ösztönözte, hogy gyermekiket német iskolákba vigyék. Ez áramlat Hunyadmegyében, hol csak a nemesség tanittatta fiait, kik magasabbra néztek, kik egy pap vagy tanító szerény állásával nem tudtak megelégedni, még nagyobb lehetett, mint más megyékben, hol a jobb módu alsó osztály is tanittatni igyekezett gyermekét, hogy legalább egy pap vagy tanító legyen belőle. Az is igaz, hogy a gazdatissek száma nagyon leapadt, és a szabadságháború a családok és gyermekek számát megapastotta. Miudez befolyást gyakorolhatott arra, hogy az intézet növendékeinek száma megapadjon, vagy legalább, hogy jelentékenyebb növekedésre szert ne tehesse. De másfelől az is igaz, hogy az igazgató és a tanítókar nem állott a helyzet magaslatán, hogy az iskolában elérte eredmény mód nélkül silány volt, a mi a közönség bizalmát az intézettől teljesen elfordította. Ez állításunkat kétségbevonhatlanul bizonyítja azon tény, hogy az igazgató változásával, a tanítókar felújításával néhány év alatt az előző néptelen osztályok megújultak.

A kiküldött bizottság több magánszemélyt kihallgatott, és a számadásokat és a pénztár kezelését is meg-

vizsgálva, 3-ik napon az elöljárósággal közös ülést tartott, és beható eszmecsere után megállapodott az egyházi főtanácschoz felküldendő felterjesztésben, melyet Szabó György enyedi tanár, a bizottság jegyzője, fogalmazott.

E felterjesztés lényege ez volt:

1. A pénztárnok a gymnasiumot jelzáloggal nem biztosította, a pénztár nem áll két kulcs alatt, a levéltárnak nincs lajstroma és nem áll két kulcs alatt, a pénztárnok a kamatok felhajtásában hanyag, a tanitók fizetésüköt nem kapják pontosan, minek következtében jó tanítókat nem is kaphatnak.

2. Az elöljáróság ugyan a német világnak tulajdonítja az iskola elnéptelenedését és annak, hogy a falusi iskolák aláhanyatlottak, és a magyar családok megapadtak, de a bizottság a pénztár hanyag kezelése és a tanitók rendetlen díjazása mellett főleg abban találja a baj igazi okát, hogy csak egy elemi osztály van, s így a gymnasium tulságosan csekély képzettséggel bíró gyermekekkel kap első osztályába, a mi az intensiv tanítást állandóan gátolja, s a silány eredmény a közönségben bizalmatlanságot ébreszt az intézet iránt; hogy az igazgató-tanár az intézet igazgatására nem alkalmas, a mit azzal is igazolt, hogy a gyűlés színe előtt azzal kérkedett, hogy egész Európában sincs senki, aki ugy tanítana, mint ő. Szó volt arról is, hogy iszákossága megrassék, de Szabó György szerint az ő tanácsára a bizottmány ezt elhallgatta.

3. A gymnasium pénzerejét számbavéve, a bizottság azt ajánlotta az egyházi főtanácsnak, hogy egyelőre állísson Szászvároson egy 4 osztályos jó elemi iskolát. Az ennek fenntartása után fennmaradó jövedelmet pedig tökésítesse mindaddig, a mig az intézet vagyon a annyira

gyarapszik, hogy egy 4 osztályos algymnasium fenn-tartását megbirja.

A bizottság 1858. febr. havában küldötte fel jelen-tését, mire ugyanazon év júniusában az egyházi főta-nács leír az elöljárósághoz, hogy addig is, míg az iskola beléletéről rendelkeznek, a pénztárostól vegyen biz-to-sítékot, a pénztár álljon két kulcs alatt, és a pénztár kezelésénél alkalmazkodjanak az 1823-iki pénztári uta-sitáshoz.

E leiratra Lészay Antal pénztáros kinyilatkoztatta, hogy ő inkább lemond hivataláról, mintsem az egyház-főtanács követeléseit teljesítse. Erre az elöljáróság fel-irt, hogy ő olyan megbizható pénztárost, mint Lészay Antal, nem kap, ugyanazért a tőle követelt biztosíték helyett maga az elöljáróság vállalt jótállást. Ezzel a dolog függőben maradott, míg az egyházi főtanács az iskola egyéb ügyei felett is határozhat.

Az iskola szellemi ügyei felett 1858. jul. 21-én egy népes egyházi főtanács gyűlés határozott, mely Molnár József igazgató-tanárt szállás nélkül fél fizeté-sel nyugalomba tette. Hogy mennyi legyen ez összeg, annak meghatározását a szászvárosi elöljáróságra bizta, mely azt 300 frt évi járadékban állapította meg. A Molnár helyét elfoglalandó igazgató megválasztására ugyanaz év szept. 9-ére hivtak népes egyházfőtanácsi ülést egybe. A fő- és középiskolákhoz is felhívást intéztek, hogy a megnevezett határidőn belül a szokásos kijelö-lést megtegyék.

A szept. 9-iki népes egyházfőtanácsi gyűlésen gróf Mikó Imre felszólalt és indítványozta, hogy ne válasz-szanak, hogy az iskola sorsát ne bizzák a kijelölés és választás kétes kockájára, hanein a jelen esetben, a rendes szokástól eltérőleg, nevezzenek ki egy oly tanárt, a ki már más iskolánál bebizonította, hogy az iskola

igazgatását nehéz körülmények között is megbirja, és a mostani új iskolai szervezetet és tanrendet sikeresen képes iskoláink viszonyaihoz alkalmazni. Ez inditvány általános helyeslésre talált, és a népes gyűlés Szabó György enyedi tanárt nevezte ki Szászvárosra gymnasiumi igazgatónak.

Szegény Szabó György, habár megtisztelte érezte is magát az egyházi főtanács kitüntető bizalma által, mégis nem szivesen vállalkozott az új missio betöltésére. Ismerte a viszonyokat és óhajtotta volna, hogy muljék el tőle a keserű pohár. Fel is írt az egyházi főtanácshoz, és kérte, mentsék fel az igazgatói tiszt terhe alól. Az egyházi főtanács szép leíratban méltatta eddigi érdemeit, de határozottan követelte, hogy új állását november 1-ig foglalja el, s a szászvárosi iskolának az elöljárósággal egyetértve minden szellemi ügyeit, minden pedig pénztárát hozza rendbe.

E helyen illőnek találom kissé részletesebben emlékezni meg Szabó Györgyről, aki 1858. végétől 1870. közepéig vezette a szászvárosi ev. ref. gymnasium ügyeit.

Született Háromszéken Papolcon, 1808-ban. Tanulmányait Székelyudvarhelyen, Zilahon és Enyeden végezte. Később Magyar-Óváron s a poroszországi egyetemeken és gazdasági akadémiákon is tanult és gróf Teleki Elek-nél gazdatiszt is volt. Ezen hivatalából hívták meg Zilahra tanárnak 1839-ben, és ő a meghívást el is fogadta. Innen ment 1844-ben Udvarhelyre. Magas, sovány, és rideg kinézésű ember volt; az ember szinte fázott, minden először meglátta. De ha többet volt vele, lassanként kibékült, sőt meg is kedvelte. Rendkívül szívós és kitartó munkás volt; a mit egyszer magában feltett, azt nem hagyta abba, és minden áron keresztül vinni törekedett. Sokat tanult, sokat is tudott, és tudományát nem rejtette véka alá, hanem igyekezett abból minden-

kinek, minél többet juttatni. Előadási modora száraz és hév nélkül való volt, de világos. A kinek erős figyelő képessége volt, az sokat tanulhatott tőle. Egészsége nagyon gyenge volt, sokat betegeskedett; de ha ágyát elhagyhatta, szorgalmasabb tanítót országszerte sem lehetett találni. Ha betegsége enyhült, még ágyában is tanított. Az osztályok rendre kijártak szállására, a tanulók körülülték betegágyát, és ő kérdezett és tanított, dicsért és korholt, szeliden tanácsolt vagy sajnálkozott a tanulók egyéniségéhez alkalmazkodva. Udvarhelyen nagy népszerűségnek örvendett. 1855-ben, mióta Nagy-Enyedre költözött át, az ifjuság egész Keresztúrig elki-sérte és könyes szemmel bucsuzott el szeretett tanárától.

Enyeden már kevesebb elismerésre talált. Nem az az ember volt, aki a rokonszenveket már első fellépéssével megtudja nyerni. Ellenkezőleg, első látásra inkább idegenkedést és bizalmatlanságot ébresztett. Melegebb rokonszenvet csak hosszu idő mulva tudott kelteni és csak azoknál, kik a fagyos külső mögött a szépért és jóért lángoló szivet felösmerni tudták. A ki belsejébe mélyebb pillantást nem tudott venni, aki tetteinek belső rugóit nem sejtette: az állandóan idegenkedett tőle. Enyeden alig 3 évig működött. Ez igen rövid idő volt arra, hogy erőteljesebb rokonszenveket kelthetett volna.

Ilyen testi és lelki tulajdonságokkal birt azon ember, a kinek az egyházi főtanács a hanyatlásnak indult szászvárosi iskola ügyét kezeibe letette.

Szászvárosra érkezése éppen nem volt szép reményekkel kecsegtető. Szállása elhagyatott, ronda, nedves volt, az eső csurgott be, úgy hogy ágyában, a mint írja, megázott és minden portékája megnedvesedett. Kényelmes enyedi szállására emlékezve vissza, talán a valónál kissé alábbvalónak tünhetett szegény fejének az új hajlék, annyi azonban bizonyos, hogy kényelmes,

barátságos és egészséges nem volt. Még Enyeden meg-betegedett, de kötelességérzetének parancsát követve, betegen is utnak indult. Szászvárosra érkezve, fekvő beteg lett, és csak hosszas gyógyitás után tudott lábra állani. Midőn végre valahára beteg szobája küszöbét átlépte, és reszkető lábain az iskolába bevánszorgott, talált ott, a mint írja, „53 oly gyermeket, kik közül 10 majdnem minden nap hiányzott, és oly tanítókat, a kik iránta, mint írja, rosszul voltak hangolva, s kik közül a legifjabb már novemberben megmondotta, mint később hibáját elismerve nyilvánította, P. Á. női tanító biztatására, hogy ő, t. i. Szabó György, neki nem parancsol, mint a kit az egyház fizet és az hívta meg.“ A tanítók tehát iránta rosszul voltak informálva, a mit a szegény lábbadozó beteg testi gyengesége és elhagyottsága érzetében a valónál talán még sötétebb szinben látott, de a mit az engedelmeség megtagadása, P. Á. izgatása s e sorok irójának személyes értesülése is igazol.

Vajjon miért lehettek a tanítók iránta rosszul informálva, és P. Á. fiatalabb pályatársát miért biztatta engedetlenségre?

Az iskola új épülete felépítésének gondját az előjáróság, mint az építkezésben jártas, buzgó, takarékos, megbizható és gondját mindenre kiterjeszteni képes férifiura, dr. Lészay Dániel algondnokra bizta volt, a „mitte sapientem“ elvének megfelelőleg, minden különleges utasítás nélkül. A ki valaha építetett, vagy legalább fogalommal bír az építetés nehézségeiről, anyagot vásárolni, behordatni, fuvarosokkal, napszámosokkal, kőművesekkel, munkavezetőkkel stb. vesződni, ezreket frtokban és krajcárokban kifizetni, a kiadásokat feljegyezni stb. stb. az megítélheti, de csakis az itélheti meg, mekkora terhet vállalt magára dr. Lészay Dániel ingyen, minden

anyagi gyarapodásra való kilátás nélkül, sőt orvosi praxisának kárára, egyedül csak az intézet iránti meleg érdeklődésből, mikor az előjáróság megbizását elvál-lalta. Mint fönnebb láttuk, a magára vállalt dolgot ember-ségesen el is igazította.

Mikor a vizsgáló-bizottság január elején leut járt volt Szászvároson, Szabó György tanár lelkiismeretesen mindenek utánjárni akarva, puhatolódzásai alkalmával arra is rájött, hogy dr. Lészay Dániel a kézhez vett pénzek felhasználásáról csak a kiadásokról és bevételekről készített jegyzékkel számolt be, és nem rendes nyugtákkal felszerelt számadással. Ennek folytán a bizottság valamelyik ülésén az ügyet szóba hozta, és indit-ványozta, hogy a bizottság követeljen dr. Lészay Dáni-eltől rendesen felszerelt számadást. A régi jó táblabiró e követelésben bizalmatlanságot és becsületességében és pontos, lelkiismeretes eljárásában való kitékést látott, és az inditványozóra nagyon megneheztelt. Benne az előjáróság teljesen megbizott, a péntő nem száma-dásiétel terhe alatt bocsátotta rendelkezésére, és ő nem ezen feltétel melleit vállalta el, következésképp nem is csinált rendes számadást; de a kiadásokat és bevételeket pontosan és lelkiismeretesen feljegyezte, abban megbízhatik bárki is, mert ő magasabban áll, hogy sem a gyanunk még csak árnyéka is hozzá férhetne.

Erre Szabó Gy. azt válaszolta, hogy az egyházi főtanácsnak utasítása van, miként kell a közpénzeket kezelni, az előjáróságnak nem volt jog a szkola pénzeit számadás terhe nélkül senkire sem rábízni, hogy a törvény és saját reputációja is megkívánja, hogy a kezéhez vett pénzekről készszen rendesen felszerelt számadást. Mindketűnek igaza volt. A lényegben Lészay-nak volt igaza, mert ő valósággal felette állott a gya-nunknak még csak árnyékán is, de alakilag Szabónak is

igaza volt, mert csakugyan e pénzekről rendes számadással kellett volna elszámolni. A mint lájuk, itt a régi becsületes, a formaságokkal nem törödő, inkább adni, mint hasznat huzni szerető patriarchális gondolkozás-mód ütközött a modern, az emberek becsületében megbizni nem szerető, ugyanazért gondosan kiállított bizonyítékokkal felszerelt számadásokat követelő eljárással.

Dr. Lészay tett szolgálataiért elismerést, köszönetet várt, s e helyeit bizalmatlanságot, sőt fölfogása szerint, bizonyos mértékű gyanusítási talált, a mi mélyen elkerülhetetlenné.

Ugy látszik, a bizottság is a Szabó György álláspontjához csatlakozott, mire dr. Lészay D. jegyzeteit visszavette, hogy okmányokkal fölszerelt számadást készítsen. Valószínűleg meg is kísérlette ily számadást összeállítani, de az építkezés befejezése után oly sok idő mulva, kifogástalan bizonyítékokkal ellátott számadást csinálni, a legjobb akarat mellett is, teljes lehetetlenség volt. Kifogásolható okmányokkal előállani pedig mélőságán alul álló dolognak tartotta. Ugyanazért a jegyzéket az előljáróságnak visszaadta azzal a kijelentéssel, hogy a világ szemébe nem akar port hinteni, s ha jegyzékével nincsenek megelégedve, inditsanak pert ellene. Az előljáróság a jegyzékkel megelégedett, dr. Lészay Dánielnek bizalmat szavazott, a mit bizonzára meg is érdemelt, kitüntő szolgálataiért hálás köszönetet mondott, és ezzel az ügy befejezést nyert.

Szabó György azonban az elszámolás ezen módjával kibékülni sohasem tudott. Ez ügy áthidalhatatlan árkot mosott a szászvárosi iskola két legfontosabb személyisége között.

Továbbá Szabó György különösai alapján arra a meggyőződésre jutott, és előterjesztéseihez a bizottság is azt az álláspontot foglalta el, hogy az iskola súlyedés-

nek oka nem az, a mit az előjáróság tagjai állitanak; hanem egészen egyéb: a felügyelet hiánya, a megbomlott fegyelem, a tanítók hanyagsága és ezek folytán a közönség bizalmának kétségbeéjtő megfogyatkozása. Ezen meggyőződés és annak az egyházi főtanácschoz való fölkerjesztése árnyat vetett nem csak a tanító-testületre, hanem magára az előjáróságra is, különösen pedig azon tagokra, a kik helyben laktak, s a dolgok folyását, az egyházi főtanács egyik mult századbeli leirata kifejezése szerint, kinyilt szemekkel láthatották volna.

Szabó György az intézet érdekét tartotta szem előtt; a mit szólott és tett, azt lelkismeretes kötelességteljesítésből cselekedte. És ezt akkor cselekedte, a mikor még nem is sejthette, hogy ő valaha szászvárosi igazgató lesz, kötelessége teljesítésénél tehát nem volt arra utalva, hogy a békés együttműködés hidját az előjáróság szászvárosi tagjai és maga között fel ne égesse. P. Á. nős tanító dr. Lészay házához bejáratos volt, köztük bizodalmas viszony volt, dr. bácsinak nevezte, egészen természetes, ha a gondnok neheztelésének és ellenszenvének tudomására jutott. Azon sem lehet csodálkozni, ha dr. Lészay D. tiszteletet parancsoló egyéniségről P. Á.-ra, s róla a fiatalabb tanítókra is átszármazott az ellenszenv, minden rosszakaratu információ nélkül is. Az így keletkezett ellenszenv és a tudat, hogy ebben az előjárósággal közös alapon állanak, éppen nem volt alkalmas arra, hogy a taujói kart tiszteletre és engedelmességre sarkalja. Szabó György tehát minden Szászvárosra érkezett, nem a szabadítót várók tárt karát, hanem duzzogó ellenfelek várakozó magatartását találta. 12 éves szászvárosi működése alatt nem is pilent rózsaágyon. Ő is gyenge, öreg ember volt már, neki is voltak különösségei, talán gyengeségei is. Ezeket a kifejlődött ellenszenv nem elsimítni, jóakaratulag kisebbítni, vagy barátságos beavat-

kozás által megszüntetni igyekezett; hanem ellenkezőleg, mint a hogy a világban rendesen történni szokott, még kiszinezte, nagyította és bizonyos kárörömmel terjesztette. Midőn 1869-ben Szászvárosra mentem, az ellenszenv hatását én is éreztem, s a közjó iránti buzgalmaimban talán én sem voltam elég méltányos és igazságos a néhai kétségbevonhatlau érdemei és nagybecsű szolgálatai iránt. Ha magamtartásával valamely ügyben fájdalmat okoztam neki, mire egyébiránt positive nem emlékezem, jelen soraim szolgáljanak kien gesztelésül.

Szabó György igazgató-tanár az iskolában, a mit egyelőre megtehetett, megtéve, az egyházi főtanács meghagyása és leiratilag is sürgető rendelete értelmében első dolga volt a pénztárkezelés rendbehozatala. Ámde ez felette nehéz dolog volt. A pénztáros Lészay Antal volt, szintén táblabírói ember, kluek az egyházi főtanács által 1823-ban kiadott pénztárosi utasítások semmi esetre sem tetszettek. Hosszas tárgyalások után mégis megegyeztek, hogy a pénztárt tegyék két kulcs alá, hogy az egyik kulcs álljon az igazgatónál, hogy a pénztáros tegyen 2000 frt urbéri kötvényből biztosítékot, a pénztár azonban maradjon a pénztárosnak, az igazgató mint fiatalabb vállalkozott, hogy két hetenként elmegey a pénztároshoz; ekkor számba veszik a pénztáros naplója szerint az iuóközben bevett pénzeket és a tett kiadásokat, s a felesleget beteszik a pénztárba. A levéltárból az értékesebb iratokat az adós levelekkel együtt a tüzmentes vasszekrénybe helyezik és ott őrzik.

Ugy látszott, hogy végre-válláhára mégis csak rendbe jönnek. Midőn azonban az igazgató a pénztár és a levéltár egyik kulcsát magához vette s követelte, hogy a

pénzt és a biztosítékot is tegyék be az iskola ládájába, Lészai Antal 1859. március havában a kulcsokat és a pénztári naplót az igazgatóhoz küldötte azzal az üzenettel, hogy ő többet nem pénztároskodik. A kölesönkötvényeket és az alapító leveleket az igazgató Váradi Elek köztanító közreműködésével vette át.

Ily előzmények után az igazgató oly nézetben volt, és elhez gróf Kún Kocsárd főgondnok is csatlakozott, hogy feltétlenül más pénztárosról kell gondoskodni. Megkezdődött tehát a pénztáros keresés nehéz munkája. De szereucsétlenségre a Szabó János régebbi pénztáros ellen folytatott „per lejárván, ép erre az időre esett a végrehajtás, a mit az igazgató hivalából kifolyólag illő szigorral keresztül is vitetett. Az emberek megrémültek, s talán Lészay Antal is rémitette őket, aunyi bizonyos, hogy azok, a kik azelőtt a pénztárosság elvállalására késznek nyilatkoztak, minden tettre került a dolog, szavukat visszavonták és a hivatalt nem fogadták el. Igy tehát 1859. ápr. 1-től 1861. májusáig a pénztárt az igazgató kezelte.

Végre 1861. májusában gróf Kún Kocsárd kéréssére dr. Lészay Dániel algondnok megengedte, hogy fia Lészay János a pénztárosságot elvállalja, és biztosíték gyauánt be is tétetett az iskola pénzesládjába 2000 frt urbéri kötvény.

Szabó György igazgató át vett volt Lészai Antal pénztárostól:

	Tököt	Hátrálékkamatot
1. A közpénztárnál . .	20.440 frtot.	5746 frtot.
2. A Kún-pénztárnál .	14.820 „	2916 „
3. A Váradi-pénztárnál	1.388 „	61 „
4. A Koncz-pénztárnál	353 „	220 „
Összesen:	37.001 frtot.	8943 frtot.

Lészay János pénztárosnak átadatott:

	Tőke	Hátrálékkamat
1. A közpénztárnál . .	22.600 frt.	2400 frt.
2. A Kún-pénztárnál .	19.847 ,	1184 ,
3. A Várad-pénztárnál	1.800 ,	10 ,
4. A Koncz-pénztárnál .	657 ,	— ,
Összesen: 44.904 frt. 3594 frt.		

E kimutatás bizonyítja, hogy a pénztár hanyagul volt kezelve, hogy a kamatok felhajtásában a pénztáros nem kellő szigorral járt el, mert egy évi szigorú kezelés mellett a kamathátrálek 5000 frt aránylag igen tekintélyes összeggel csökkent.

Miután a pénztár Lészay János kezelése alá ment, az előjáróság az egyházi főtanács több rendbeli sürgetésére két bizottságot küldött ki, egyiket a Lészay Antal, másikat a Szabó György számadásai megvizsgálására.

A Lészay Antal számadásait Szabó György gr. Kún Kocsárd főgondnok közreműködésével vizsgálta át és több rendbeli nehézményt irtak egybe és kiadták a volt pénztárosnak, hogy azokra feleljen. Lészay Antal azonban huzta halasztotta az időt, és felvilágosításait az igazgató ismételt felhívásaira sem tette meg.

Mindezek igen sok kellemetlenséget okoztak és a néhai igazgató hátramaradott kéziratában keservesen panaszcodik ezek miatt.

Végre 1862. szeptemberében Lészay Antal meghalt. Midőn az igazgató az özvegynél és a néhai vejénél sürgette a nehézmények elenyésztetését, a mi uj kellemetlenségre adott okot, nem találták sem a vizsgáló bizottság dolgozatát, sem a Lészay Antal felvilágosításait. Sok sürgetés után végre Zudor Dénes, a volt pénztáros veje, megkereste az igazgatót, hogy a számadásokat nézze még egyszer át, a mi nehézményt a számadá-

sokhoz csatolt okmányokból el lehet enyészteni, enyésztesse el, s a mi az így tisztázott számadásokból a néhai pénztáros terhére esik, azt ki fogják fizetni. Az igazgató e kérésre a számadásokat tisztázta, s a számadó terhére esett 200 frt különbség az özvegy járadékából levonatott.

A számadások végeredménye mutatja, hogy Lészay Antal bár hanyag, de hütlen pénztáros nem volt, és Szabó György sem tartotta ilyennek, az egész ügyet gyorsan és minden nehézség nélkül a legjobb egyetértéssel ellehetett volna intézni, ha az igazgató sürgetését nem rosszakaratu zaklatásnak, hanem szigorú hivatalos kötelessége teljesítésének tekintette volna. Fájdalom, a bizalom hiányzott, a miből mindenki töre sok keserüség háramlott.

Lészay János pénztárosságával a baj ujra megtörött, s tekintve azt, hogy a pénztáros az előjáróság egyik nagytekintélyü tagjának édes fia volt, az igazgató helyzete még kellemetlenebbé lett. Lészay János ugyanis, a mit az adósok bevittek, átvette és elkönyvelte annak rendje szerint, de az adósokat nem háborogatta; gondolom főleg azért, hogy kereskedő levén, a közönséget nem akarta magára megharagítani, a mi üzletére káros lett volna. Igy tehát a kamatok hiányosan folytak be ujra, a tanítók fizetésüköt nem kapták rendesen, a miért gr. Kún Kocsárd főgondnok az igazgatót vontá felelősségre. Az igazgató, mint írja, elismerte, hogy a panaszra ok van; de a hibás nem ő, hanem a pénztáros, aki a kamatok felhajtásában nem jár el kellő erélyivel. Ilyen és ehez hasonló kellemetlenségek után a dolog oda fejlődött, hogy Lészay János is lemondott a pénztárosi hivatalról.

Ekkor gr. Kún Kocsárd főgondnok vette az ügyet kezébe és egy Algyógyról az iskolai előjárósághoz

címzett levélben tudatja, hogy miután az eddig működött pénztáros leköszönt, hivatalos állásából kifolyólag utána nézett, kit kaphatna alkalmas és megbizható embert a pénztárosi hivatal ellátására. Utánjárása nem is volt sikeres, mert Bocz Sámuel személyében teljesen megbizható férfiura talált, ugyanazért ajánlja az előjáróságnak, hogy nevezett Bocz Sámuel nevezze ki pénztárosnak, az adósok névsorát hátrálékkamatjaikkal minél előbb hitelesen adja át Bocz urnak, azontul pedig minden számadást bizalmányilag vizsgáltasson meg.

Gróf Kún Kocsárd főgondnok e levelére az előjárósági gyülés 1864. jul. 17-én tartott ülésében ez a határozat olvasható :

„Adassék tudtára Lészay János urnak, hogy előjáróságunk köszöni eddigi fáradozását, elfogadja tavalyi lemondását, a további pénztárnokoskodástól felmenti, s felszólítja, hogy az adósok névjegyzékét hátrálékkamatjaikkal együtt lehető leghamarabb idő alatt adja át ig. tanár urnak. Bocz Sámuel urat ezennel kinevezi előjáróságunk gymnasiumi pénztárnokká, s mi helyt a pénztárnoki utasítást alá irandotta, zálogbiztosítékot kötött le, és a helybeli isk. előjáróságot első, a főconsistoriumot végső és legfőbb számoltató közbiróságnak elfogadja, a pénztár kulcsa s a levéltár volt pénztárnok ur és ig. tr. aa által adassék át Bocz Sámuel urnak; a hátrálékos adósok névjegyzéke pedig még e hét folyamában, hogy ellenök a keresetet megindithassa.“

E végzés szerint Bocz Sámuel pénztárnoksága 1864. július havában kezdődik, a pénztárt azonban, közbe jött akadály miatt, csak ez év végén vette át, és azóta mai napig nagy lelkiismeretességgel vezeti. Az ő pénztárnokságával a pénzkezelés nehézségei megszüntek, a számadások a kiszabott időre pontosan elkészültek, s az átvizsgált és rendesen felülvizsgált számadások-

ban, ritkán előfordult, elnézésből származott jelentéktelen hibáu kívül, más természetű hiba elé nem fordult, az iskola szerény jövedelme a kiadásokat alatta mindenkor fedezte, az iskolának egyetlen egy alkalma-zottja is utalványozott nyugtajával el nem utasítatott, és lelkiismeretes, takarékos gazdálkodása folytán az intézet vagyona évről-évre folytonosan szépen gyarapodott. Gróf Kún Kocsárd sok jót tett a szászvárosi iskolával; de jótéteményei között bizonyára nem a leg-kisebb azon tette, hogy Bocz Sámuel az intézet pénztárosává választotta.

Az iskola súlyedése okainak kipuhatalására kiküldött bizottság Szabó György véleményére azt az ajánlatot terjesztette volt fel az egyházi főtanácschoz, hogy Szászvároson állítson fel egyelőre egy jó elemi iskolát 4 osztályyal, a megmaradó jövedelmet pedig kamatos-kamattal tőkésítse mindaddig, míg akkorára nő, hogy azon egy 4 osztályos jó algymnasiumot fenntarthat. Miután azonban az új igazgató a városi és vidéki értelmiséggel megismerkedett, és azuktól hallotta, hogy a közönség szívesen adná gyermekéit a szászvárosi gimnasiumba, ha ott legalább 4 gymnasiumi osztályt végezhetnének, s ha a gyermeket kellő módon tanítanák, különösen midőn azt is hallotta, hogy kéregetést rendezve, alapítványt is lehetne annyit összehozni, hogy a tanítók fizetését lenne miből fedezni, véleménye meg-változott, és a 4 osztályos algymnasiumnak kezdett hiv ket toborzani. Az algymnasium eszméjétől sarkalva, mint irja, az új igazgató még 1858. végén magán levelet írt b. Kemény Ferenchez és gr. Mikó Imréhez tanács-kérőleg, vajjon nem volna-e helyes dolog, előkelő főurakból egy kéregető bizottságot kiküldeni, a kik maguk is jó példával menve előre, a megye és az ország urainál a nyomorban sinylődő szászvárosi iskola javára

alapítványokat gyűjtsenek, még pedig minél hamarabb, a mig az urbéri kötvények el nem fogynak. Ez eszmét az előjárósági gyűlésben is előhozta, és az előjáróság is hozzá járulván, az egyházi főtanácschoz felírtak, kérve a kéregető bizottság kinevezését, a kiküldendő bizottság neveit is megnevezve. Báró kemény Ferenc azonban már 1859. február 13-án, mielőtt az előjáróság feliratát vette volna, a kérdést az egyházi főtanács elé terjesztette, s az eszme közhelyeslésre találván, a kéregető bizottság gróf Kún Kocsárd elnöklete alatt kineveztetett.

A bizottság tagjai voltak az elnöklő gróf Kún Kocsárdon kívül: báró Kemény István, Zeyk József, ki éppen akkor érkezett hazára a külföldi egyetemekről, Barcsai László főgondnok, az iskola előjáróságának minden tagja, gr. Bethlen Olivér, Puy Elek, Lukács Farkas, Kendeffy Sámuel és Bágya Ferenc. E mellett a bizottság felhatalmazást nyert, hogy még más buzgó hazafiaskat is vegyen fel, ha jónak látja, tagjai közé. Gróf Kún Kocsárd elnök március 18-ra össze is hívta Szászvárosra a bizottság tagjait. Megjelentek: Barcsai László, Puy Elek, Lukács Farkas, Kendeffy Sámuel, Zeyk József, s az iskola előjáróságának helybeli tagjai mind.

E gyűlésen elhatározták, hogy a szülőkhöz és az egész hazafias közönséghez nyomtatott felhívást intéznek, felfejtével benne a szászvárosi gymnasium fontos hivatását és azt a szánandó helyzetet, melybe az idők kedvezőtlen volta miatt jutott, egyszersmind hazafias érzületükre hivatkozva, adakozásra szólítják fel. Továbbá megállapodtak abban is, hogy egy diszes emlékkönyvet készítetnek, és abba beirják a régebbi alapítók neveit, és a kéregetés alkalmával minden egyes alapítót felkérnek, hogy saját kezével irja be, mennyit ád a szükséges intézetnek.

A közönség egy része nem nagy reményeket fűzött a bizottság fáradozásaihoz. Ezt bizonyítja néhai Szabó György igazgató-tanár azon feljegyzése, hogy minden a diszes, 12 forintba került emlékkönyvet az előljárósági gyűlésen bemutatta, voltak olyanok is, a kik azt mondották, hogy annyit sem kapnak, a miből az emlékkönyv árát kifizessék. E pessimisticus felfogást a, mindenjárt látjuk, szép eredmény, alaposan megszégyenítette.

Miután az előkészületek megtörténtek, a bizottság még 1859. nyarán meg akart indulni kéregető utjára; de az olaszországi hadjárat kiütött, a lelkeket a nagy események és az azokhoz fűződő remények tartották lekötve, e mellett a bizottság elnöke gróf Kún Kocsárd sem volt otthon, a homorodi fürdőre távozván; minden a bizottság tagjait arra indította, hogy a kéregetést más kedvezőbb időre halasszák. A felhívásokat azonban Budapestre, Kolozsvárra, Maros-Vásárhelyre és az ország más részeibe is szétküldötték, és a lelkes hazaflak mindenünnel szép alapítványokat küldöttek vagy jelentettek be. Végre 1860. augusztus végén megindult a bizottság is gr. Kún Kocsárd, Zeyk József és Szabó György személyében. Bejárták Hâtszeg vidékét, Vajda-Hunyad és Barcsa környékét. Itt gr. Kún Kocsárd beteg lett, és Dévát, Losádot, Beucencet, Csórát, Alvinct Barcsay László főgondnok elnöklete alatt járták meg.

E kéregetés eredménye a következő volt:

Az enyedi főiskola még Szabó György kineveztetése előtt megigérte volt, hogy addig, mik a szászvárosi iskola az idő szerinti alapítványai folyósíthatók nem lesznek, késs az intézetnek évenként 500 forint segélyt nyújtani. Abban az esetben, ha enyedi tanárt tennének szászvárosi igazgatónak, ez összeget kész 800 foratra emelni. A bizottság felhívása folytán az évi segélyt 900 forintra emelte, mely összeget 1870. köze-

péig fizette, mig Szabó György élt; ekkor a további fizetést megtagadta, a szászvárosi elöljáróság sem követelte tovább, és így az enyedi segélyezés megszűnt. Abban az évben azonban igen jól fogott, mit a Bethlen-főiskola elöljárósága azzal is tetézett, hogy Szabó Györgynek első évi fizetését, 1800 forintot, az enyedi főiskola pénztárából utalványozta.

A szászvárosi ev. ref. egyházközség azon régi alapítványát, mely szerint sátoros ünnepeken két diádot fizetett, kik civicus névvel neveztettek, s arra voltak kötelezve, hogy a templomban és a temetéseken a kántornak segítsenek, Urvacsora osztás napján pedig prédikáljanak, 1858. május havában oda változtatta, hogy a gymnasiumban 300 frt fizetéssel egy tanítót fog fizetni állandóan.

Alapitottak és fizettek földtelhermentesítési kötvényekben és egyéb értékpapirokokban:

Gróf Kún Kocsárd az egyház tanítója fizetésére 400 frt.
Ugyanő jutalmul a gymnasium legfelsőbb osztályában a legjobb tanulónak — — 400 ,

Ugyanő a tanítók fizetése biztosítására — 2000 ,
Gróf Gyulai Lajos — — — — 1000 ,

Ugyanő letett gróf Mikó Imréhez 3000 frtot,
hogy azt az erdélyi ev. ref. iskolák között ossza ki. Ez összegből gróf Mikó Imre adott a szászvárosi iskolának — — 1000 ,

Gróf Mikó Imre sajátjából — — — 1000 ,

Gróf Bethlen Ádám felszólítás nélkül küldött 1000 ,

B. Kemény István (csombordi) adott — — 1000 ,

Bodola Zsigmond adott — — — 50 ,

Beke Dániel (nemzeti kölcs. kötv.-ben) adott 20 ,

Nalánczi Farkas kolozsvári kereskedő — — 50 ,

Koncz Gábor adott Barcsai Zsigmondtól egy kötelezetványt, mely biztosítatott — — 120 ,

Gróf Kendeffy Kata, Andrassy Gyuláné, adott	100	frtöt.
Fosztó Ferenc	50	"
Kakucsi Elek	200	"
Id. gróf Teleki Domokos (gernyeszegi)	500	"
Ifj. Bágya Ferenc adott	100	"
Gr. Kemény Sámuel	500	"
Bágya Károly	100	"
Balog Sándor, dévai udvarbíró	50	"
Bodó Dávid	50	"
Barcsai Lászlóné	100	"
Brázovai Elek	50	"
Duma László	50	"
Fekete Ferenc	50	"
Háver Ferenc (nemzeti kölcs. kötv.-ben)	20	"
Mara Lőrinc	100	"
Pogány Albert	100	"
Szivásy László	150	"
Gr. Teleki Sándor	100	"
Id. Zudor Sándor	200	"
Ifj. Zudor Sándor	50	"
Zudor Elek	50	"
Buda Elek	50	"
Németh László	100	"
Pap Ádám	100	"
Zakariás Dániel brádi pap	20	"
Fináli Henrikné urasszony	20	"
Gróf Toldi Rozália, Zsombori Istvánné	100	"
Jakab Benjámin hátszegi esperes	20	"
Mara Sámuel	100	"
A szászvárosi Bezirks-Amt elnöke, Giebel, azon összegből, a mit a falukból, Rudolf trónörökös születése örökmére, iskolai cé- lokra gyűjtetett, adott	200	"

Készpénzben fizettek:

Déván dr. Bruz Zsigmond 20 p. frt, Köpe

Sándor 10 frt, összesen — — 30 frt — kr.

Szeredainé 8 frt, az enyedi tanárok 60 frt,

összesen — — — — 68 " — "

Alsó-borsodi esperes gyűjtött — — 73 " 70 "

A Tiszántuli egyházkerület — — 18 " — "

Papp Jánosné — — — — 20 " — "

Wéber Sámuel Déváról — — — — 30 " — "

Alvincen Szőcs Miklós 5, Istvánfi 5, Kövesi 5. Összesen — — — — 15 " — "

Buda Miklós — — — — 50 " — "

A homorodi fürdőn gr. Kún Kocsárd gyűjtött 30 " — "

Laskai Károly Bécsből küldött — — — — 10 " — "

Az egyházi főtanács küldeményéből:

A nagypéteri egyház 12 pfrt, az inaktelkei
26 pfrt, összesen: — — — — 39 frt 90 kr.

Az erdélyi ev. ref. egyházi főtanács pótolta — — — — 8 " 85 "

Losádi Farkas János 10 frt, Fekete Sándor 5 frt, összesen: — — — — 15 " — "

A Kerestély László gyűjtéséből befolyt — 57 " 70 "

Ezen Kerestély Lászlót az egyházi főtanács bizta volt meg, hogy Maros-Illye környékén gyűjtsön a szászvárosi gymnasium részére. A fennebb kiirt összegbe adakoztak:

Kerestély László 5-, Berei Sándor 5-, Reisner Mózes 2-, Bartsi László 5-, Csató János 2-, Szabó Ferenc 4-, Papp Ferenc 5-, Kovácsi József 5-, Papp Károly 5-, Oltyán László 4-, Balog János 14 frtot.

Alapító levelet adtak oly feltételel, hogy az alapítványt kainatozzák:

Balia Iguác — — — — — 100 frt.

Barcsai László — — — — — 400 "

Barcsai Ábrahám	—	—	—	—	100	frt.
Barcsai Ákos és Ákosné	—	—	—	—	500	n
Barcsai Mihály	—	—	—	—	100	"
Barcsai Miklós	—	—	—	—	100	"
Barcsai János	—	—	—	—	400	"
Barcsai Zsigmond	—	—	—	—	100	"
Benedikty Albert	—	—	—	—	100	"
Bethlen Farkas	—	—	—	—	200	"
Dósa József	—	—	—	—	20	"
Fekete Károly	—	—	—	—	100	"
Furka János	—	—	—	—	50	"
Góla Péter	—	—	—	—	50	"
Góró Lajos	—	—	—	—	100	"
Halmi Ferenc	—	—	—	—	50	"
Háver Mihály	—	—	—	—	100	"
Furka Ferenc	—	—	—	—	50	"
Horváth János	—	—	—	—	100	"
Kendeffy Albert	—	—	—	—	100	"
gr. Kún László	—	—	—	—	100	"
Kendeffy Árpád	—	—	—	—	1000	n
Kenderessy Ignác	—	—	—	—	50	"
Keresztes Kálmán	—	—	—	—	100	"
Koszta Dániel	—	—	—	—	100	"
Kendeffy Sámuel	—	—	—	—	500	"
László Ignác	—	—	—	—	50	"
gr. Lázár Kálmán	—	—	—	—	300	n
Lugosi Ferenc	—	—	—	—	100	"
Lukács Farkas	—	—	—	—	100	"
Mara József 100, Nagy Zsigmond 20	—	—	—	—	120	n
Nalácz József	—	—	—	—	50	"
Pál Imre	—	—	—	—	100	"
Pogány Ádám	—	—	—	—	100	"
Makrai László	—	—	—	—	100	n
Puy Elek	—	—	—	—	300	n

Puy Zsigmond	—	—	—	—	100	frt.
Szörényi Ferenc	—	—	—	—	50	"
Zeyk Miklós	—	—	—	—	200	"
Jordán Domokos	—	—	—	—	50	"
Váradí László	—	—	—	—	100	"
Vitány László 30, Balin Ignác 50	—	—	—	—	80	"
Váradí Elek	—	—	—	—	50	"
gr. Toldalagi Victor	—	—	—	—	200	"
Váradí Ádám	—	—	—	—	100	"
gr. Toldi-Horváth	—	—	—	—	100	"

Kötelezték magukat, hogy éltük végéig évenként fizetnek: Kovács László 1/2-, Gál Sámuel 1-, Zakariás Dániel 4-, Farkas Dénes 10 frtot.

Kötelezvénnyt nem adott, de kamatozza és vannak elismerő levelei, Zeyk József — 4000 frt.

Kötelezvénnyt adott, de csöd alá jutott gr. Bethlen Olivér — — — — 1000 .

Kötelezvénnyt nem adtak és nem is kamatozták, de aláírták :

Gróf Toldalagi Ferenc 200-, Barcsai Károly 100-, Berivoi László 50-, Bruz Zsigmond 100-, Győrfi Dénes 50-, gr. Lázár Mór 1000-, gr. Rhédei Jánosné 100-, gr. Toldi Amália 100-, gr. Bethlen Domokos 200 frt.

Abból, a mit az egyházi főtanács az általános ajánlatokból a szászvárosi ref. gymnasiumnak juttatott, befolyt gr. Kemény Dénesnétől — — — 300 frt.

Elekes Károly fehérvári ref. esperes ur közvetítésével többektől befolyt — — — 500 .

Még többek is írtak alá kisebb összegeket részint készpénzben, részint terményekben, de hogy abból mi folyt be, mincs feljegyezve. Szabó György igazgató is csak azt írja ezekről, hogy még befolyhat belőlük valami. Valószínűleg nem folyt be semmi, miután az egyes tétek:

oly kicsinyek voltak, hogy a perindítást meg sem érde-melték.

Az aláírt nagyobb összegekből is a kedvezőtlen viszonyok miatt sok elveszett, melyeket az előjáróság a főhatóság jóváhagyása mellett kénytelen volt leirni; a nagyobb rész azonban mégis befolyt, és az iskola jövedelmét szépen gyarapította. Ugyanazért elismerést és hálás tiszteletet érdemelnek azok, kik a kéregetés nehéz tisztét magukra vállalták s az intézet vagyonát tetemes összeggel növelték.

Ezen időben, 1850-en kezdődőleg, a könyvtár is szépeu gyarapodott, a mennyiben ajándékul kapta a szászvárosi magyar casinónak töredékes könyvtárát, Váradi Mihály szászvárosi első papnak 1000 kötetet meghaladó könyvtárát, továbbá báró Nalácz József, Szúlbek György és gr. Kún Kocsárd urak igenbecses könyvtárait.

A mint fönnebb láttuk, az egyházi főtanács a szászvárosi, súlyedésnek iudult iskola helyett, egy életerős és fejlődésre képes középiskolát ohajtott állitni, és Szabó Györgyöt, a rendes eljárástól eltérőleg, éppen azért nevezte ki igazgatónak, hogy a már nagyon alábbanyatlott iskolát súlyedésében megüllitsa, és új virágzásra vezesse. Az összes tanárok közül azért választotta éppen Szabó Györgyöt ki, mert az ő személyében legnagyobb mértékben vélte feltalálhatni azon tulajdon-ságokat, melyek a kivánatos cél elérését biztosítják. Szabó György maga is e kinevezést kitüntető bizalomnak tekintette, és méltán. Az új igazgatót tehát nem csak a kebelében élő kötelességérzet sarkalta eréyes tevékenységre, hanem eddigi működésével szerzett hir-nevének megőrzése, sőt gyarapítása, és az a vágy, hogy az egyházi főtanács kitüntető bizalmára magát tényleg méltónak mutassa. Erősen elhatározta tehát

magában, hogy a szászvárosi iskolát újjá teremti. Ez volt az ő éjjeli és nappali gondja.

Azt is jól tudta ő, hogy jó iskolát csak jó tanítókkal lehet létrehozni. Ami de jó tanítókat csak úgy sze-rezhetett az intézett mellé, ha azoknak jó fizetést biztosít. Ezért nagy erélyivel látott a pénztár rendbehozá-sához. A hanyag pénztárosoknak nem hagyott nyugtot, és pontos elszámolást követelve s a kamatok erélyes felbajtását sürgetve, kivitte, hogy, rövid idő alatt, nagy összeköttetésekkel bíró két pénztáros kénytelen volt hivataláról leköszönni. A pénztáros zaklatásával csak akkor szünt meg, mikor Boč Sámuvel személyében egy egészen megfelelő hivatalnokra akadt.

Az iskola anyagi ügyei rendezésére irányult törek-vése azonban ezzel nem elégedett meg. Mihelyt magát Szászvároson megfeszkelte és a viszonyokkal alaposan megismerkedett, azonnal megindította a mozgalmat új alapítványok gyűjtésére. E törekvése sem volt meddő, mert, a mint fönnebb láttuk, a megindított kéregetés aránylag igen szép eredménnyel végződött.

Szabó György tevékenysége azonban a szellemi téren sem volt kevésbé erélyes. Addig is, miig az anyagi ügyek rendezése által jobb tanítói állomásokat tudna szervezni, a meglevő tanerőket igyekezett eré-lyesebb és sikeresebb munkára nögatni. E tekintetben magát állította a tanítók mintaképévé. Midőn 1858. november elején az iskolába bement, 3 elemi osztály-ban 53 tanulót talált Pap Ádám, Váradi Elek és Pap József tanítók vezetése alatt. A negyvenes években szép fejlődésnek indult középiskola, hol az ifjak 12 éven keresztül tanulhattak, ide súlyedett volt. Szabó György azonnal munkához fogott itt is. A tanulókat egyenként megvizsgálta, és a legtöbb készültséggel bírók közül kiválasztott 6 tanulót, s ezekből megalkotta

a 4-ik elemi osztályt. Ő maga is beállott néptanítónak, és gyöngélkedő egészsége dacára, az igazgatói teendők buzgó ellátása mellett, vasszorgalommal tanított naponként 5 órára. Még ezzel sem elégedett meg; behozta Szászvárosra is a más erdélyi ref. iskolákban szokásos magántanítói rendszert, és jó példával menve előre, beállott magántanítónak is, csakhogy a többi tanítóktól is megkövetelhesse, hogy ők is vállalják magukra az új terhet.

E szokatlan erőfeszítéssel az volt a célja, hogy a közvizsgákon kétségbetonhatatlan sikert tudjon felmutatni, s ez által a szülők bizalmát megnyerje, mert a következő tanévben az I. gymnasiumi osztályt is megakarta nyitni. El lehet képzelni, mily nagy volt a buzgó férfiú búja, mielőn ekkora erőfeszítés után is, az iskolai év végén, dacára annak, hogy az I. gymnasiumi osztály megnyitása közhírré volt téve, az 53 beiratkozott tanulóból csak 32 maradt. Ez az elszomorító körülmény és makacs gyomorposta annyira elkeserítették, hogy, a mint írja, nagyon közel állott a kétségbeesés-hez. Csak a szakadatlan munkában kerestett és talált menedéket.

A szászvárosi iskolának az volt eleitől fogva a legfőbb betegsége és erőteljes kifejlődésének legfőbb akadálya, hogy képzettebb tanerőkben állandó hiányt szenvedett. Az iskolának e chronicus betegségét igen jól ismerte, ugyanazért ez ellen is megkezdette az erélyes küzdelmet.

Mint fönnebb láttuk, a szászvárosi ev. ref. egyházközség papjai kezdetben tanárok is voltak. Lassanként azonban a tanítás kötelezettsége alól teljesen kivonták magukat. Pedig tekintve azt, hogy a szászvárosi papi állomások aránylag igen jó fizetéssel vannak ellátva, s így mindig képzett papok töltötték be, a hivatal csekély

száma miatt nagyon is könnyű papi hivatal mellett a tiszteletes lelkész urak az iskolának a tanításban is igen nagy segítségére lehettek volna. Szabó György tehát arra irányozta tevékenységét, hogy a szászvárosi papokat birja rá, hogy az intézet felsőbb osztályaiban tanitsanak. Tevékenységét e téren is súker koronázta. Pap István, ki Váradi Mihály 1858. okt. havában történt halála után első pappá választatott, idős volta dacára vállalkozott és az 1859/60. és 1860/61-ik tanévekben naponként 1 órán tanított.

Midőn a Pap István elöléptetése folytán megürült második papi állomás betöltésére a pályázatok megin-dultak, Szabó György mindenik pályázót megtalálta és megigértette, hogy azon esetben, ha szászvárosi pappá választják, a gymnasium felsőbb osztályaiban tanitani fog. A közbizalom Dáné Istvánon esett, és ő igéretét hiven be is váltotta, mert szászvárosi papi működése két első évében naponként 3, azután pedig, minthogy a vajda-hunyad-zarándi esperesi hivatal terhe is az ő vállaira nehezedett, naponként 2 órán tanított egész az 1869/70-ik iskolai év végéig.

Szabó György buzgalmának és Dáné István áldozatkézségének az iskolára az a jó következménye lett, hogy az egyház is sulyt fektetett arra, hogy papjai a gymnasiumban tanitsanak, és 1871-ben, midőn Dáné István elöléptetése után Incze János második pappá választatott, a papi dijlevélben a teendők közé a tanítás köteles volta is bejegyeztetett. A következő papok tanítottak is minduyájau, nemcsak vallást, hanem más tantárgyakat is, p. o. egyetemes történelmet és hazai történelmet. A tanítási kötelezettség mai napig is fennáll, és Sylvester Domokos és dr. Bartók György ez idei ev. ref. papok téuyleg tanitanak is, de az állam-

segély meguyerése és a tanári állomások szervezése után csak vallástant.

Ily buzgó és sok oldalu tevékenység után sikerült Szabó Györgynek mégis az iskola beteges állapotját valamennyire szanálni, úgy hogy az 1859/60-ik év elején az I. gymnasiumi osztályt is megnyithatták. Ettől kezdve minden uj évben egy-egy uj osztályt nyitottak meg, azzal a céllal, hogy 4 elemi és 4 gymnasiumi osztályval egy jó algymnasiumot szervezzenek.

Mikor már a negyedik gymnasiumi osztály is meg volt nyitva, az egyházi főtanács az erdélyi ev. ref. iskolákat ugy szervezte, hogy főiskoláink hármas tagolást nyertek. E szerint a 4 elemi osztály felett volt 6 gymnasiumi osztály, a 6 gymnasiumi osztály felett pedig 3 bölcsészeti osztály. Az erdélyi reformátusoknál tehát a hatvanas években fennállott szervezet szerint a gymnasium voltaképen 6 osztályból állott. E beosztás Szabó Györgyöt és az ő buzgolkodása folytán az előjáróságot is arra indította, hogy a szászvárosi 4 gymnasiumi osztályval biró algymnasiumot 6 osztályos teljes gymnasiummá egészítsek ki.

Miután a Szabó buzgolkodása, részben azonban a politikai viszonyok nagy mérvű változása miatt is, az intézet növendékeinek létszáma szépen megnövekedett, (1864-ben az elemi és gymnasiumi osztályokba összesen 325 tanuló iratkozott be) a főhatóságnak a kiegészítés ellen nem volt kifogása, ha alapot mutatnak ki, a miből az ujabb tanítók fizetése fedezhető. Hogy mily primitív állapotok voltak Szászváron még a hatvanas évek derekán is, mutatja az, hogy az V. és VI. gymnasiumi osztály tanítására meghívandó két tanító fizetését a tanuló ifjúság létszáma emelkedéséből befolyó tandíjból és a gróf Kún Kocsárd főgondnok ur által rendezendő bál jövedelméből vélték fedezhetni. Ezt mutatja gróf Kún

Kocsárd főgondnok azon ajánlata, hogy a mennyiben e két jövedelmi forrásból a két tanító fizetése ki nem telnék, kötelezi magát a hiányt a sajátjából pótolni. E biztosítástól bátorítva 1863. szept. 1-jén megnyílt az V. és 1864. szept. 1-jén a VI-ik gymnasiumi osztály is.

1864. december 3-án tartott előljárósági gyűlésben Szabó György igazgató-tanár eleadja, hogy még ugyanazon év októberében indítványozta volt, hogy 1865. szept. 1-jén nyissák meg az I. bölcselmi, illetőleg a VII-ik gymnasiumi osztályt is, az 1866-ik év szept. 1-jén pedig a VIII-ik osztályt. Az előljáróság elvben már akkor is pártolta az eszmét és csak azért nem hozott végleges határozatot, mert nem tudta, vajon az iskola pénzereje a két felsőbb osztály felállitásával járó kiadási többletet megbirja-e? Annak okáért a nevezett gyűlés eladót megbizta volt részletes kimutatást csinálni és kimutatni, hogy a két ujabb osztály felállítása után mennyi lesz körülbelül a kiadás és mennyi az iskola jövedelme. Ó tehát megbizatásában eljárt és beterjeszti előirányzatát mind a bevételekről, mind pedig a kiadásokról, melyet azon esetre készített, ha a VII-ik és VIII-ik gymnasiumi osztályok is felállittatnak.

Az előljáróság e kimutatást elbirálva ugy találta, hogy a bevétel kedvezőbb esetben 6951 frt, kedvezőtlenebb esetben pedig 5883 forint lesz osztr. ért.-ben. A kiadások ellenben bővebben költve 5535 forint, szükebben költve 4905 forintra mennének.

Az emlittemen napon tartott előljáróság tehát a bevételek és kiadások között mutatkozó kedvezőbb aránytól bátorítva elhatározta, hogy az 1865. és 66-ik évben a VII. és VIII-ik osztályt is megnyitja.

E határozat következtében még ugyanazon gyűléseből felir az egyházi főtanácschoz és felfejtve a szászvárosi gymnasium nagy fontosságú hivatását, melyet a

közösségi velődés terjeaztásában és a magyar nemzeti érdekek védelmében teljesítenie kell, valamint azt is, hogy az iskola népessége már oda szaporodott, hogy az alsóbb osztályokban a tanulók száma az ötvenet is meghaladta, kiket egyetlen tanító, magántanítók segédelme nélkül, kellőleg nem tanithat és fegyelmezhet, ugyauazért a két felsőbb osztály felállítása már csak azért is elkerülhetetlen, hogy magántanítókat nyerjenek: kéri hogy az egyházi főtanács mindenben körülmenyeket figyelembe véve, valamint azt is, hogy a mellékelt kiinutatás szerint az iskola pénztára is megbirja a kiegészítéssel járó költségtöbbletet, engedje meg 1865. és 1866-ban a két legfelsőbb osztálynak is felállítását, valamiut azt is, hogy a VIII-ik gymnasiumi osztályt végzett tanulók Szászvároson érettségi vizsgát tehessenek.

Az egyházi főtanács 1865. január 22-én kelt 8. számu leiratában e feliratra válaszolva azt írja, hogy a szászvárosi iskolának vállvetett igyekezet szüte előhaladását örömmel látja, s az előjáróságnak a 2 bőlcseimi osztály felállítására tett intézkedéseit helybenhagyja.

E leirat következtében 1865. szept. 1-jén megnyílt a VII-ik-, és 1866. szept. 1-jén a VIII-ik gymnasiumi osztály is, és 1867-ben az iskolai év befejeztével gróf Kún Kocsárd és Barcsai László főgondnokok, mint egyházkérületi biztosok, előtt megtartatott az első érettségi vizsga. Ezután még 3 érettségi vizsga tartatott 1868., 69. és 70-ben. 1870-ben, mint később fogjuk fejteni, a gymnasiumi osztályok száma 6-ra szállott alá.

E helyen szükségesnek tartjuk az ifjúság erkölcsi milyen voltára és a tanulásban tett előhaladására is egy futó pillantást vetni.

Szabó György igazgató-tanárnak az iskola anyagi ügyei rendezése mellett főtörekvése volt az elnéptelenedett intézetet újhól benépesíteni, az osztályokat évről-évre szaporítva a gymnasiumot kiegészíteni, és azt, miként ő maga írja, az érettségi vizsga megtartásával koronázni meg. Ez neki meglepően rövid idő alatt sikerült. Az ifjúság benső mivolta azonban teljességgel sem felelt meg a követelményeknek. Ha az iskolai törvényszék és az elöljáróság e korban írt jegyzőkönyveit olvassuk, elszomorodva látjuk, mily sürűn fordulnak elő panaszok a tanulók hanyag volta miatt, és hogy az iskolai törvényszék és elöljárónyi gyűlés mily gyakran tanácskozik súlyos figyelmi vétségek megbüntetése felett. A jegyzőkönyvek és az iskolai élettei szoros kapcsolathoz állott tekintélyes férfiak nyilatkozatai azt is elárulják, hogy az ifjúság között egyéb rendes bajok mellett a dákoriomanismus is fölötötte fejét és annyira felbátorodott, hogy külön román önképzőkör felállítását inerte kérni. A román nyelvű tanulók megszaporodván s nemzeti viseletükhez ragaszkodva, külön csoportokat alakítottak, az ifjúság többi részével nem olvadtak egy testté, a tanórákon túl egymás között románul beszéltek, a miből az lett, hogy a román tanulók a tanneyelvet nem tudták kellőleg elsajátítni, s a tanítás egyenletes és erélyes előhaladását nagy mértékben gátolták. Még többet mondok: minthogy a magyarok és szászok mindenügyen tudtak románul, a románok ellenben magyarul vagy éppen nem, vagy csak fogyatékosan beszéltek, a viszonyok oda fajultak, hogy az intézetben a társalgási nyelv terén a román nyelv versenytársa lett a magyaruk, s azt már-már tulszárnyalással fenyegette.

Az osztályokat gyors egymásutánban szaporítva, megbizható tapasztalt tanerőkről nem gondoskodtak, az anyagi erők korlátolt volta miatt nem is gondoskodhat-

tak, a gymnasialis osztályok összes tantárgyait egy-egy theologiát vagy két évi jogot végzett ifjura bizták, kik sem kellő szakismerettel, sem megfelelő pedagogiai képzettséggel nem birtak. Ezek vezetése alatt nemcsak a fegyelem, hanem a tanítás és tanulás is szörnyű fogyatékos volt. A VII-ik és VIII-ik osztályt képzettem tanerők : Szabó György és Dáné István tanították ugyan, de a két osztályt két tanár, kik közül az egyik igazgató és tanvezető, a másik meg lelkész és esperes is volt, teljességgel nem birták meg. A VII. és VIII. osztály a tantárgyakat együtt tanulta, minek következménye az lett, hogy a tanulók előhaladása az általános szinvonálnak mélyen alatta maradt.

Az iskolai törvényszék és az előjáróság az iskolai törvényeket nem alkalmazták összhangzatosan. Az iskolai törvényszék rendesen szigorabb mértékkel mért, az előjáróság pedig enyhébbel. A törvényszék sürün utasította ki az intézetből a zabolázatlan tanulókat, az előjáróság ellenben mindig visszafogadta őket.

Ennek az lett a következménye, hogy a tanuló ifjuság a tanítói kart nem tisztelte kellőleg, tanácsára, intéseire és dorgálásaira nem hallgatott, abban bizakodva, hogy ha a törvényszék a legsulyosabb büntetéssel sújtja is, az előjáróság megkegyelmez. E szomorú viszonyokat még szomorubbá tette az, hogy a már idős és beteges igazgató-tanár barátságtalan viszonyban állott az előjáróság helybeli tagjaival, különösen dr. Lészay Dániellel és a szászvárosi magyar társadalom előkelőbb részével, mely körülmény az illető előjárósági tagok szándéka ellenére is az igazgatói tekintélyt nagy mértékben csorbitotta. Midőn e soruk írója 1869. szept. 1-jén Szászvárosra jött segédtanárnak, s a viszonyokat megismerve, a gyűléseken és a gyűléseken kívül a bajok eréyes orvoslását ajánlotta, a zabolátlan diákság

nehány hét mulva már beverte ablakait. Szóval a viszonyok meglehetősen szomoruak voltak, de nem gyógyithatlanok. Csak néhány képzettebb, tekintélyesebb és lelkes tanárra volt szükség, hogy az ifjuság szellemének nemesebb irányt adjon.

Belátta ezt az egyházi főtanács is, ugyanazért ismétlenül sürgette az elöljáróságot, hogy a tanerőköt szaporitsa, figyelmeztetvén, hogy a VII. és VIII.-ik osztály felállítását csak azon feltétel alatt engedte meg, hogy ha az intézet mellett még egy rendes és egy segédtanári állást szervez. Az elöljáróságban nem is hiányzott sem a belátás, sem a hajlandóság; de az intézetnek nem igen volt anyagi ereje, a miből az alkalmazandó tanárokat fizesse. A második rendes tanárnak szálláspénzzel együtt 1080 fratra menő szerény fizetését is csak ugy birta meg, ha az enyedi főiskola 900 frt évi segélyét meg nem vonja. Az enyedi főiskola elöljárósága azonban az évi segélyt csak évről-évre, az egyházi főtanács szelid nyomására, adta, és nagy hajlandóságot mutatott a segély megvonására. A segédtanári fizetést azonban egyáltalán nem volt miből fedezni. Ily viszonyok között aggadalommal, de a gondviselésben bizva az elöljáróság mégis bele ment a második tanári állomás szervezésébe, és 1869. nyarán kérte, hogy a szászvárosi ref. gymnasium mellett felállítandó természetrájzi és vegytani tanszékre pályázat hirdetessék.

Az elöljáróság e tanszékre Elekes Károlyt óhajtotta volna megnyerni. De ugyanezen időben, ugyanezen tanszékre a maros-vásárhelyi ev. ref. gymnasium is pályázatot hirdetett, s a maros-vásárhelyi iskola elöljárósága is Elekes Károlyt szólította fel az ottani tanszék elfoglalására. Midőn a szászvárosiak megtudták, hogy Elekesre nem számíthatnak, az enyedi és kolozsvári tanárok ajánlatára Szarvadi Adolf külföldi egyetemeket látó-

gatott papjelölt személyében állapodtak meg, ki az előjáróság megkereső levelére ki is jelentette, hogy ha megválasztják, a szászvárosi tanárságot kész elfogadni. A szokásos kijelölések megtörténvén, 1869. szeptember havában Szarvadi Adolf a szászvárosi gymnasium mellé a természetrajz és vegytan rendes tanárává választatta. Az egyházi főtanács szeptember 26-án 521. szám alatt értesíti az előjáróságot Szarvadi Adolf megválasztásáról és utasítja, hogy fizetését a választás napjától kezdődőleg folyósitsa. Az előjáróság örömmel fogadja ez értesítést, és Szarvadit felkéri, hogy állomását minél hamarabb foglalja el. Az új tanár e meghívás folytán október végén állomását el is foglalta, a tanitást november 2-án megkezdette, és ugyanazon hó 8-án hivatalába az előjáróság, tanító testület, az ifjuság és nagyszámu érdeklődő közönség jelelétében ünnepélyesen beiktattatott.

Az egyházi főtanács által sürgetett segédtanári állomás Dósa Dénes személyében még előbb, az előjáróságnak 1869. augusztus 29-én tartott ülésében, betöltenetett, dacára annak, hogy ez állomás szervezése fedezet hiánya miatt nagyobb akadályokba ütközött. A dolog így történt:

1867. február havában Nagy Ignác magyar és Hania János román képviselők a szász nemzeti egyetem gyűlésein indítványt tettek, hogy azon alapból, melyből a királyföldi luth. gymnasiumok 5000—5000 frt rendszeresített évi segélyt élveznek, adassék a szászvárosi ev. ref. és a brassói görög keleti gymnasiumoknak is 5000—5000 frt megfelelő évi segély.

Az egyetemi gyűlés az indítvány felett ez alkalmmal érdemlegesen nem döntött, hanem azt határozta, hogy kiküldi az indítványt a székekbez, s bekéri véleményüköt.

A székek a kiküldött inditványt megvitatva, 5 szék és Brussó vidéke 3000 frt, 2 szék 5000 frt évi segély megadását ajánlotta, de csak addig, mig a fogarasi uradalom az egyetem birtokában marad. Szebenszék nem ajánlott meg semmit. A szász neimzeti egyetem 1868. december 1-én vette az inditványt érdemleges tárgyalás alá, és, a székek többsége véleményének megfelelőleg, a szászvárosi ev. ref. gymnasium részére 3000 frt évi segélyt szavazott meg azon időre, mig a fogarasi uradalom az egyetem birtokában lesz. E határozattal azonban a segélypénz még nem folyósítatott. Az egyetem elnöksége ugyanis azt követelte, hogy a szászvárosi gymnasium igazolja előbb nyilvános gymnasium voltát, s hogy bizonyítványai közérvénynyel birnak.

Erre hosszadalmas levelezés indult meg a gymnasium elöljárósága, az egyházi főtanács és a vallás- és közoktatási miniszterium között, és az elöljáróság csak 1869. augusztus 29-én tartott ülésén az egyházi főtanács 455. számu leiratában értesült, hogy a gymnasium nyilvános volta legfelsőbb helyen el van ismerve, és hogy így a 3000 frt évi segély folyósítását most már semmi sem gátolja. A gyűlés e leiratot örvendetes tudomásul védve, az enyedi tanári kar által melegen ajánlott Dósa Déneset azonnal kinevezi segédtanárnak 700 frt évi fizetős mellett, heti óraszámat 16—18-ra szabja, és kötelezi nevezett segédtanárt az ifjúsági önképzőkör vezetésére is. Az általa tanítandó tantárgynak megállapítása arra az időre halasztatott, minden személyesen megjelenvén, közösön megbeszélik. Dósa Dénes e váltsztásról táviratilag értesülvén, szeptember 1-jén megérkezett, az iskolai év megnyitásán jelen volt, állomását elfoglalta és tanári működését azonnal megkezdette.

A két új tanerő megérkeztével a VII. és VIII.-ik osztály, mely addig két tanerő vezetése alatt együttesen

tanult, azonnal külön választatott, és a tantárgyak az egyházkerületi tantervnek megfelelően osztattak be. A szüreti szilvánidő lejártával az ifjuság begyűlt, és a megifjodott tanári kar vezetése alatt jó remények között kezdődött meg a serény munka.

De alig kezdettük meg a tanitást, Szabó György igazgató-tanár súlyosan megbetegedett, úgy, hogy nem csak a tanvezető-tanár teendőit, hanem tantárgyait is a két ifju tanár volt kénytelen magára vállalni. E mellett Dáné István is hosszabb ideig gyöngélkedett, az egyházmegyei visitatiók miatt is huzamosabb távollétre volt utalva, a tanítás ismét fogyatékos maradt. Mindazonáltal a közvizsgákat türhető eredménnyel megtartottuk, az érettségi vizsgát is megtartottuk, melyen a VIII.-ik gymnasiumi osztályt végzett ifjak mind átbocsáttattak.

Julius elején, taláu éppen az érettségi vizsga megtartása utáni napon, Szarvadi Adolf tanár délelőtt 9—10 óra körül e sorok irója szobájába lép, és nagy meglepetésére arról értesít, hogy megyen ki Algyógyra, hogy gróf Kún Kocsárd főgondnok urhoz nyújtsa be tanári állomásáról való lemondását. Hiában való volt minden kérés, minden rábeszélési kísérlet: szilárdan megnaradt elhatározása mellett és lemondott.

Lemondásátazzal indokolta, hogy azt tapasztalta, miszerint személye mérvadó személyiségek előtt nem kedves; ugyanazért kényetlen tanári állásától megválni. Én akkor is kijelentettem, most is állítom, hogy én soha senkitől egyetlen szót sem hallottam, mely jellemét, tudását vagy tanári rátermettségét kifogásolta volna. Ellenkezőleg ugy tudom, és akkor is ugy mondottam, hogy mindenki teljes tisztelettel, elismeréssel és szereettel ragaszkodott hozzá. Hogy mi indította tanári állá-

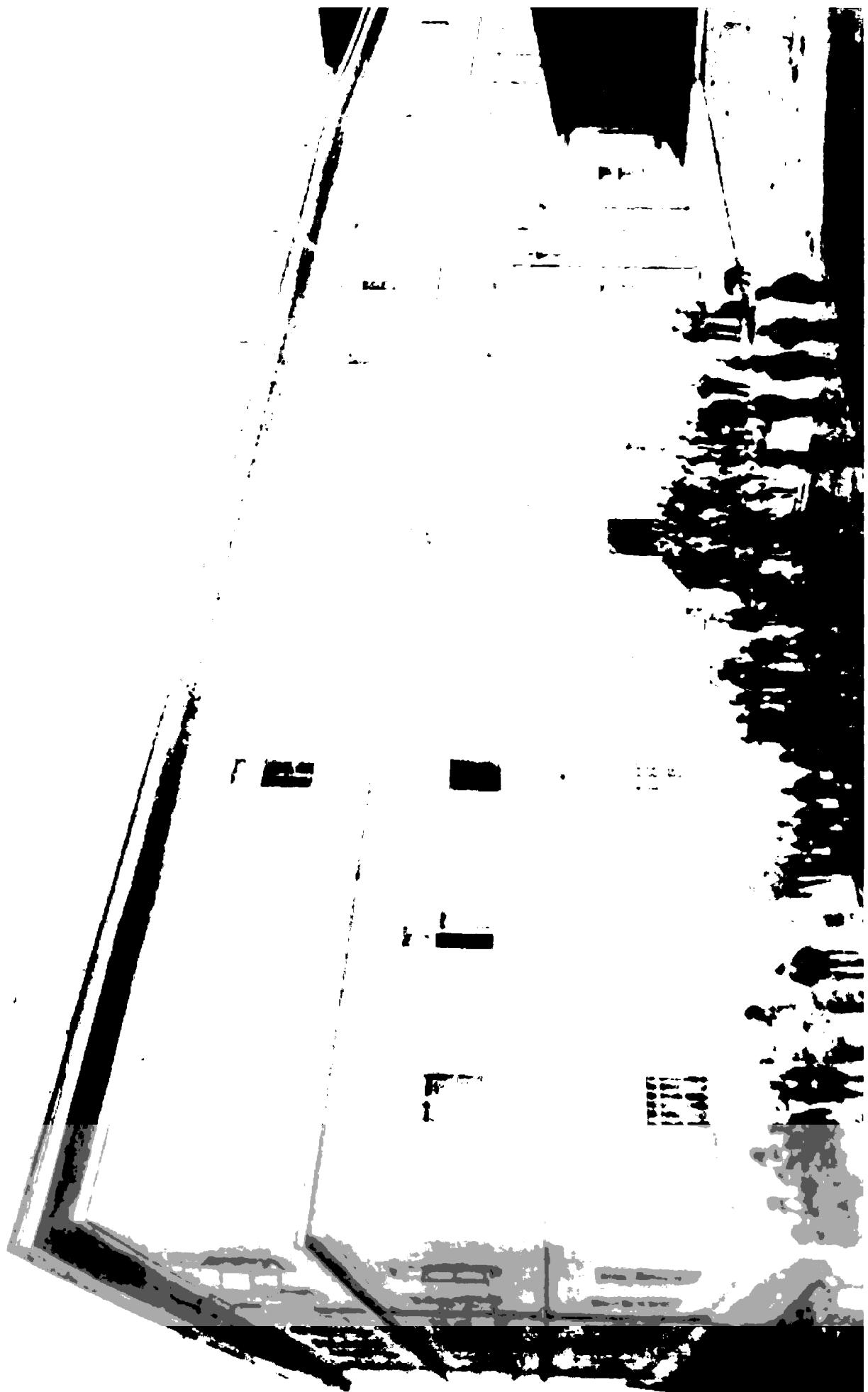
sától való megválására, mai napig is csak hozzávetésekre vagyunk utalva.

Azt tudom, hogy Kolozsváron tanulván, Kolozsvárt nagyon szerette, és a kolozsvári viszonyokat a szászvárosiakhoz mérve, ez utóbbiak nem igen lehettek előtte örvendetesek. E mellett idült gyomorhuruttal kinlodott, a mi tudvalevőleg a kedélyt és az életkedvet nagy mértékben lehangolja. Ugy láttam, hogy testvérbátyja atyai szeretettel ragaszkodott hozzá; nincs okom kétkedni, hogy e szeretetet ő is hasonló érzéssel viszontozta. Azt hiszem, hogy anyagi viszonyai sem kényszerítették, hogy tanári állomásához feltétlen ragaszkodjék. Mindezen tényezők együttesen bírták reá, hogy állomását elhagyja. A nyilatkozat, melylyel lemondását indokolta, csak subjective volt igaz, de objective nem. Az elhatározásoknál azonban a subjectiv meggyőződés a döntő tényező. Szarvadi Adolf tehát julius elején Szászvárosról véglegesen távozott.

Szabó György júniusban kissé jobban lett, a közvizsgákon és az érettségi vizsgán még megjelent, de rövid idő mulva ujra visszaesett ágyába és többet fel sem kelt. 1870. augusztus 4-én végezte be ernyedetlen munkában végzett hasznos életét. Szászvárosi működéssében nem minden helyeseltek kartársai, voltak olyanok is, kik egyik-másik tettét vagy eljárását elítélték; de azt, hogy az intézetet szerette, hogy azért éjjel-nappal fáradott, hogy annak előmenetelét minden más érdeknek fölébe helyezte, és hogy ernyedetlen munkáságával nagy hasznára volt, azt mindenki el kellett ismernie. Hült porai a szászvárosi protestáns sirkertben nyugosznak. Áldás emlékére!

Azon építőmester, aki az iskolai épület homlokzatát befejezte, az előjáróságnak azt az ajánlatot tette volt, hogy 6000 frtért az északi szárnyat kiépíti, úgy hogy

a kész épületnek csak a kulcsát kell átvenni. Ez ajánlat az előjáróság tagjaira mély benyomást gyakorolt. Dr. Lészay Dániel algondnok, ez a számító okos ember, azon gondolkozott, hogy valamely bankból vegyenek fel kölcsönpénzt, az épületet építsék fel, s az adósságot lassanként törlesszék az új épület béréből. Az akkor magas házbérek mellett e terv nem látszott kivihetetlennek. Gróf Kún Kocsárd hazafias lelkének sem engedett nyugtot e gondolat. Összejövetelek és gyűlések alkalmával sokszor beszéltek a dologról. 1862-ben egy gyűlés alkalmával a nemes gróf így szólott dr. Lészay Dániel gondnoktársához: „Doktor ur! a mi gondnokságunk alatt kezdettük az iskolát építeni; ne halunk meg, mig be nem végezzük, mig egészen fel nem építjük!“ 1862. végén már azt mondotta a gróf, hogy ha 6—7 ezer frtot kaphatna, oly hitelezőtől, ki a kamato-kért nagyon nem zaklatná, s várna mig a tőkét könnyű szerrel visszafizetheti, kész volna az épületet felépítetni; ugyanazért megbizta az előjáróság tagjait, hogy járjanak utána és keritsenek valahonnan ilyen természetű pénzrt. 1863. elején már azt igéri, hogy az épületet saját pénzéből építi fel, mert van vagy 6000 frtja készpénzben, borban és egyéb terményekben pedig még több is. Ugyanezen év április havában már arra kéri az előjáróságot, hogy a régi tervhez készítessen csőd utján több építésszel költségvetést. A költségvetések elkészültek, de a legolcsóbb is felül volt a 12 ezer frton. Midőn a tervet és költségvetést megvizsgálta, és a kétszerre nagyobb árat látta, azt mondotta: hogy ha már benne van, eittől sem riad vissza, csak azt kötötte ki, hogy az építést osszák fel 3 évre, és ő kész minden junius végén az építési összeg esedékes harmad részét lefizetni. Midőn 1864-ben a végleges kárpótlást megkapta, ő maga siettette az építkezés gyors befeje-

zését, hogy 1865-ben, midőn a tanári értekezlet Szászvároson tartja gyűlését, az új épületet felszentelni lehessen. Az épület ára tervváltozatás és többféle módosítás következtében 17.000 fríra emelkedett. Midőn a végleszámolás megtörtént, és a nemes gróf az igazgatótanárnak az utolsó részletet is kifizette, így szólott: „Sokkal több, mint a mennyire számítottuk, s mint a hogy képzeltem; de isten neki, csak hogy a gyermekek jól tanuljanak! Igy épült fel két rövid év alatt az iskolai épület északi szárnya is egy hazafias lélek áldozatkészségből. 1865. május 29-én szentelték fel az épület új szárnyát, az erdélyi tanári értekezlet tagjai, az előljáróság, ifjúság és nagyközönség jelenlétében.

A felszentelési ünnepélyt áldomás követte. A pohárköszöntők gyors egymásutánban hangzottak: éltették a királyt mindenek előtt, az egyházi főtanácsot, a zsina-tot, a hunyadmegyei birtokosokat, a tanárokat és gróf Kún Kocsárdot, ki nemes áldozatkészséggel az ifjuságnak diszes hajlékot építetett. De az éljenek el sem hangzottak, midőn egy éles kiáltás sivit a termen át „tűz van, az iskola ég, az új épület ég!“ Mindenki felugrik és rohan az iskola felé. Lészay János, Kolovrát polgár és egy Boér nevezetű tanuló fejszékkal a padláslás ajtaját kifeszítik, az égő üszköket leverik és a tüzet eloltják.

A helyszini szemle kétségtelenül bizonyította, hogy a tűz belülről keletkezett, mert a szarufa fogott lángot, a zsindelyek csak megszenesedtek. Oltás közben az egyik tanuló figyelmeztetésére a menyezetet felülről tartó gerenda alatt téuyleg találtak is egy oláh fiut, ki, midőn észrevették, futással igyekezett menekülni. Elfogták és a helyszinén levő csendőrszázadosnak adták át. A kémény mellett, hol a fiú állott, elhasznált gyufaszál-

kákat és rongydarabokat is találtak, melyeket valószínűleg a bűnös dobott el magától.

A hivatalos nyomozás nem tudta, vagy nem akarta kideríteni, hogy ki volt a gyujtogató, de a kik a helyszínen jelen voltak, mindenjában meg voltak győződve, hogy a tettes a rejtözve talált Karácsón Tóni nevű oláh tanuló volt, és tettét a dákóromán izgatással hozták kapcsolatba, mely már ugyanazon hó 15-én is sajnálatraméltó oláh tüntetésben nyilvánult volt. Igy a szép ünnepély magasztos örömet egy bűnös kéz teljesen megrontotta.

Gróf Kún Kocsárd főgondnok nemes áldozatkészisége az iskola északi szárnyának felépítetésével nem ért véget.

Az 1868. december 2-án tartott előljárósági gyűlésben 4000 frt urbéri kötvényről szóló alapító levelet nyújt be, mely alapítványt a Hátszeg vidéki eloláhosodott egyházi nemesek Szászvároson tanuló gyermekei segélyezésére tett volt. Ez alapító levélben a nemes gróf elrendeli, hogy az általa alapított 4000 forint kamatja minden évben pontosan szolgáltassék ki a borbátvizi, szálláspataki, fehérvizi, hátszegi, nagypestényi és a Hátszeg vidékén még ezután felállitandó ev. ref. egyházak iskoláiból a szászvárosi iskolába belépett oly 4 tanulónak, kik legalább is jó osztályzatot nyertek. Ha többen jelentkeznek, a református vallásuaknak elsőségük legyen. Ha reformátusok kellő számmal nem jelentkeznek, akkor a beneficium róm. kath., gör. kath. és gör. keleti vallásuaknak is odaadható. Egy tanuló a kegyletet rendesen csak 4 évig élvezheti, de ha jól tanul, egész gymnasiumi pályáján keresztül is kap-hatja. Ha a nevezett hátszegvidéki ref. egyházak iskoláiból alkalmas tanulók nem jelentkeznének, akkor a

kegylet más jó tanuló és jó erkölcsű hunyadmegyei tanulónak is odaadható.

Az alapítványt az iskolai előljáróság kezelteti a közpénztárban, a kegylet odaitélése is az előljáróság joga és kötelessége. A nemes alapító azt ohajtja, hogy a kegylet minden évben kiszolgáltassék. Ezen óhajtás később az alapító levél rendeleteit módosította. Ugyanis, minthogy a hátszegvidéki, sőt még más hunyadmegyei ev. ref. iskolából is nem minden évben jelentkezett oly tanuló, kinek a kegyletek mind odaitélhetők lettek volna, a nemes alapító beleegyezésével, sőt az ő kivá- natára, a nevezett kegyletek közül egy vagy több is, más iskolákból származó jó erkölcsű és jeles osztály- zatu tanulóknak is kiadtattak.

Midőn az egyházi főtanács az előljáróság sürgeté- sére megengedte, hogy Szászvároson a VII. és VIII.-ik gymnasiumi osztályt is felállitsák, ezt csak azon feltétel alatt tette, hogy az előljáróság gondoskodik a tauerők szaporításáról és a taneszközök gyarapításáról. Minthogy a VII. és VIII.-ik gymnasiumi osztályokban a természettan terjedelmesen adatott elé, az intézetnek pedig természettani eszközei egyáltalában nem voltak, az előljá- róság az iskola szegénysége dacára is kénytelen volt physikai eszközök vásárlására szánni el magát. Ennél- fogva 1866. szept. 17-én tartott ülésében megbizta Szabó György igazgató-tanárt, hogy menjen el Szebenbe, és egy Brunner nevű optikustól, kinek physikai eszközökből raktára volt, vásároljon az intézet részére 900 forint értékű természettani taneszközt, olyanokat vál- gatván ki, melyek a legsürgősebben szükségesek. Mint- hogy pedig az iskolának készpénze nem volt, gróf Kún Kocsárd ajánlkozott, hogy az intézetnek kész 900 frót kölcsön adni, de csak ugy, ha kamatozza, és mikor módjában lesz, vissza is fizeti.

Az előjáróság természetesen a főgondnok ajánlatát igy is köszönettel fogadta.

1869. január 5-ikén előjárósági gyűlés tartatik, melyen gróf Kún Kocsárd is jelen van.

A nemes gróf felemlíti, hogy azon 14.000 frt urbéri kötvénynek (900 frt) kamaját, melyet természettani eszközök vásárlására kölcsön adott volt, az iskolától hiba nélkül megkapván, a tökét ezennel elengedi. Ily meglepetésekben szokta a boldog emlékű főgondnok az előjáróságot részletetni.

Az 1865-ben Szászvároson tartott tanári értekezleten gróf Kún Kocsárd főgondnok inditványára határozatba ment, hogy az erdélyrész 7 ev. ref. iskola ifjúsága között a tordosi szegény tanulók segélyezésére alapítványt gyűjtenek. Takács János, kolozsvári igazgató-tanár, vállalta el a gyűjtés megindítását, a pénezek beszedését és kezelését. A gyűjtés meg is indult, és Takács János 2 év mulva 2 darab 500 frtos és 1 drb 100 frtos magyar földhitelintézeti záloglevelet küldött be az intézet pénzrába a tordosi szegény tanulók alapítványául. Ez összeghez járult az enyedi főiskola ifjúsága 399 frt 39 kr-, a kolozsvárié 221 frt 45 kr-, a maros-vásárhelyié 71 frt 98 kr-, az udvarhelyié 51 frt 30 kr-, a zilahié 54 frt-, a szászvárosié 48 frt 46 kr-, a sepsiszentgyörgyié 29 frtjal.

1868-ban alapított szegény tanulók segélyezésére Bája Zsuzsánna 525 frtor, mely összeget leánya, Berivoi Lászlóné, 1877-ben fizette be az iskola pénztárába.

De tértünk vissza az intézet szellemi ügyeihez.

A mint fönnebb láttuk volt, 1870. július elején Szarvadi Adolf rendes tanár állásáról lemondott, Szabó György pedig ugyanazon év augusztus 4-én meghalt. A szászvárosi iskola tehát egy hónap lefolyása alatt minden rendes tanárát elveszítette. A változó köztani-

tóktól eltekintve, az intézetnél nem maradt más tanerő, mint Dáné István tiszteletbeli tanár, ki szászvárosi első pap és esperes is volt egy személyben, és Dósa Dénes segédtanár, ki 1869. szept 1-én jött volt Szászvárosra. Az előjáróság ily viszonyok között is fenn akarta tartani a gymnasium mind a 8 osztályát olyformán, hogy Dáné Istvánt ideiglenesen igazgató-tanárnak nevezte ki, a tanvezető teendőivel pedig Dósa Dénes segédtanárt bizta meg. A VII. és VIII.-ik gymnasiumi osztálybeli tantárgyak tanítását ideiglenesen, addig mikor rendes tanárokat lehet választani, ugy vélte elintézhetni, hogy a változó köztanítók közül a legmegbízhatóbbat és legtanultabbat, Baczoni Albertet, ki a megelőző évben a VI.-ik gymnasiumi osztálynak volt vezetője, segédtanárrá lépteti elé, s az emlitett osztályokban eltanitandó tantárgyakat Dáné István, Dósa Dénes és Baczoni Albert között osztja meg. Az egyházi főtanács azonban az előjáróság határozatának csak két első pontját hagyta helyben, melyben ideiglenesen az igazgatói teendőket Dáné Istvánra, a tanvezető-tanár teendőit pedig Dósa Dénesre bizta. Baczoni Albert előléptetését elvetette, a VII. és VIII.-ik gymnasiumi osztály fenntartását pedig egyelőre beszüntette. Az előjáróság az egyházi főtanács intézkedése előtt tisztelettel meghajolt és engedelmeskedett.

1870. szept. 1-én tehát csak az elemi iskola 4-, és a gymnasium 6 alsóbb osztályába vétettek fel tanulók.

Az előjáróság sok és sajnos tapasztalatok után meggyőződve lévéni a felöl, hogy az iskola megfelelő állandó tanerők nélkül, nemes hivatásának semmiképpen sem felelhet meg, elhatározta, hogy az iskola egyetőre megmarad esonka gymnasiumnak és főtörököt arra irányozta, hogy a tanítás javítása, a fegyelem,

osztályozás és felebbvitel szigorubb kezelése által az ifjuság színvonalát minél magasabbra emelje.

Az előjáróság és tanítótestület közös törekvését nem kis mértékben segítette elé az a körülmény, hogy a VII. és VIII.-ik osztály megszüntetésével a korosabb, s ennek következtében kevésbé fegyelmezhető tanulók az intézetből eltávoztak. E két osztály megszüntetése az V. és VI.-ik gymnasiumi osztály növendékei számát is leapasztotta, ugy hogy az ifjuságnak új vezetője nagy mértékben képezhető anyagot kapott kezei közé. E sorok írója, minthogy az intézet szellemi vezetője évek hosszu során keresztül ő volt, nem érzi magát illetékesnek az ifjuság szellemi életének részletes bírálatába bocsátkozui. Annyi bizonyos, mert a tanári- és előjárósági gyűlések jegyzőkönyvei kétségtelenül bizonyítják, hogy a tanulók hanyagsága és kicsapongása feletti panaszok elnémultak, az óramulasztások minimumra szállottak, a könyv- és pénzjutalomra méltó tanulók száma pedig örvendetes módon megszaporodott.

A nemzetiségi viszálkodás, mely a mult évtized utolsó éveiben aggasztó mérveket öltött volt, az iskola falai közül kiszorult, a román tanulók a magyar tanulókhöz közelebb simultak, lassanként ruházatukat is megváltoztatták, s minthogy az iskola falai között a magyaron kívül más nyelven beszélni tiltva volt, s e tilalom erélyesen végre is hajtatót, az idegen nyelvű tanulók is jól megtanultak magyarul, a tanítás tehát minden akadály nélkül haladhatott a maga utján. Röviden szólva, az ifjuság szellemében nehány év alatt nagy és örvendetes változás állott be.

Az előjáróság is megtett minden tőle kitelhetőt, hogy a mutatkozó örvendetes változást minél inkább fokozza és minél állandóbbá tegye. A Szabó György halála által megürült tanári szék azonnali betöltését

kérte, a természetrajzi és vegytani tanszék betöltésére pedig alkalmas egyént keresett. Az előbbi tanszékre, a népes egylházi főtanács összeülésének késedelme miatt, Dósa Dénes csak 1871. ápril havában választatott meg, a másik tanári állomásra pedig, minthogy alkalmas jelölt kézügyben nem volt, Sándor János szemeltetett ki, ki ezen időben a tübingeni egyetemen a természetrajzi és vegytani tudományok tanulmányozásával foglalkozott. Az előjáróság tehát Sándor Jánost még külföldi tartózkodása alatt segédtanárrá választotta és hogy tovább maradhasson az egyetemen és magát teljesebben kiképezhesse, egy évig 700 forinttal segélyezte is. Ezzel azonban nem elégedett meg, hanem 1872. tavaszán a class. literatura tanítására Deák Gerőt is segédtanárrá választotta, ki ezen időben a berlini egyetemen volt. Igy 1872. szept. 1-én a 6 osztályos gymnasiumnál már 3 állandó tanerő kezdette meg buzgó munkáját. Ezekhez csatlakozott Incze János második ref. pap is, ki 1871-ben jött Szászvárosra. Dáné István az osztályok reductioja után az igazgatótanár teendőit továbbra is vitte ugyan, de nem tanított, részint gyeengélkedő egészsége, részint pedig papi és esperesi bokros teendői miatt. Deák Gerő zenei műveltséggel bíró ember lévéu, egyéb teendői lelkismeretes végzése mellett, az iskolai dalkart is szervezte azonnal, a mi az intézet diszét és értékét nem kis mértékben emelte.

Minthogy az alkotmányos állami élet az ifjuság előtt számos új pályát nyitott meg, és a tehetséges ifjak hová tovább mind kisebb számmal léptek a papi pályára, a papi tanfolyamot végzett ifjak száma megapadt, és soraikban hová tovább mind ritkábban akadtak olyanok, a kikre a felsőbb V—VI. osztály tautárgyait és az ifjuság ésszerű fegyelmezését és vezetését rá le-

hetett volna bizni. És a kik voltak is ilyenek, a tekin-télyesebb intézetek elkapdosták, ugy hogy a szegény szászvárosi iskola vajmi nehezen juthatott csak közép-szerű köztanitókhöz is. E viszonyok nyomása alatt 1873. tavaszán az előjáróság az igazgató-tanács jóváhagyá-sával még egy segédtanári állomást szervezett, és arra Vitus Lajos akadémita papjelöltet hívta meg, ki állását 1873. szept. 1-én foglalta el. Ugyanezen év novembe-rében választatott meg Sándor János is rendes tanárnak. Ezek szerint 1873. elején két rendes tanár, Dósa Dénes és Sándor János, két segédtanár, Deák Gerő és Vitus Lajos, és Incze János pap és tiszteletbeli tanár tanítottak az intézetben. Az alsóbb osztályokban theolo-giát végzett ifjak működtek továbbra is.

Ezen férfiak vezetése alatt folyt a szászvárosi ref. iskolában a serény munka, kikhez később Fülöp Géza szászvárosi második pap is csatlakozott.

1877. febr. 10-én előjárónyi gyűlés tartatott gr. Kún Kocsárd főgondnok elnöklete alatt. A gyűlés tárgyai elintézése után a nagylelkű főgondnok kabátja zsebéből kivett egy csomagot, az asztalra tette, és körül-belől így szólt: Egész élete oda volt irányozva, hogy a közügynek, jelesen pedig a magyar közművelődésnek gyenge tehetségéhez képest hasznára legyen. Egyéb kötelességei teljesítése mellett főleg a szászvárosi ref. iskolát igyekezett eddig is emelni, és el volt határozva, halála esetére nagyobb összeget hagyni ez intézetnek. Miután azonban Isten akaratja életét hosszabbra nyuj-totta, mint a hogy remélte, célszerűbbnek vélte még életében megtenni azt, a mit csak halála esetére szándé-kozott megtenni. Ugyanazért ezennel 50.000 frt urbéri kötvényt ad az iskola pénztárába, kérve az előjárósá-got, hogy azt tekintse az iskola saját vagyonának, s lelkismereten kezelve, forditsa annak felvirágztatá-

sára. A részletesebb utasításokat a méltóságos igazgató-tanácschoz rövid idő alatt felküldendő alapító levelében adja meg.

A nemes gróf szavai közben az előjáróság tagjai felállottak, s minden beszédét bevégezte, Dósa Dénes tanvezető-tanár tolmácsolta a könyekig meghatott előjáróság érzelmeit, a jövő nemzedékek nevében is megköszönve a lelkes főur nagyszerű áldozatát és igérte, hogy szent kötelességüknek tartják alapítványát hiven kezelní, s azt az általa megjelölt célra fordítni.

Az igazgató-tanács 1877—179. szám alatt kelt leírataban küldötte le a nemes főgondnoknak általa is minden pontjában elfogadott alapító levelének hiteles másolatát.

A nemeslelkű alapító gondolkozásmódjának megismeretése végett ide iktatom az egész alapító levelet, mely így hangzik :

Méltóságos egyházkerületi Igazgató Tanács !

Élő napjaim hosszabbra terjedvén, mint a hogy azt magam is kivántam, hogy a gyérülő öröömök helyett legalább megnyugvást szerezzenek keblemmek, a köznevelés érdekében egy oly intézkedésemnek adok kezdetet, melyet mostanáig csak halálom esetére tartottam teljesítendőnek, most azonban már sürgetettnek itélem.

Többszörös esetek által bizonyoszt kívántam tenni, hogy a Hunyadmegye kebelében létező szászvárosi ev. ref. iskola iránt kiváló részvettel viseltetem. Tettem pedig ezt azért, mert erős meggyőződésem volt örökké, hogy az irt iskolának, az ország e szegletén, az oláhság lakta e vidéken, a csekély számu magyarságnak az eloláhosodástól való mentésére, kétség alá nem hozható missiója vagyon, és e hivatásnak szemmel láthatólag, sőt bebizonyított sikereit mutatta fel eddig is. De hogy a siker teljes lehessen, mulhatatlanul szükséges,

hogy a jelenlegi al-, teljes gymnasiummá alakítássék át mielőbb. Miután pedig azon vagyonbeli tehetség, mely jelenleg birtokában vagyon az iskolának, nem birja meg a megkivántató tanerők fenntartása költségeit, sem pedig a jó igyekezetű szegény tanulók élelmezésére segedelmet mit sem nyújthat, sem végre a felekezetünkbeli iskolákban nem lévén mód olyan tanítókat alkalmazni, kik a szászvárosi iskola benépesítésére a megyében létező protestans egyházak gyermekeit kellőleg előkészíthetnék: e három égető szükségnek bár egykoron leendő fedezhetésére, a mai napon letettem a szászvárosi ev. ref. iskola pénztárába 50.000, azaz ötvenezer frtokat urbéri papirokban, oly célból, hogy az irt tőke — miután kamataival fedezte azon már megkezdett építkezési költségeket, melyek a szükségtétő tantermek bővítésére igényeltetnek — minden addig kamatoztassék s a kamatok tőkésittessenek, míg a letett 50.000 frt a fenebb elősorolt szükségek fedezésére a legszélesebb alapon megkivántató 143.700, azaz szásznegyvenhárom ezer hétszáz frtokat eléri; vagy azon esetre, ha a szászvárosi ev. ref. egyház második papi állomása — miut igen helyesen terveztetik — az egyházi szolgálat legkissebb csökkenése nélkül, két tanár-papi állomássá alakítatnék által, mely iránt annak idejében mind az egyházkerületi igazgató-tanács, mind pedig az egyházkerületi közgyűlés beleegyezését nem csak remélem, de azt a szászvárosi egyház és iskolaügy megbecsülhetetlen hasznára meg is erősíteni alázatosan kérek: akkor csakis három új tanári fizetés lévén szükségesképp fizetendő, már nem 143.700 frt, hanem csak 103.700, azaz százhatomezer hétszáz frtra kell, hogy az általam letett tőke felnövekedjék.

Miután a tőke felnövekedhetett az általam előjegyzett mennyiségre, abból a jobb esetben a 3 felállitandó

uj tanárság és annak fizetése fedezésére 60.000 azaz hatvanezer frt 5%-os kamatját utalványozom, szállásul azon piaci emeletes házam jövedelmét jelölvén ki két tanár számára, melyet több évekkel ezelőtt vásároltam volt az iskola javára, de a melynek jövedelméről ma is, és a mig élek én rendelkezem. Azért jelölöm jövedelmét csak, s nem magát a lakást, mert két tanárnak együttesen tűn nem lenne elég kényelmes, egynek pedig igen sok; de jövedelme elég arra, hogy 2 tanár ur szállása bérre közelebb az iskolához fedeztessék.

A fennemilitett összegből 20.000 azaz huszezer frtnak kamataiból az algyógyi, tordosi, rápolti, hosdáti, rákosdi, keresztúri, felső-szilvási, alsó-szilvási, felső-szálláspataki, zajkányi, klopotivai, pestényi, bajesdi, fehér-vizi, borbátvizi, livádai, kis-barcsai, harói, pestesi és párosi, többnyire eloláhosodott magyar szülők gyermekei, idönként egy-egy, segedelmeztessenek minden közsegből, mig a szászvárosi iskolában jó erkölcsccsel legalább is jelesen tanulnak, minden fiu 40, azaz negyven frt beneficiumot élvezvén. A 20.000 frtnak ezer frtot tevő kamatjából ekként évenként fennmaradó 200, az az kétszáz frt minden évben átteendő a dévai állami reáltanoda igazgatóságához, a megye kebeléből ottan tanuló 5 = öt szegény, de jó erkölcsü s jól tanuló eloláhosodott egyházi magyar növendékek segedelmezésére. Megjegyezve, hogy egyik megnevezett község se pártfogoltassék az illetőségen felül a másik rovására, és hogy a fölsegélést élvező növendék birja illetékes községének és iskolájának hivatalosan kiállított ajáuló levelét.

Ha pedig valamely község kilépett vagy eltávozott, vagy rossz tanulás miatt kiutasított növeudéke helyett mást küldeni nem lenne képes vagy hajlandó éppen akkor, ugy a megmaradott beneficium az iskola ren-

des, szegényeket segélyező alapjához leszen csatolandó mindaddig, míg az irt egyházi község egy elfogadható fiut lesz képes küldeni. Itt megjegyeztetni kívánom azt is, hogy az eddig segélyezett hátszegvidéki 4 tanuló dotációja, melyet míg élek, én fizetek, halálom után a fennebbiekbe beolvadva, az irt 20.000 frtos tőke kamatjából fedeztetik.

Utalványozok továbbá a felnövekedett tőkéből 23.700 azaz huszonhétezer hétszáz frtokat és azoknak kamatjait azon protestans felekezetű községek tanítóiuk fizetés növelésére, a kik ma kevesebbet élveznek 400, azaz négysszáz frtnál. Jelesen :

A brádi tanító javára	36	= harminchat	frtot.
A tordosi „ „	49	= negyvenkilenc	"
A harói „ „	97	= kilencvenhét	"
A hátszegi „ „	56	= ötvenhat	"
A hosdáti „ „	183	= száznyolcvanhárom	"
A hunyadi „ „	215	= kétszáztizenöt	"
Az alpestesi „ „	261	= kétszázhátrány	"
A rápolti „ „	287	= kétszáznnyolcvanhét	"

melyek a fönnebb irt 23.700 frtnak teszik a kamatját, és a mely által egyházmegyénk minden felekezetünk-höz tartozó tanítója 400 frt tanítói dijban fog részesülni, de a mely pótdijat csak azon tanító fog évenként megkaphatni, ki a szászvárosi ev. ref. iskola igazgatósága előtt, egy az illető presbyterium és esperes által kiállított oly értelmű bizonyitványt mutat elő, hogy az erkölcsiség mellett tanítói kötelességének eleget tett; ellenkezőleg a megtagadott pótdij azon évről a dévai állami reáliskola rendesen kezelt segélyező tőkéje nevelésére fordítatván.

Miután a felajánlott szerény adomány mire leendő fordításáról eléadtam kivánotomat, most már kezelése iránt is megteszem inditványomat, helyet engedvén az

egyházkerületi méltóságos igazgató-tanácsnak, hogy a helyesebbet velem közölvén, azt részéről elfogadni alkalmam legyen.

A tökét azért tettem le a szászvárosi iskola igazgatóságához, mert azt illette legelső helyen, a kezelés dijazásával pedig a szászvárosi iskola pénztáruokának csekély jövedelmét kivántam öregbiteni, melynek meghatározását, hogy aversionaliter menuyi legyen ezen tökéből, az egyházkerületi méltóságos igazgató-tanács bölcs belátására bizom. De különben is a fizetéseknek annak idejében leendő kiszolgáltatása kiváratossá tette a pénztáruak itt a megye kebelében való maradását.

Olajtásom továbbá, hogy a felajánlott szerény tőke, a szászvárosi iskola pénzügye keretében, de külön cím, külön könyvvezetés és számadás alatt kezeléssék; felkérvén a méltóságos egyházkerületi igazgató-tanácsot, hogy valamint eleintén a kamatok pontos tőkésítésére, ugy később a segélyezendő ifjuság javára kifizetendő összegek pontos kiszolgáltatására és a mindkét esetre meghatározott bizonyitványok fölrendelésével azokra a maga felügyeletét szigoruan kiterjeszteni méltóztassék, tetszés szerint meghatározván azt is, hogy a kamatból ismét urbéri vagy más hasznosabb papírok vásároltassanak; felkérvén végtére, hogy eszközlője legyen a méltóságos egyházkerületi igazgató tanács, hogy az ily móddal felhozott számoló jelentése az iskolának, mig én élek, egy példányban nekem is megküldessék, s halálom után azokuak kezeihez juttattassék, kik mint örökösém ismeretesek lesznek, lehető véleményezésük, vagy meguyugovásuk kijelenthetése végett.

Végezetre: ezen intézkedésem megösmertetése a dévai állami reáliskola igazgatóságára nézve kíváatos, a szászvárosi iskola elöljáróságára pedig okvetetlen szükséges lévén, a maga ahhoz való tartása végett,

kérem az egyházkerületi méltóságos igazgató tanácsot, ezen tiszteletteljes jelentésem páját mindenkét helyre megküldeni.

Tisztelettel maradván a Méltóságos Egyházkerületi Igazgató Tanács

alázatos szolgája

Gróf Kúu Kocsárd s. k.

Algyógyon, 1877 febr. 10.

Az igazgató tanács az alapító levél közlése kapcsán meghagyta az elöljáróságnak, hogy e kegyes alapítványt külön kezelje, minden évben a 3 első hó eltelté alatt rendes számadást készíttessen, s azt két példányban küldje fel, egyet felülvizsgálás végett, egyet pedig azért, hogy az a nemes alapítónak, illetőleg örököseinnek elküldessék.

Az egyházi főtanács a maga részéről is ki akarta fejezni a kegyes patronus iránt érzett háláját és köszönetét. E végre Fogány György hunyadmegyei főispánt, a vajdahunyad-zarándi esperest, Bartha Lajost, Incze János szászvárosi első papot és a szászvárosi iskola igazgatóját kérte fel, hogy bizottsággá alakulva, Pogány György főispán ur vezetése alatt, az igazgató tanács nevében a nagyérdemű alapítónak mondjanak köszönetet. Megtörtént.

A nemes gróf hosszu élete és a szászvárosi iskola előre nem látható fejlődése, valamint a kegyes patronusnak az intézet iránt tanúsított állandó jó indulata és a változott viszonyokhoz való alkalmazkodása, a fönnebb szószerint közölt alapító levél több rendbeli intézkedéseit megváltoztatta, természetesen mindig ugy, hogy ahhoz az alapító fogadnok urnak, valamint az egyházi főhatóságnak is beleegyezése megnyeretett.

Legelsőbbben is, az alapító levél azt rendeli, hogy az alaptőke két első évi kamatja fordítassék osztályok

építésére. A gróf ur ugy tervelte volt, hogy a vár falához támasztva felfedéllel körülbelül öt ezer forint költséggel, építessék 4 tanterem. Ámde az előljáróság többi tagjai attól féltek, hogy az így épülendő tantermek a gymnasium kiegészülte esetén nem lesznek elég-ségesek, e mellett az a kifogásuk is volt, hogy sötétek, nyirkosok, bajosan szellőztethetők és az iskola udvarán nyüzsgő tanulók zaja miatt lármások leszuek. Ugyanazért Dósa Dénes tanvezető tanár már ugyanazon év április 11-én tartott előljárósági gyűlésen azt inditványozza, hogy az alapító főgondnok urnamek és az igazgató tanácsnak beleegyezését megnyerve, az építkezést halasszák el, míg a tényleges szükség beáll, addig pedig a 2 évi kamatot kiszakítva, az abból befolyó összeget kamatos kamattal tőkésitsék. Ez inditványt az előljáróság minden tagja pártolta, mihez az alapító beleegyezését megnyerve, az igazgató tanácschoz felirt, és az építkezés elhalasztását kérte, mit minden nehézség nélkül meg is nyert.

1878. június hó elején Dósa Dénes tanvezető tanár egy terjedelmes emlékiratot intézett gr. Kún Kocsárd alapító főgondnok urhoz, melyben kiírni igyekezett, hogy mennyire életérdekében fekvő doleg mind az intézetnek, mind pedig Hunyadmegye magyarságának, hogy a szászvárosi iskola már a legközelebbi időben teljes 8 osztályú gymnasiummá egészítessék ki. Az emlékirat csoportositja a tantárgyakat, javaslatokat tartalmaz a felállitandó 6 rendes és 3 segédtanári állomás szervezésére, valamint azt is kiírja, hogy az intézet meglevő jövedelméből s az intézet kiegészítése esetén remélhető iskolai díjak gyarapodásából az új szervezet költségei teljesen fedezhetők lennének azon feltétel alatt, ha a kegyes alapító megengedné, hogy 50.000 forintos alapítványából 1400 frt évenkénti kamat-

jövedelem az intézet közsükségei fedezésére fordítassék.

Az emlékirat szerzője még tovább is ment, és oly intézkedéseket ajánlott a kegyes alapítónak, hogy az alapítványnak 1400 frt évenkénti levonása után fennmaradó része kamatos kamattal tőkésittessék és 13 év mulva, minden a tőke 6%-os kamatozás mellett megkettőződik, 1400 forint ismét szakittassék ki a jövedelemből és fordittassék részint beneficiumok- és tanítói fizetésekre, részint pedig a fejlődő intézet közsükségei fedezésére. A tőke másik fele azonban tartassék vissza ujra, s kamatok kamatjával gyarapítva, növeltessék mindaddig, míg ujból megkétsereződik, ekkor a fél tőke jövedelme ismét fordittassék a fennebb említett szükségek fedezésére, a másik fele pedig a kamatok kamatjával ujra növeltessék kétszeres összegre, és akkor a fél összeg jövedelme ujból fordittassék az alapítványban megjelölt célokra és így tovább folytattassék századról-századra, hogy az intézetnek legyen egy elkölthetlen tartaléktőkéje, melynek időszakonként felszabaduló és közhasználatra fordítható jövedelméből a fejlődő intézet növekedő szükségei fedezhetők legyenek.

A nemes alapító az emlékiratot kegyesen fogadta; de mielőtt a dologban érdemlegesen határozott volna, az emlékiratot áttette az előjárósághoz azzal a kérelemmel, hogy azt beható megfontolás tárgyává téve, különösen pedig a költségek fedezésére vonatkozó számítást véve szigorú bírálat alá, terjesszen eléje véleményes jelentést.

Az iskolai előjáróság 1878. július 5. és 6-án két ülésében tárgyalta az emlékiratot, s tanácskozása folytán egyhangulag elismerte a gymnasium kiegészítésének nemcsak kivánatos, de szükséges voltát is. A tantárgyak csortositására és a tanári állomások szervez-

sére vonatkozó javaslatot is elfogadta egyhangulag, valamint az emlékiratban foglalt számitást is megtámadhatlannak találta. Csupán csak az ellen volt kifogása, hogy az emlékirat a beneficiumokon és a tanítók segélyezésére vonatkozólag is módosítást hoz javaslatba. Az előjáróság az alapítvány erre vonatkozó részét változatlan feuntardónak véleményezte.

Az emlékirat szerzője, habár saját javaslatát az előjáróság ajáulatánál célszűbbnek tartotta, mégis, hogy az előjáróság egyértelműségét ne zavarja, csatlakozott annak véleményéhez.

Dr. Lészay László algondnok és Dósa Dénes, az emlékirat szerzője, bizattak meg az alapító főgondnoknak az előjáróság véleményes jelentését előterjeszteni.

Az alapító főgondnok ur az előjáróság egyhangú véleményében megnyugvást találva, minthogy a gymnasium kiegészítésétő is szívűl kívánta, az indítványozott módosításokba készséggel beleegyezett.

Az emlékiratot és az előjáróság véleményét maga a nemes alapító küldötte fel az igazgató tanácschoz, melegen pártoló kísérő irattal, kérve azt, hogy soron kivül még az 1878. június elején tartandó kerületi közgyűlés elő terjeszteni sziveskedjék. Az igazgató tanács a gróf kérését készséggel teljesítette, az alapító levél módosítására vonatkozó javaslatot a kerületi gyűlés elő terjesztette, mire a gyűlés 65. jegyzőkönyvi szám alatt következő határozatot hozta: „Közgyűlésünk tekintettel arra, hogy az alapító nemes grófnak teljes jogában áll vala alapítványát belátása szerint módosítui, elismeréssel veszi ő méltóságának egyházkerületünk iránt tanúsított előzékenységét, s az ajánlott módosítást annál nagyobb örömmel és készséggel fogadja el, mivel ennek elfogadása által közel jövőben lehetővé tétetik a szászvárosi Kúnikola kiegészítése, a nélkül, hogy

az eredeti alapítványban megjelölt más célok elérése rövidséget vagy elnapolást szenvednének.

1887. szept. 28-án előljárósági gyűlés tartatott gróf Kún Kocsárd elnöklete alatt. A napirendre kitüözött ügyek letárgyalása után gróf Kún Kocsárd előlülő főgondnok a következő előterjesztést tette :

Tekintettel arra, hogy a szászvárosi iskola az 50.000 forintos alapítvány kamatjainak egy részét már évek óta élvezи és közelebbi időben az iskolának az államkormány is tetemes segélyt nyújtott, tekintettel továbbá az örvendetes lendületre, mely megyénkben a hazafias nevelésügy terén tapasztalható, nem lenne-e kivánatos és kivihető, hogy az alapító levél megváltatásával, az abban megnevezett iskolák már a közel jövőben megillető járulékaiknak élvezetébe jussanak.

Az alapító főgondnok ur e kérdésére az előljáróság Incze János, Fülöp Géza, Sándor János és Simon Ferenc személyében egy bizottságot küldött ki, hogy a kérdést tanulványozva és alapos számításokat téve, terjesszen az előljáróság elé véleményes jelentést.

A bizottság munkálatát elkészítette és mielőtt az előljáróság elé terjesztette volna, bemutatta az alapító főgondnok urnamek, hogy arra lehető megjegyzéseit megtehesse. Az alapító főgondnok ur a munkálatot átnézte, általánosságban helyeselte és megjegyzéseit írásba fogalva beküldötte az igazgatósághoz hivatalos tárgyalás végett.

A bizottság javaslata az 1888. junius 16-án tartott előljárósági gyűlésben tárgyaltatott az alapító főgondnok ur előlülése alatt.

A bizottság javaslatának lényege ez:

Hunyadmegye esperese átirata szerint ez idő szerint 6 egyház van, melyekben a tanító fizetése 400 forintnál kevesebb, u. m.:

1. Tordoson	hiányzik a	400 frtból	50 frt.
2. Losádon	"	"	60 "
3. Brádon	"	"	36 "
4. Haróban	"	"	97 "
5. Nagy-Rápolton	"	"	160 "
6. Hosdáton	"	"	<u>150</u> "
		Összesen	553 frt.

A bizottság azt inditványozza, hogy ez 553 forint a nevezett ref. egyházközségek tanítói fizetésének 400 fratra való pótlása végett már 1889-ik éven kezdődőleg folyósítassék.

A bizottság a beneficiumok kérdésére is kiterjesztette figyelmét és azt hozta javaslatba, hogy az eredeti alapító levélben rendelt 25 negyven forintos beneficiumnak két ötöde = 10 már most folyósítassék, és pedig a szászvárosi ref. iskolában 8, a dévai állami föreáliskolában pedig 2. A többi $\frac{1}{5}$ azaz tizenöt beneficium folyósítása pedig csak 1908. január 1-én kezdődjék.

Az eredeti alapító levél e beneficiumokat a hunyadmegyeci eloláhosodott egyházi nemesek fiainak rendelte valláskülönbség nélkül. A tapasztalat azouban azt mutatta, hogy a görög keleti és görög kath. tanulókat a beneficium élvezete nem képes hazafias érzületükben annyira megerősíteni, hogy a románok magyarellenés agitatióitól távol tudják tartani magukat. Ellenkezőleg, nem egy szomoru példa mutatja, hogy a kegyes gróf beneficiumát élvezett görög keleti vagy görög kath. tanulóból később szenvedélyes agitator lett. Ugyanazért a bizottság azt ajánlja, hogy a beneficiumok Szászvároson és Déván is, ne az egyházi nemesek fiainak adassanak, hanem hunyadmegyei jó erkölcsű és jól tanuló magyar fiakuak és pedig azon időtől fogva, miðen megkapják, mindaddig, mikig az intézetben tanulnak.

Ha pedig kellő minősitéssel biró hunyadmegyei fiák nem akadnának, az előjáróság, illetőleg a dévai állami förcádiskola igazgatósága, jogosítassék fel a gazdátlan beneficiumokat bárhol született kellő minősitéssel biró magyar fiuknak odaadni, de csak addig, míg megfelelő hunyadmegyei magyar fiú jelentkezik.

A bizottság jelentéséhez egy kimutatást is csatolt, melyben, öt százalékos kamatozást véve fel alapul, ki-mutatja, hogy az alapítvány, mely 1888. végén 73.001 frt 50 krt telt, 1908. végéig 92.170 frt 66 kr-ra növi ki magát, ha a tanítók részére az 553 forint, a beneficiumok részére 400 forint azonnal, a szászvárosi Kún-kollegium részére pedig 1899. január 1-től kezdve az eddig élvezett 1600 forinton felül még további 1300 frt folyósítatik.

Az alapító főgondnoknak a bizottság e munkálatára két megjegyzése volt. Egyik az, hogy az algyógyi tanító fizetése azért nincs bevéve a 400 frtnál kisebb fizetések közé, mert az algyógyi ref. tanító az állami iskolánál van alkalmazva és mint ilyennek fizetése 400 forintnál tényleg nem tesz kevesebbet. Ha azonban valaha ugy történnék, hogy Algyógon külön ref. iskolát állítanak, és tanítója fizetése 400 frtnál kevesebb lesz, akkor a szászvárosi iskola eunek fizetését is pótolja 400 frtra.

Másik megjegyzése az, hogy a beneficiumot csak a gymnasiumbeli tanulók élvezhetik, és csak ugy, ha legalább is jó osztályzatot nyertek.

Máskülönben készörömet elfogadja a bizottság munkálatában javaslatba hozott módosításokat.

Az 1888. június 16-án az alapító főgondnok ur előülése allatt tartott előjárósági gyűlés is egyhangulag elfogadta a bizottság munkálatát, és elrendelte, hogy terjesztessék fel az igazgató tanácshoz, illetőleg az egyházkérületi közgyűléshez megerősítés végett.

Az előljáróság fölterjesztését az igazgató-tanács is helybenhagyta és minden módosítás nélkül pártolólag terjesztette a kerületi közgyűlés elé, mely azt teljtar-talmulag megerősítette.

Mint fönnebb láttuk, az 50 ezer forintos alapítványt egyházkerületileg megerősített módosítások között az is ott van, hogy ez alapítványból a Kún-kollegium javára, az eddig élvezett 1600 frtot tevő évi segélyen felül, 1899. január 1-től kezdődőleg még további 1300 frt évi segély tétekké folyóvá. De arról nincs semmi említés, hogy az 1300 forint mire fordittassék.

1893. július 29-én tartott előljárósági gyűlésen Simon Ferenc igazgató-tanár arra hívja fel az előljáróság figyelmét, hogy az 50 ezer forintos alapítványból 1899-ben a Kún-kollegium javára folyósítandó 1300 forintnak specialis célja nincs meghatározva. Nehogy a folyósítás idején az összeg fölhasználása felett kifejlődhető ellentétes vélemények az előljáróság tagjai között káros következményű egyenetlenségre szolgáltassanak okot, szükségesnek tartja a célt már most meghatározni, mig az alapító főgondnok él, és óhajtása nyilvánításával minden további vitát és ellentétet eldönthet. Ó a tárgyról gondolkozott, és magánuton az előljáróság tagjaival is meghányta vetette a dolgot. Ezen megbeszélések alapján javaslatot terjeszt az előljáróság elé, mely szerint az 1899-ben folyósítandó 1300 frt fordítassék első sorban a tanárok 4. és 5-ik korpótlékainak fedezésére, a mennyiben az ezen időig más alapból fedezhető nem volna, továbbá azon tanárok részére, a kik nem természetben kapnak lakást, a szálláspénznek 300 frtra való fölemelésére.

Ha a folyósítandó összegből tennék, fölemelendő lenne továbbá a korpótlék 150 frt maximális összegig, mely esetben első sorban az egyházkerület által válasz-

tott tanárok jönnének tekintetbe, remélve, hogy az államsegély emelése által az állam által kinevezett tanárok korpótléka is megfelelő módon lesz emelhető. Ha azonban ez nem lenne lehetséges, akkor minden tanár korpótléka egyenlő arányban emeltessék.

Az előljáróság Simon Ferenc igazgató-tanár e javaslatát teljtartalmulag és egyhangulag elfogadta, és az igazgatót megbizta, hogy e javaslat tartalmát az alapító főgondnok ural kegyes hozzájárulása végett közölje.

Az alapító főgondnok ezen javaslatot véve, 1893. aug. 28-án következőleg válaszol az előljáróságnak :

Tekintetes iskolai Előljáróság !

Folyó 1893. évi juliust 29-ről 100. jksz. alatt kelt átiratára, mely 50000 forintos alapítványomnak az 1899. év beteltével a rendes szükségek és kiadások fedezése után fennmaradó 1300 forint kamatok hová fordítására vonatkozik, feleleteimet a következőkben kivánom megadni:

Ez 1300 forintnak az 1879-ben folyóvá tett 1550 forinttal együtt, alapító levelemből kitetszöleg, az vala rendeltetése, hogy az iskolának 6 osztályu gymnasiumból célba vett teljes 8 osztályu gymnasiumná történendő kiegészítéséhez a szükséges tanszékek járulékeit fedezze. Miután azonban a gymnasium kiegészülése az 1879. éven kezdve megtörtént, s miután az jelenben a kellő számu rendes tanerőkkel is el van látva, első rendű szempontnak tartom, a tanszékeknek olyan mértékben való javadalmazását, hogy az utolsó években jelentékenyen sulyosbodott és a jövőben talán még jelentékenyebben sulyosbodható megélhetési viszonyok mellett, a társadalom legmagasabb hivatást teljesítő munkása : a szellemi munkás, állandóan feltalálja abban a tiszteességes megélhetés feltételeit, s hogy ösztön

nyújtassék arra, miszerint az annyira fontos tanári pályát jövőre is az ifjuság legtehetségesebb része válassza élethivatalásul. E szempontot véve figyelembe, s különösen azt ohajtván biztosítni, hogy a szászvárosi Kún-kollegium tanári testülete exponált és a hazafias nevelés szempontjából igen fontos helyzetében mindig a kellő tudományos készültséggel bíró egyénekből legyen összeállítva, az irt és 1899. végén esedékes évi 1300 forintot az ev. ref. Kún-kollegiumnak egyházkerületünk által választott rendes tanárai részére fizetéseik és szálláspénz illetékeik javítására rendelem fordittatni a következő közelebbről megjelölt módozatok mellett:

1. A hivatolt összeg fordittassék a rendes tanárok 4-ik és 5-ik ötödéves korpótlékainak fedezésére, ugy, hogy ez időtől kezdve a fizetéspótlékok legalább a jelenlegivel egyenlő 100—100 forint összegben a Kún-kollegium főgymnasiumához választott minden rendes tanároknak kijárjanak, kiket az, szolgálati éveik száma szerint megillet, hasonlóan az állami középiskoláknál alkalmazott tanárokéhoz.

2. Mindazon rendes tanároknak, kik nem kapnak természetben szállást, szálláspénzeinek 300 frtra leendő kiegészítésére, hogy a jelentékeny hátrány, melyet az állami középiskolai tanárokkal szemben felekezetünk tanárainra nézve a f. 1893. évi fizetést rendező törvény teremtett, részben legalább kiegyenlíttessék.

3. A mi ezenfelül még fönujelölt összegből netalán rendelkezésre állana, az a fönnevezett rendes tanárok összes ötödéves korpótlékainak a jelenlegi 100 frtnál nagyobb, egész 150 frt maximális összegig terjedhető, növelésére fordítandó.

Ezekben óhajtván a tek. iskolai előljáróságnak hozzáim intézett kérdésére a választ megadni, tudomás-

vétel és megerősítés végett ezen válasziratomnak a méltóságos Igazgató Tanács és ennek utján a főtiszteletű egyházkerületi közgyűlés elé leendő terjesztését kérve, illő tisztelettel maradtam Tek isk. Elöljáróságnak

atyai szolgája:

Gr. Kún Kocsárd s. k.

Szászváros, 1893. aug. 28.

Az elöljáróság haladéktalanul megtette a főgondnok ur átirata értelmében a maga felterjesztését, a mit az igazgató-tanács ajánlatára a kerületi közgyűlés meg is erősített. Ezzel az 50 ezer forintos alapítvány ügye véglegesen rendeztetett.

Mint fönnebb láttuk, az 1878-iki kerületi közgyűlés gróf Kún Kocsárd alapító főgondnok ur alapító levelének módosítását és ennek folyományát, a szászvárosi ev. ref. iskolának teljes 8 osztályos gymnasiumával való kiegészítését, megengedte. Ennek következtében 1879. szept. 1-jén megnyitott a VII-ik, és 1880. szept. 1-jén a VIII-ik gymnasiumi osztály is. Az 1879. novemberben tartott kerületi közgyűlésen Deák Gerő és Vitus Lajos segédtanárok rendes tanárokká választattak, az első a classica literaturai, a második a magyar és német irodalmi tanszékre. Simon Ferenc okleves tanárjelölt egyetlőre segédtanári miőségeben a mathematica és physicai tanszékre hivatott meg ugyanekkor. Ezek szerint 1879-ben, a kiegészítés megkezdésekor, 7 állandó tanerő működött az intézet mellett, u. m.: Dósa Dénes, Sándor János, Deák Gerő és Vitus Lajos rendes tanárok, Simon Ferenc segédtanár, Incze János és Fülöp Géza ev. ref. lelkészek és tiszteletbeli tanárok, kik a valláson kívül még más tantárgyakat is kifogástalan szorgalommal és jó sikерrel tanítottak. Simon Ferenc segédtanár 1881. május havában tartott ker. közgyűlésen szintén rendes tanárrá választott, s vele a rendes tanárok száma 5-re emelkedett. Igy egé-

szült ki a szászvárosi ev. ref. iskola ujból teljes fő-gymnasiummá, reméljük ugy, hogy az többé reductiót nem szenved.

E helyen megemlítenő az is, hogy lett a szászvárosi ev. ref. orthodoxa schola, szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium?

1877. március 12-én dr. Lészay László előlülése alatt előjárósági gyűlés tartatott. A napirendre kitűzött ügyek letárgyalása után Dósa Dénes tanvezető-tanár felemlíti, hogy a nemes gróf Kún család már rég idő óta kiváló jóindulatot tanusított a szászvárosi iskola iránt. Gróf Kún Zsigmond hosszu időn keresztül páratlan buzgóságú főgondnoka volt, halála esetére pedig összes felkelhetőségének az iskolát tette örökösévé. Gróf Kún Kocsárd pedig az iskolai épület északi szárnyát a maga költségén építette fel, az iskola vagyonát két házzal, tetemes tőkevagyonnal gyarapította, tan-szerekkel láttá el, számos szegény tanulót segélyezett és segélyez most is szakadatlanul, szellemi és anyagi támogatásával az intézetnek hosszu időn keresztül valóságos atyja volt, legközelebb pedig 50 ezer forintos alapítványával az intézet jövőjét emberileg szólva örökre biztosította. Ugyanazért inditványozza, hogy az iskolai előjáróság, a nemes grófi család, különösen pedig gróf Kún Kocsárd főgondnok iránti hálája kifejezése végett a szászvárosi ev. ref. iskolát nevezze ezután „szászvárosi ev. ref. Kún-tanodának.“

Az előjáróság ez inditványt lelkesedéssel fogadta, a szászvárosi ev. ref. iskolát Kún-tanodának nevezte, és az igazgató-tanácschoz felirt, hogy ezt az elnevezést helyben hagyván, erősítse meg.

Az igazgató-tanács teljes kézséggel elfogadta a Kún-tanoda elnevezést, és az előjáróság tényét megerősítette. Évek multán a Magyar Nyelvőr hatása alatt a tanoda név helyes képzés szempontjából kifogás

alá esett, minek következtében az iskola az igazgatótanács és kerületi közgyűlés leirataiban Kún-kollegiumnak iratott. Igy a Kún-tanoda név lassanként a Kún-kollegiumnak adott helyet. Az iskolai előljáróság ez elnevezés ellen nem tiltakozott, mert az ő célja csak az volt, hogy az intézet a gróf Kún család nevéiről neveztessék, ez pedig a Kún-kollegium névben is benne van.

A gymnasium kiegészítése után a tanulók száma örvendeten megszaporodott, úgy hogy az iskolai helyiségek a lakást kereső tanulók elhelyezésére elégteleknek bizonyultak, dacára annak, hogy a szertárat a lehető legszükebb helyre szorítottuk.

A bajon az előljáróság ideiglenesen úgy segített, hogy az egyháztól az ugynevezett Wesselényi-féle épületek nyugati szárnyát bérbe vette, és a tanulók egy részét egy segédtanár felügyelete alatt ott helyezte el. Időközben azonban az egyház szerződött az állammal, s e szerződés értelmében a nevezett épület minden részét állami leányiskolai helyiségül az államnak engedte át.

Igy tehát az iskolának felmondott. Az iskola más alkalmas épületet keresett az ifjúság elhelyezésére ; de alkalmas helyiséget nem találván, kénytelen volt a jelentkező tanulók közül soknak megtagadni a bennlakást. A tapasztalás azonban rövid idő alatt arról győzte meg, hogy a kùnlakók nagy száma mind a tanulás menetére, mind pedig a fegyelem szigorú kezelésére, káros befolyással van.

Ezek folytán kénytelen volt építkezés után látni.

Legelső dolog volt a fölemelendő épület helyét megválasztani. Fájdalom, a helyben nem igen lehetett válogatni. Alkalmas helynek csak az 1848-ban épített homloképülettől délre eső hely mutatkozott. Azonban, hogy e helyen az épületet egyenes vonalban tovább

folytathassuk, a két prot. egyház templomkeritéséből egy jó darab helyet kellett volna megnyernünk, mi a templomok bejárását nagyon megszükitette és elrutowitotta volna. Az előjáróság megkísérlette ugyan a szükséges hely megnyerését, s a református egyház tán hajlandó is lett volna átengedni; de a lutheranus egyház határozottan megtagadta. Nem volt tehát más mód, mint az egyenes vonaltól elállani. Ekkor az előjáróság a két egyháztól azt kérte, engednék meg, hogy az új épület föfalát építse a régi vár fala helyére oly hosszúságban, a meddig belül az iskola telke a szász templom felé terjed. A ref. egyház ezt feltétlenül megengedte, a luth. egyház azonban több feltételhez köötötte beleegyezését, jelesen, hogy a templomkeritésbe nyiló ajtót ne vágjanak, a templom felől ablakot se, hogy a kerítésre nyiló ablakokat vasráccsal lássák el, s az új épület termeit lakszobáknak ne használják, hogy az istenitisztelet ideje alatt a termekben ének- és zeneórák ne tartassanak, végre, hogy a vár falát, a mennyire az iskola telke terjed, az intézet a maga költségén jó karban tartsa. Az előjáróság e feltételeket elfogadta és a két egyház előjáróságával az egyességet megkötötte, s az építkezés ügyének megindítására és keresztül vitelére egy bizottságot küldött ki.

1881. márc. 30-án Dósa Dénes tanár az építető bizottság előadója jelenti, hogy Fülöp Géza tagtársal Déván az építészeti hivatalt megkérték, hogy küldjön ki egy mérnököt a hely felvételére és az épület terve elkészítésére. Az építészeti hivatal meg is igérte, hogy az iskola kérését teljesíti; de fájdalom igéretét nem váltotta be, azért egy olasz építészhez folyamodtak, ki a kath. tornyot is építette, s kinek szakképzettségét a városon mindenki elismeri. Ez építész olcsó áron vállalkozott a terv elkészítésére, az alaprajzot be is mutatja.

Ez alaprajz szerint a homloképület végében egy kis keleti hajlással két emeletre 3 kisebb és 6 nagyobb tanterem volt tervelve. Inditványozza, hogy az elnített építész bizassék meg a terv elkészítésével, az elkészült tervet pedig vizsgáltassák felül a dévai építészeti hivataltal.

Midőn e javaslat elfogadatott, elnök gróf Kún Kocsárd kérdésbe tette, hogy körülbelül mennyibe fog kerülni az új épület, és miből véli az előljáróság fedezhetni, hogy áll az építkezési alap? A felelet az volt, hogy az épület körülbelül 11—12 ezer forintba kerül; ebből az építkezési alap fedez 5000 forintot, a szász nemzeti egyetemi rendkívüli segélye, 1000 forint, is erre forditható, a többöt az előljáróság kölcsön utján véli fedezhetni, a mit az iskola pénztára hosszabb idő alatt részletekben törlesztene.

Ekkor a nemes lelkü főgondnok így nyilatkozott: Ha az új épület az elfogadott terv szerint épül fel, a 6000 forinton felül levő építkezési költséget kész a sajátjából fedezni, csak azt köti ki, hogy a kölcsön adott pénzt az intézet, haláláig 5% kamattal kamatozza.

A gyűlés természetesen hálás köszönettel fogadta a nemes lelkü főgondnok ez újabb áldozatát, és kötelezte magát a kamatokat halála napjáig pontosan fizetni, kivánva, hogy minél hosszabb ideig legyen köteles e kamatokat fizetni.

Az építető bizottság, miután a fedezet meg volt, sietett az építés ügyét folyamatba inditni. A tervet és költségvetést elkészítette, felülvizsgáltatta, s miután az igazgató-tanács is helybenhagyta, pályázatot hirdetett. Mint legolcsóbb és az előljáróság véleménye szerint legmegbízhatóbb vállalkozó, helybeli építőmester, Autoni József nyerte el az új épület felépitését.

Az építkezés 1882. júniusában kezdetet meg és még ugyanazon év őszén elkészült, dacára a talajnehéz-

ségeknek és az építő mesterrel fölmerült több rendbeli meghasonlásnak.

Az épület, 581 frt 40 kr levonást nem számítva, 12453 frt 92 krba került, melyből 6000 forintot gróf Kún Kocsárd főgondnok ur fedezett.

Az ünnepélyes felszentelés 1883. szept. 2-án történt meg. Jelen voltak : Nagy Péter püspök, Szász Dombókos, akkor egyházkerületi főjegyző, később erdélyi ref. püspök, az előjáróság testületileg, a helybeli és vidéki tisztviselők és birtokosok sokan, az ifjuság és szülők szép számmal. Felszentelő imát Nagy Péter püspök, emlékbeszédet Deák Gerő ig. tanár tartottak a zsufolásig megtelt ev. ref. templomban, a magyar vegyes dalkar és a helybeli katonai zenekar együttesen működtek közre.

Templomozás után a püspök ur és kiséretében az összegyülték előkelőbbjei tisztelegtek gr. Kún Kocsárd főgondnok urnál. Estve az iskola épületét kivilágították, mit fényes táncvigalom követett, melynek tiszta jövedelme, 323 frt 78 kr, egy felállítandó iskolai kórház alapjára tőkésítettet.

Miért éppen egy kórház javára ? E kérdésre a felelet ez : az internatusban, hol száz meg száz gyermek lakik egy fedél alatt, a leggondosabb felügyelet mellett is, gyakran fordultak elé megbetegülések. Minthogy azonban a városon közkórház nem volt és most sincs, a beteg tanulókat nem volt hová elhelyezni. Az előjáróság eleinte ugy segített a dolgon, hogy egy szobát a betegek számára tartott fenn, és a fekvő betegeket ott gyógyította. Ámde a beteg mellé ápoló is kell, az iskolában található személyek azonban, u. m. a magántanító, szolgák, tanulótársak stb. az ápolásra teljességgel nem voltak kielégítők, részint mivel mindenkinél megvolt a maga egyéb dolga, a mit feltétlenül végeznie kel-

lett, részint pedig, mert az éjjeli gondozást a legjobb akarat mellett sem lehetett ellátni. E mellett, ha valamely ragályos betegségi eset adta elő magát, a beteget az iskolai épületből feltétlenül el kellett távolítni. De hová? Egy ragályos beteget biztos helyre drága pénzen sem lehetett elhelyezni. Az internátus tehát az elöljáróságot arra kényszerítette, hogy iskolai kórhásról és megfelelő ápolóról gondoskodjék.

Eleinte ugy gondoskodott, hogy a városon, valamely gyermektelen háznál, egy szobát bérelt ki, s a bérbeadóval az ápolás ellátásáról is egyezkedett. A követelményeknek azonban ez sem felelt meg, mert az ily bérbeadók rendesen szegény emberek voltak, kiknek elég tágas szobájok nem volt, és a mi volt, az sem volt oly egészséges, hogy abba 3—4 súlyosabb beteget megnyugvással el lehetett volna helyezni. Az iskolai kórház kérdése tehát égető kérdés maradott továbbra is. Az iskola kiépitése után tehát a kórház megépítésére került a sor, ugyanazért a legelső rendkívüli jövedelmet az intézők ennek alapjára szánták. A nemes lelkű főgondnok, gróf Kún Kocsárd, az ügyet nagyon szívén hordozta, és a gyűléseken és azokon kívül ismételten sürgette. Az elöljáróságban a készség nem hiányzott, de nem volt alap, miből a költségeket fedezhette volna. Végre 1890. aug. 19-én a nemes alapító főgondnok 3000 forintot és egy telket ajánlott fel a kórház számára, csak azt kötve ki, hogy a mig él, az iskolai pénztár a 3000 forintot 5% kamittal kamatozza. Ekkor aztán az elöljáróság elhatározta, hogy a kórházat megépíteti.

Azonnal tervet és költségelőirányzatot készítetett, s miután azt a felsőség is jóváhagyta, 1891. nyarán 5500 frt költséggel, 12 ágyra számított, a követelményeknek teljesen megfelelő csinos kórházat építetett,

KOLLEGIUM KÓRHAZA.

melyben az ápoló számára is alkalmas lakás van. A felszerelésben is gróf Kún Kocsárd ment elől jó példával, a mennyiben két ágyat saját költségén szerelte-tett fel, egyet gróf Kún Géza főgondnok ur, a többit az iskola.

Az internátusnak még egy más nagy hiánya is volt. Az iskola ugyanis a tanulóknak csak ágyhelyet adott, ágyról, láról, szék ról stb. a gyermekek maguk gondos-kodtak. Ez sem mutatkozott célszerűnek, különösen azért, mert a szegényebb sorsú gyermekek reudszerint az el-távozott tanulók régi elavult butorait vásárolták meg, a mi a jó izlést nagyon bántotta. A sok ronda láda a szobák tisztán tartását is gátolta; e mellett a régi butorokban a poloskák nagyon elszaporodtak, s a legnagyobb igyekezet mellett sem lehetett azokat kiirtani. E miatt a szegény tanulók igen sokat szenvedtek. Az előljáróság e bajou is segített. 1886-ban az iskola lakó szobáit szekrényekkel ellátott vaságyakkal szerelte fel 2500 forint költséggel, egy nagy ágy használási díját évi 4, egy kis ágyét pedig 2 forintban állapítván meg, oly feltétellel, hogy a tanulók által fizetendő használati díjból a vételár 5% kamattal a közpénztár javára rendesen kamatoztassék és lassanként törlesztessék is. Ugy is történt; a vaságyak díjából az előlegezett összeg kamatai rendesen befolytak, a megmaradott összegek pedig takarékpénztári könyvecskén kamatos kamattal tőkésítettek, ugy hogy 1895-ben az előlegezett összeg a közpénztárba visszahelyeztetett, az ágyak pedig az iskola tulajdonává válva, jelenleg új jövedelmi forrást képeznek.

Midőn a kerületi közgyűlés 1878-ban a gymnasium kiegészítését engedélyezte, 5 rendes tanári állomást szervezett az intézet mellett, u. m. 2 class. literaturai, 1 természetrajz és vegytani, 1 magyar és német irodalmi

és végre 1 természettan és matematikai tanszéket. Ezek mellé csatlakoztak, mint állandó tanerők, a 2 ev. ref. pap. A többi tanszékekre segédtanárok alkalmaztak.

Az előjáróság és az egyházkerületi igazgató-tanács és közgyűlés is azt gondolták, hogy ennyi tanerővel a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium hosszu időre szervezve van. De nagyon csalódtak. 1883-ban meghozták a középiskolák rendezéséről szóló törvényt, mely egy teljes gymnasiumnál a rendes tanárok számát legalább is kilencre szabta. Nemsokára megérkezett a kormány képviselője, a kerületi főigazgató is, és jelentéseiben constatálta, hogy a szászvárosi főgymnasiumnál csak 5 rendes tanár van, így telát a törvény követelményei-nek nem felel meg. E jelentésre a közoktatásügyi miniszter ur nem mulasztotta el a rendes tanárok száma kiegészítését sürgetni.

Ámde sem az intézetnek, sem pedig az egyházkerületnek nem volt alapja, miből a kiegészítés költségeit fedezze. Ily körülmények között nem volt más választás, mint vagy ujból megcsönkitáui az intézetet, vagy pedig államsegélyért folyamodni. A felekezeti érzület, önkormányzatát feltve, a reductio felé hajlott és a fennsőbb körökben hallatszottak is hangok, hogy tanácsos lenne a szászvárosi iskolát 6 osztályra rendezni be, melynek költségeit jövedelméből fedezheti. Az előjáróság azonban szilárdul ragaszkodott főgymnasiumához, és elhatározta, hogy államsegélyért folyamodik. Ebbe a felsőség is beleegyezett. Az volt most már a kérdés, hogy mennyi fenntartási segélyt kérjenek. Az előjárósági tagok között voltak olyanok, kik 6000 frt évi segélyt clégségesnek tartottak. A többség azonban azt az álláspontot foglalta el, hogy ha államsegélyt kérnek, akkor kérjenek oly összeget, melylyel a tanári állomásokat ugy javadalmazhatják, hogy azok

az állami tanári állomásokkal a versenyt kiállhassák. Máskülönben az intézetet annak a veszélynek teszik ki, hogy a gyengén dotált tanári állomásokra az igényeknek teljesen megfelelő tanárokat nem fog kapni, vagy ha ilyeneket kap is, azokat állandóan nem láncohatja az intézethez, s így az a helyzet áll be, hogy a tehetségesebb tanárok a szászvárosi tanárságot csak ideiglenes tartózkodási helynek fogják tekinteni, és abban fognak járni, hogy más jövedelmezőbb állomást kapjanak. Ennek folytán az előjáróság abban állapodott meg, hogy a rendes tanár törzsfizetése legyen 1200 frt és 200 frt szálláspénz. Ezenkívül kapjon még öt évenként 100—100 frt korpótléköt, éppen ugy, mint akkor az államnál is volt.

A rendes tanári állomásokat, egy rajztanárt is beleszámítva, tízre tervezte. Hogy e szervezet költségeit fedezhesse, 10 ezer frt évi segélyt kért az államtól. Az igazgató-tanács, kerületi közgyűlés és végül az egyetemes convent is elfogadták az előjáróság javaslatát azzal a módosítással, hogy a korpótlékokból egyelőre csak 3 folyósittassék, ugy hogy a tanári fizetés maximuma szálláspénzen kívül 1500 frt legyen, és nem 1700 frt, mint a hogy az előjáróság javasolta. Mi indította a felsőséget e korlátozásra, nem tudjuk, talán az, hogy az állam által segélyezett iskolák rendes tanárainak fizetése a többi ref. gymnasium tanárainak fizetését jelentékeny mértékben tul ne szárnyalja, és így a többi tanárokban elégedetlenséget ne keltsen.

Miután az előjáróság javaslata a convent által is elfogadatott, a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur megbízásából 1886. május 22-ikén megjelent Szászvároson dr. Klamarik János miniszteri tauácsos ur, hogy az intézetben szétnézve, személyes tapasztalatokat gyűjt-sőn, és az előjárósággal előleges megbeszélést tartson.

E megbeszélés alkalmával a miniszter ur kiküldöttje számbavette az iskola biztos bevételeit, valamint az iskolai épületeket és azok felszerelését is. Már e számbavétel alkalmával kitűnt, hogy az épület még most sem elégsges, hogyha az internatust továbbra is fönn ohajtjuk tartani, és rövid időn további építkezéseket kell végezni. Az előljáróság ennek teljes tudatában volt már a miniszteri biztos ur megjelenése előtt is, és abban a tervben állapodott volt meg, hogy a telek déli oldalára, a vár falával párhuzamosan, esetleg, ha az egyházak beleegyezését megnyerheti, éppen a várfal helyére, még egy 2 emeletes szárny épületet emeltet, ugy hogy a földsziuten egész hosszában legyen a tornacsarnok, a két emeleten pedig 3—3, összesen hat tanterem. Az iskolai épületnek ily mérvű megnagyobbitását minden további szükség kielégítésére elégsgesnek tartották.

Minthogy a legutóbbi szárnyépület felépitése 13 ezer frtnál valamivel kevesebbe került, az előre nem látott eshetőségeket is számításba véve, valamint azt is, hogy az épület elhelyezésére szolgáló hely valaha várárok volt, és így az alaplerakásánál bizonyára a rendesnél több kiadás lesz, építési segély címen, 16 ezer forint segélyt kért egyszer és mindenkorra. A miniszteri kiküldött ez összeget kevésnek tartotta, az előljáróság azonban a nevezett összeget elégsgesnek tartván, az állami pénztárat nem ohajtotta nagyobb összeggel terhelni, és megmaradt kálvinista szerény kivánsága mellett.

A rendes jövedelmek összeszámításánál a 10 ezer frt évi segélyt a miniszteri kiküldött is megfelelőnek tartotta, ugyszintén a tanári állomások tervbe vett szervezését és azok javadalmazását is helyeselte, ugy hogy a miniszteri tanácsos ur és az előljáróság között igen könnyen teljes megegyezés jölt létre. Ezen előleges

megegyezés alapján kötöttet meg 1888. jun. 17-én az államsegély tárgyában a szerződés az állam és a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium főgymnasium között. Beöthy Zsolt miniszteri biztos és Parádi Kálmán tanügyi előadó és az igazgató-tanács képviselőjének közreműködésével.

E szerződés értelmében az állam ad a gymnasiumnak egyszer és mindenkorra 16 ezer forint építési segélyt és évenkenkénti 10 ezer frt fönntartási segélyt. A gymnasium mellé a meglevő 5 rendes tanári állomáson kívül még 5 más rendes tanári állomás szerveztek, mely számból négyet a magas kormány nevez ki. A kormány által betöltendő tanári székek ezek: a természetrajzi és földrajzi, mely ekkor Sándor János által volt betölve, s kit az állam által vett, egy magyar és német irodalmi, egy mennyiségtan és természettani és egy class. literaturai tanszék. A tanárok fizetése, mint fönnebb jelezve volt, 1200 frt törzsfizetés, 200 frt szállaspénz és egyelőre 3 izben 100—100 frtos ötödévenkénti korpótlékbau állapotott meg.

A 16 cser frt építési segély 3 részleiben adatott ki: 1887/8-ban 6000 frt, 1888/9-ben 6000 frt és 1889/90-ben 4000 frt.

Miután a magas kormány az előleges megegyezés értelmében a szerződés megkötése előtt már 1887/8-ik iskolai évben kiutalta a fönntársi segély felét, 5000 frtot, az előljáróság azonnal megtette a tanári fizetésük javítására a szükséges lépéseket. Az 5 rendes tanár törzsfizetése 1200 frtra emeltetett, és az egyes tanárok szolgálati éveinek megfeleleg a korpótlékok fele is kiutaltatott, a segédtanárok fizetése pedig 500 frtról 800 frtra javítatott. Ez a berendezkedés 3 évig állott fönn, mik az állam a fönntársi segélynek csak felét, 5000 frtot, adott. Végre 1891. január 1-jén kezdődött a teljes fenntartási segély, 10 ezer frt, kiutaltatott. Mint-

hogy ez az örvendetes lény már a megelőző évben biztos kilátásba volt helyezve, az 1890/1-ik tanév kezdetén meg lehetett kezdeni a rendes tanári állomások betöltését. Igy az 1890. nov. havában tartott kerületi közgyűlésen Jánosi Gábor rendes tanárrá választatott a történelmi tanszékre. A közoktatásügyi miniszter ur pedig 1891. április havában rendes tanárokká nevezte ki Csilrős Pált és Tokaji Aladárt, az elsöt a magyar-német nyelv és irodalmi, utóbbi a mennyiségi- és természettani tanszékre. A kormány által betöltendő classica literaturai tanszékre a miniszter ur Borcsa Mihályt 1892-ben január havában nevezte ki rendes tanárnak. Borcsa Mihály Kolozsvárra távozván, helyébe dr. Dózsa József neveztetett ki szintén rendes tanárnak 1894. szept. 1-jén kezdődőleg.

A szintén rendes tanári tanszéknek tervelt rajztanári állomást 1887/8—1892/3. tanévek alatt Benkő János, Bencze Zsigmond és Bécser János helyettes tanárok töltötték be, 1893. szept. 1-én Halmágyi Antal hivatott meg reá rendes tanári fizetéssel és 1894. március havában meg is választatott. Ezzel az intézet mellett szervezett minden a 10 tanári állomás be lett töltve.

A szászvárosi gymnasiumban ez idő szerint a 10 rendes tanáron és a két lelkészen kívül, kik a vallást tanítják, még két helyettes tanár: Sükösd Gyula és Májer János, továbbá egy torna- és egy zene- és énekek tanár működik, összesen 16 tanerő. Ez utóbbi állomás az 1892/3-ik tanévben szerveztetett és eleitől fogva Makai Jenő tölti be. A tornatanári állomást ez idő szerint Firtos Ferenc tartja elfoglalva.

Emlékezet okáért ide iktatom a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium mellett az 1895/6-ik isk. évben alkalmasztott tanárok életrajzához a főbb adatokat.

Dósa Dénes született Háromszékmegyében, Illye-falván, 1840. febr. 12-én. Atyja szegény sorsú földbirtokos volt, ki Dénes nevű fiát 1851. őszén Nagy-Ényedre vitte és a második elemi osztályba iratta be. Dósa Dénes tehát az elemi iskolát, a gymnasiumot, 1 évi praeparandiát, 2 éves jogi- és 2 éves theologiai tanfolyamot a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában végezte, szegénysége miatt sok nélkülözés és nehéz küzdelmek között. Tanulmányait 1865. jun. 30-án végezte be, s még ugyanazon év nov. 9. és 10-ik napjain papi vizsgát állott.

Már mint másodéves theologust az 1-ső elemi osztály köztanítójává és esküdt diákká nevezték ki. Az 1865/6-ik isk. évben az V-ik-, az 1866/7-ikben pedig a VI-ik gymnasiumi osztálynak volt rendes köztanítója. Ez utóbbi évben az iskola seniora is ő volt. 1867. nyarán külföldre utazott, és Ausztria, Dél-Németország és Schweiz nevezetesebb részeinek megtekintése után Párisba ment, hogy a világkiállitást megnézze. Párisból az utrechtti egyetemre ment, hol két évet töltött theologiai és philosophiai tudományokat hallgatva. Minthogy Hollandiában az előadások már májusban végződnek, 1868. nyarán ujra Németországba ment, és ott a märburgi, heidelbergi és jénai egyetemeken hospitált. Az egyetemi előadások bezárta után Észak-Németországba utazott, és Berlinben hosszabb ideig tartózkodott. Augusztus végén visszatért Utrechtbe, hogy tanulmányait folytassa. 1869. tavaszán több barátjával áthajózott Angliába, és néhány napot Londonban is töltött. 1869. június elején az egyetemi előadások bezárta után Utrechtnek és Hollandiának bucsut mondott, és visszatért szülőföldjére az atyai házhoz, hol a nyarat töltötte.

1869. szept. 1-jén Szászvárosra jött, és mint segédtanár azonnal megkezdette működését. 1870. nov. 3-án megnősült, 1871. ápril havában rendes tanár lett. Mint-

hogy a néhai Szabó György nagyon beteges ember volt, és a tanvezetőségről lemondott, az elöljáróság az elemi osztályok és az I. gymnasiumi osztály vezetését még 1869-ben Dósa Dénesre bizta, 1870. szept. 1-jén pedig Szabó György halála és Szarvadi Adolf eltávozása után az egész intézet tanügyének vezetése reáruházatott. A rendes tanári teendők végzése mellett e tisztet szakadatlanul vitte egész 1884-ig. Ekkor lépett életbe a conventi tanterv, mely a gymnasiumban a régi igazgató és tanvezető tanár teendőit egy személyre, a gymnasium igazgatójára, ruházta. Az elöljáróság 2 három éves cyklusban az ujan szervezett igazgatósággal is öt bizta meg. 1890. szept. 1-től kezdve mint különös officiumtól mentes rendes tanár működött az intézet mellett, latint, németet, philosophiat és rendkívüli tantárgyként gyorsirást is tanítva. 1895. őszén Jánosi Gábor a convictusi elnökségről lemondván, az elöljáróság Dósa Déneset kérte fel az elnökség elfogadására, ki e kérésnek engedve, az elnökséget elfogadta, és jelenleg is folytatja.

Sándor János született 1840. nov. 15-én, Pákéban, Háromszék megyében. 1852. és 1853-ban a székelyudvarhelyi ev. ref. kollegium elemi osztályaiban tanult. 1854—1867-ig a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában végezte a gymnasialis-, 3 éves bölcsészeti-, 2 éves jogi- és 2 éves theologiai tanfolyamot. 1867—1870-ig terjedő 3 év alatt rendes osztály-tanító és iskolai contra volt ugyancsak az enyedi Bethlen-főiskolában. 1870—1872-ig a berlini-, halléi- és tübingeni egyetemeken hallgatta a természettudományok előadását, főleg természetrájzot és vegytant. A szászvárosi Kún-kollegium elöljárósága 1871-ben, midőn még az egyetemen volt, segéd-tanárrá választotta és 700 frittal segélyezte. A tanitást 1872. szept. 1-én kezdette meg, 1873-ban a természetrájz és

vegytan rendes tanárává választatott. E minőségen működik e mai napig, azzal a különbösséggel, hogy a conventi tanterv a vegytant a gymnasium rendes tantárgyai közül törülvén, tantárgya a természetrajz mellett többé már nem a vegytan, hanem a földrajz. 1875-től 1880-ig, a régi rendszerben körülírt hatáskörrel, ő vitte az igazgató-tanár teendőit is.

Deák Gerő született 1846. jun. 13-án, Karatnán, Háromszék megyében. A gymnasialis, valamint a 2—2 éves jogi és theologiai tanfolyamokat is a nagy-enyedi Bethlen főiskolában végezte, s 1871. szept. 27-én papi vizsgát állott. Ugyanezen év október elején a berlini egyetemre ment, hol egy évet töltött. Haza jötte után a szászvárosi Kún-kollegium elöljárósága a görög- és latin nyelv és irodalom segéd-tanárává választotta, melyet hivatalát 1872. szept. 1-én foglalta el. 1879. nov. 3-án rendes tanárrá választatott ugyanazon taniszékre, melyet mint segéd-tanár töltött be és melyen mind a mai napig működik. Megjegyzendő, hogy az 1870/71-ik tanévben mint másodéves theologus, a nagy-enyedi Bethlen-főiskola elöljáróságának engedélyével, a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium VI-ik osztálya rendes köztanítójává hivatott meg, mely meghívást elfogadván az 1870/71-ik tanévben Deák Gerő a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium rendes köztanítója volt. A theologiai tantárgyakat magán utoń tanulta és csak a közvizsgákra ment fel Enyedre. Hosszas időn keresztül vezette az iskolai daloskört, 1880—1884-ig a régi rendszerben körülírt hatáskörrel ő volt az intézet igazgató-tanára is. A conventi szervezet életbe lépte után 1884—1893-ig ő volt az intézet inspector-tanára.

Vitus Lajos született Nagy-Idán, Kolozsmegyében, hol atyja ev. ref. pap volt. Elemi iskolai tanulását Tékében, az Ágostaiak iskolájában kezdette, és foly-

tatta a III-ik gymnasiumi osztályig Besztercén ugyan-
csak az ágostaiak főgymnasiumában 1855-ig. Betegsége
és szegénysége miatt félben maradt tanulását csak
1859-ben folytathatta Nagy-Enyeden, hol mint szegény
papfiu eleinte csekélyebb, később jelentékenyebb
segélyben részesült. A gymnasiumi tanfolyam befejezése
után itt végezte a philosophiai-, 2 éves jogi- és szin-
tén 2 éves theologiai tanfolyamot. 1878. júniusában
gymnasiumi tanítói vizsgát, ugyanezen év őszén pedig
papi vizsgát állott. Az 1878/79. tanévben az V. g. osz-
tálynak volt reudes köztanítója az enyedi Bethlen-főisko-
lában. Ő vitte ez évben a seniori hivatalt is. Az 1869/70.
tanévet Hollandiában az utrechti egyetemen töltötte,
theologiai és philosophiai studiumokkal foglalkozván.
Az előadások bezárta után Utrechtból Párisba, onnan
Münchbenbe utazott, és a jun.—aug. időszakot itt töltött
az egyetemeken hospitálván. A francia-német háboru
kitörése után hazájába költözött, s december havában tanfel-
ügyelő tollnok lett Gáspár János alsófehérmegei tan-
felügyelő mellett, mely hivatalát 1873. szept. 1-ig foly-
tatta. Mint tanfelügyelő tollnok a tanító-képezdei pót-
tanfolyami tanársággal is meg volt bizva 2 izben.

1873-ban a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium elől-
járósága ez intézet segéd-tanárává választotta, mely
hivatalát ugyanazon év szeptember 1-jén foglalta el és
viselte 1879-ig, midőn a magyar és német irodalom
rendes tanárává választatott, mely hivatalát mind e mai
napig folytatja. E két tantárgy mellett, midőn a szük-
ség ugy kívánta, tanított még latint és tornát is. Hosszu
idő óta ő az iskola könyvtárának öre is, melyet az utóbbi
években rendezett.

Simon Ferenc rendes tanár, született Bikfalván,
Háromszék megyében, 1855. március 19-én. Atyja föld-
birtokos volt. Elemi iskolai tanulmányait a helybeli nép-

iskolában kezdette meg és Seps-Szt.-Györgyön az ugy nevezett normalis iskolában folytatta. Gymnasiumi tanulmányait a nagy-enyedi Bethlen-kollegiumban végezte, hol 1875-ben érettségi vizsgát tett. Innen, minthogy a tanári pályára óhajtott lépni, a kolozsvári tudományegyetemre ment, hol 1875. szeptemberén kezdve 3 éven át mennyiségtag-természettani előadásokat hallgatott. 1878. októberén kezdve egy éves önkéntes katonai szolgálatot teljesített, s ugyanezen évben 1879. május havában tette le a tanári vizsgálatot is a mennyiségtag és természettani szakból. Még mint egy éves önkéntes a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumhoz hivatott meg egyelőre helyettes tanárnak, mely állomását 1879. szeptember végén foglalta al. Két évi helyettes tanári működése után 1881-ben rendes tanárrá választatott, s azóta e minőségben működik a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium mellett. 1890. június havában az intézet igazgatójává választatott, s azóta e tiszttet is viseli mind e máig napig. Szaktárgyain kívül tanított még önként vállalkozóknak francia nyelvet is.

Jánosi Gábor született Alpestesen, Hunyad megyében, 1850. július 2-án. Tanulását az alpestesi ev. ref. népiskolában kezdette, melynek tanítója saját édes atya volt. Alpestsről Nagy-Enyedre ment, és ott a Bethlen-főiskolában folytatta tanulását, hol a gymnasialis tanfolyam bevégezte és az érettségi vizsga letétele után egy évi philosophiai és 4 évi theologiai tanfolyamot végzett. 1874. szeptemberében papi vizsgát állott, s az 1874/5-ik tanévet a bécsi-, az 1875/6-ik tanévet pedig az edinburgi egyetemen töltötte, theologiat, philosophiat és történelmet tanulván. 1876. szeptember elején lépett a tanári pályára, s mint helyettes tanár több intézetnél működött, névszerint a nagy-enyedi, szászvárosi, kolozsvári és sepsi-szentgyörgyi ev. ref.

gymnasiumoknál. Egy évig a tudományegyetem könyvtárának is volt alkalmazottja, dr. Szabó Károly egyetemi tanár főnöksége alatt. Tanári vizsgát 1880. január 2-án tett a magyar nyelv és irodalomból s a történelemből. Rendes tanárrá választatott 1890. november havában.

Csűrös Pál született Szamos-Ujváron, Szolnok-Dobokamegyében 1861. június 16-án. A népiskolát a szamos-ujvári róm. kath. népiskolában, a gymnasium I—VI. osztályát a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában, a VII—VIII. osztályt pedig a kolozsvári ev. ref. főgymnasiumban végezte, hol érettségi vizsgát is állott. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári tudományegyetem bölcsészeti karán kezdette meg és fejezte be, hol a magyar és német nyelv és irodalomból középiskolai tanárságra képesítő tanári oklevelet szerzett. 1883. szeptember elején a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium mellé segédtanárnak hivatott meg, mely minőségen, pár havi megszakítással, 1891. ápril 15-ig működött. Ekkor a vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyancsak a Kún-kollegium mellé a magyar és német nyelv és irodalom rendes tanárává nevezte ki. Ez minőségen működik mind a mai napig. 1894. szeptember 1-jén kezdődőleg mint tanvezető tanár az elemi osztályok felügyeletével is megbizatott, s ez óta azt a tisztet is viszi. 1890. óta az ifjúsági önképző-körnek is vezetője.

Tokaji Aladár született Maros-Bogáton, Maros-Torda megyében, 1859. április 9-én. Tanulását a helybeli ev. ref. népiskolában kezdette meg és a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában folytatta, hol a gymnasiumi tanfolyam bevégezte után érettségi vizsgát állott 1878. szeptember 16-án. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári tudományegyetemen végezte és 1884. június 13-án a mennyiségtanból mint fő-, a természettanból pedig, mint

melléktantárgyból tanári vizsgát állott. A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium elől járósága még ugyanezen hó végén segédtanárnak hívta meg, mely állását ugyanezen év szeptember 1-jén foglalta el. E minőségen működött egész 1891. ápril 15-ig, mikor a vallás- és közoktatástügyi miniszter a szászvárosi Kún-kollegium mellé a mennyiségtan és termésszettan rendes tanárává nevezte ki. E minőségen működik mind e mai napig. 1893. óta az inspector tanári tisztet is ő viszi.

Halmágyi Antal született 1861. május 5-én N.-Teremben, Kis-Küküllőmegyében. Gymnasiumi tanulmányait a maros-vásárhelyi ev. ref. főgymnasiumban végezte, hol érettségi vizsgát is állott 1879-ben. 1881—1885-ig a budapesti tudományegyetemen magyar- és latin nyelvészeti és irodalmi előadásokat hallgatott. 1885/6-ban pedig az egy éves önkéntes katonai évet szolgálta le Bécsben. 1887. februártól 1891. junius végéig a maros-vásárhelyi ev. ref. főgymnasiumnál mint helyettes tanár volt alkalmazva. 1891. szept. 1-től 1893. junius végéig a budapesti országos rajztanári képezdének volt rendes tanulója. Rajztanári vizsgát állott 1893. junius 27-én. 1893. szeptember 1-től kezdve előbb mint helyettes tanár, később 1894. ápril óta mint rendes tanár működik az intézet mellett. 1895. augusztus hava óta ő az iskolai tápintézetnek is a háznagya.

Dr. Dózsa József született Ó-Tordán 1869. jul. 18-án. Az elemi tanfolyamot a dézsi ev. ref. népiskolában, a gymnasiumit pedig a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában végezte, hol érettségi vizsgát is állott. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári tudományegyetemen végezte 1892-ben, és még abban az évben szeptember elején Nagy-Enyedre a Bethlen-főiskolába hivatott meg helyettes tanárnak. Tanári vizsgát 1893. junius 3-án állott a magyar-, latin- és görög nyelv és irodalomból.

1893-ban a vallás- és közoktatásiügyi miniszter a clas-sica literaturai tanszékre a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium mellé rendes tanárnak nevezte ki, mely állását ugyanazon év szeptember 1-jén foglalta el. Azóta e minőségen működik.

Firtos Ferenc született 1861. február 2-án Alsó-Bencéden, Udvarhelymegyében. Tanulását a székelykereszturi unitárius algymnasiumban kezdette meg, hol 3 elemi és 2 gymnasiális osztályt bevégezte után a kolozsvári unitárius főgymnasiumba lépett át. Itt végezte a III—VII. gymn. osztályt, aztán a székely-kereszturi állami tanítóképzének lett tagja, melynek 4 éves tanfolyamát 1884-ben végezte és néptanítói vizsgát állott. Az 1884/5-ik tanévben az alsó-siménfalvi népiskolát szervezte és vezette, innen 1885. szept. 1-jén a budapesti állami polgári iskolai tanítóképzébe lépett, melynek 3 éves tanfolyamát végezve, 1888. június havában a nyelv- és történelmi tudományok szakosportjából polg. iskolai tanárságra képesítő oklevelet nyert. Ugyanekkor tett tornatanári vizsgát is. Az 1888/9-ik iskolai év folyama alatt a tordai unitárius gymnasiumi polgári iskolát vezette, a honnan 1889. nyarán a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium mellé hivatott meg tornatanárnak.

Ezóta szakadatlanul e minőségen működött. Néhány év óta a tornán kívül a gymnasium alsóbb osztályaiban tanít magyar nyelvet és számítant is, azelőtt az első elemi osztályt tanította.

Sükösd Gyula született 1863. ápr. 12-én Csórán, Alsó-Fehér megyében, hol atyja jegyző és földbirtokos volt. Tanulását az alvinci ev. ref. iskolában kezdette meg; de csak az első elemi osztályt végezte itt, mert a második elemi osztályt már a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium elemi iskolájában kezdette meg. Az elemi iskolát, valamint a gymnasiális tanfolyamot is itt

végezte, és jeles osztályzattal érettségi vizsgát állott. A tanárképző tanfolyamot a kolozsvári tudományegyetemen végezte, az ó classicai literaturára készülvén. A tanfolyam elvégeztével a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium előljárósága helyettes tanárrá választotta, és egy évig e minőséghen működött a nevezett intézet mellett. Az év elteltével az intézettől megvált, és különböző helyeken, részint mint nevelő, részint mint helyettes tanár volt alkalmazva. Az 1893/4. tanévben ujból a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumnál vállalt helyettes tanári állomást.

Máyer János született 1870. május 27-én Szent-Érzsébeten, Udvahelymegyében, ev. ref. szülőktől. Az elemi- és középiskolai tanfolyamot 1877—1884-ig Segesváron az evang. szász iskolában, majd 1884—89-ig a székely-udvarhelyi ev. ref. kollegiumban végezte, mely utóbbi intézethen érettségi vizsgát is állott. 1889—1893-ig a kolozsvári tudományegyetem bölcsészeti karán a magyar és német nyelv és irodalom tanulmányozásával foglalkozott. Az egyetemi tanfolyam végeztével az egy éves önkéntes katonai évet szolgálta le Zárában és Budapesten, hol tiszti vizsgát állott és tiszthelyettesnek neveztetett ki. 1895. őszén a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium előljárósága helyettes tanárrá választotta és a II-ik gymnasiumi osztályban a latin és magyar nyelv, a III. gymnasiumi osztályban pedig a latin nyelv tanításával bizta meg. Az előljáróság az internatus és convictus felügyelését is rátáruházta.

Makai Jenő ének- és zenetanár született 1864. máj. 1-jén Gyomán, Békésmegyében, hol atyja ev. ref. néptanító volt. Tanulmányait szülőföldjén az ev. ref. népiskolában kezdette meg, hol 5 elemi osztályt végezve a mező-turi gymnasiumba lépett. Itt 5 gymnasiumi osztályt végzett, s azután a debreceni ev. ref. tanítóképző intézet növen-

déke lett, s a néptanítói tanfolyamot végezte. E tanfolyami alatt külön órákat vett idősb Szotyori Nagy Károly ottani conservatoriumi és tanítóképezdei zenetanártól az összhangzattan-, general bassus-, orgona-, zongora- és hegedűjáték és az énekkar vezetéshől. A jeles zenetanár- és zeneszerzőnek Makai Jenő nem csak tanítványa, hanem segéde is volt, és pedig nem csak az organista teendők végzésében, hanem betegsége idején a tanítóképezdében is. 1884. december havában a szászvárosi ev. ref. egyházközség kántortanitójává választotta, mely állásában 6 évig szolgált. Ekkor a kebli tanács, saját kérelmére, hogy összes erejét az ének és zene tanítására fordithassa, a tanítóság alul fölmentette és csak mint organista-kántort alkalmazta 1892. június végéig, midőn a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium elöljárósága ének- és zenetanárrá választotta. Azóta e minőségben működik a nevezett intézetnél.

Mióta zenetanár, a szászvárosi állami polgári leányiskolában is ő tanítja az éneket.

Mint fönnebb is láttuk, a szászvárosi két ev. ref. lelkész a régebbi időkben nemcsak felügyelői voltak a szászvárosi ev. ref. particulának, hanem hosszu időn keresztül tényleg tanítottak is. Idők folytán azonban, nagy valószínűséggel a katholicizmus nyomásának gyengültével, a protestáns buzgósság megesökkent és a lelkészek a tanítás terhe alul kivonták magukat. A negyvenes évek folyama alatt azonban, főleg dr. Lészay Dániel algondnok befolyása következtében, mind élénkebb a szászvárosi hívekben az a kívánság, hogy a szászvárosi ev. ref. gymnasium szinvonálának emelésére a helybeli ev. ref. papok ne csak tanácsukkal, hanem tényleges tanításukkal is működjenek közre. E kívánságnak engedett néhai Pap István, midőn a negyvenes évek derekán a tanítást tényleg megkezdette. Midőn

Dáné István 1869-ben szászvárosi pappá választatott, az iskola tanerőinek fogyatékos voltát látva, és a hívek óhajtásáról is értesülvén, kötelező igéretet tett, hogy a mig csak testi és szellemi erői engedik, az intézetben tanítni fog. Minden Pap István halála és Dáné István első pappá történt megválasztatása után 1871-ben a második papi állomásra pályázat iratott ki, a kebli tanács és egyházközségi közgyűlés határozata következtében a megválasztandó pap hivatalos teendői közé az is felvétetett, hogy az ev. ref. gymnasiumban tanitani köteles.

Ez időtől fogva a szászvárosi ev. ref. papok bizonyos mértékig tanárok is és az iskolai előjáróságnak tagjai. Eleinte nemcsak vallástant, hanem a szükséghez képest más tantárgyakat is tanítottak. Miután azonban az intézet államsegélyt nyert, és rendes tanári állomás szerveztetett, a papok tanári működése a vallástan tanításának ellátására szoritkozott.

A dolgok ezen állásában a tanárok életrajzi adatai mellett illő és méltányos dolognak tartjuk azon papok életrajzi adatait is közölni, kik a szászvárosi Kún-kollegiumban az ujabb időben tanári teendőket végeztek.

Pap István született 1801-ben Rétyen, Háromszék-megyében. Tanulmányait az enyedi Bethlen-főiskolában folytatta és végezte be, hol mint köztanító a gymnasium legfelsőbb osztályában, az ugynevezett „Logicá“-ban, működött. Miután papi vizsgát állott, külföldi egyetemek látogatására ment, honnan visszatérve 1830-ban az ó-tordai ev. ref. egyházközség választotta meg segédelkészévé. Itt azonban csak rövid ideig működött, mert mint kitűnő szónokot 1832-ben a kézdi-vásárhelyi virágzó hitközség hívta meg rendes papjává. 1844-ben Hegedűs Sámuel szászvárosi első pap meghalt, Váradi Mihály pedig első pappá választatott, így tehát a szászvárosi második papi állomás üressége jött. Ez állomásra Pap

István is pályázott és pedig jó sikkerrel, mert megválasztották, és 1844. jul. 14-én be is iktatták. 1858. október havában, Váradi Mihály első pap halála után, első pap lett, de e hivatalát csak rövid ideig vihette, mert 1870. január 30-án végelgyengülés következtében meghalt. Két fiut és egy leányt hagyott maga után, kik mindenkorban már nagykoruak voltak. Hires szónok, takarékos gazda, jó családapa volt, a szabadságharc küzdelmeitől távol tartotta magát, az 1848—49-iki véres napok alatt Szászvárost nem hagyta el, nagy veszély idején szomszédja- és hivataltársánál, Leonhárdt József evang. lutheranus lelkészénél, kerestett és talált menedéket. A szabadságharc vérbefojtása után az absolut kormány felterjesztése következtében a Ferenc József rend kiskeresztjét nyerte el, mely körülmeny népszerűségét nagy mértékben csökkentette.

Dáné István, született 1817-ben Bikafalván, Udvarhelymegyében, hol atyja ev. ref. pap volt. Tanulmányait a székely-udvarhelyi-, 1836-tól kezdve pedig a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában végezte, hol az 1841/42-ik tanévben a gymnasium legfelsőbb osztályában, a „Logica“-ban, köztanító, az 1842/43-ik tanévben pedig iskolai rendőr, contra scriba, volt. 1843. őszén mind a négy erdélyi főiskolánál kiállotta az ugynevezett akadémiai censurát, és ismeretei gyarapítása végett előbb a märburgi-, majd a berlini egyetemet kereste fel. 1845. elején különödről visszajött, és még ugyanazon év november havában az illyefalvi népes egyházközség rendes papjává választotta.

Az 1848—49-ik küzdelmekben tevékeny részt vett, és hogy a háromszéki magyarság a szabadságharc dicsőségében oly előkelő állást vivott ki magának, abból nem kis rész Dáné István lelkes közreműködésének tulajdonitandó. A muszka had betörése után a honvéd-

táborban keresett üldözöi elől menedéket, a fegyverletétel után azonban kénytelen volt újból otthon, hívei között, vonni meg magát. De nem sokáig maradhatott családja és hívei körében, mert a császári katonai parancsnok, mihelyt hazajöttéről értesült, azonnal elfogatta, és előbb Brassóban, később Szebenben börtönbe záratta.

Az 1850-ik év elején szabadságát visszauyerte; de alig pihent meg otthon, családja és hívei között, Kovács kapitány, császári megyei parancsnok, Háromszék réme, ismét elfogatta és börtönbe záratta. Börtönbüntetése 1851. aug. végéig tartott. A börtön megnyitával azonban a megpróbáltatás napjai még nem értek véget. 1852. elején a szebeni katonai parancsnokság rendeletet adott ki, hogy 14 nap lefolyása alatt Illyefalvát és papi állását hagyja el, és a székely földön papi hivatalt vállalni többé ne merészseljen. Mint írja, „könnyezve vált meg szerető és szeretett híveitől, kik ragaszkodásukat az által bizonyították be, hogy állomását csak többszöri szigorú rendeletek sőt pénzbírsággal való fenyegetések után töltötték be, akkor is azon titkon egyetértő határozattal, hogy a választandó lelkész a papi jövedelem felét az elűzött lelkésznek lesz köteles adni, mig állomást kaphat.“ Illyefalváról Bikfalvára költözött át, és nője kisbirtokán mezei gazdasággal tartotta fenn magát és már 4 tagból álló családját, mert az illyefalvi papi fizetés felét, melyet hívei titkon oda igértek volt, nyilatkozata szerint, nem élvezte. 1854. május havában vajda-hunyadi-, 1855. március havában dévai, 1859. március 15-én szászvárosi második-, 1870. febr. 20-án pedig az elhalt Pap István helyébe első papnak választatott.

Tudományos miveltségét és a közügyek iránti buzgóságát a hunyadmegyei egyházmegye azzal ismerte el,

hogy 1856. tavaszán egyházmegyei főjegyzőnek, 1869. tavaszán pedig Baló Bénjámin dévai pap és esperes halála után esperesnek választotta. Az ujan szervezkedett erdélyi egyházkörüllet 1872-ben Kolozsvárt tartott első közgyűlésén az egyházkörületi köztörvényszék birájává választotta, mely tisztét, valamint a hunyadmegyei ev. ref. esperesi hivatalt is, lelküisméretes buzgósággal viselte egész haláláig.

A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium ügyei iránt kiváló érdeklödést tanusított már mint dévai pap és egyházmegyei főjegyző is. Azután pedig, hogy szászvárosi pap lett, hivatalos bokros teendői és gyöngélkedő egészsége dacára, egy rendes tanár teendőit végezte egész 1870. június végéig.

1870-ben Szabó György igazgató-tanár halála és Szarvadi Adolf eltávozta következtében az egyházkörületi főhatóság a gymnasium két felső osztályát, a VII. és VIII.-ik osztályt, beszüntette. Minthogy a megmaradt tanerők a 4 elemi és 6 gymnasiumi osztály tanítása ellátására elégsgesek voltak, az előjáróság Dáné Istvánt kitűnő érdemei hálás elismerése mellett a tanítás alul fölmentette, az igazgató-tanári teendők ellátására azonban továbbra is felkérte. E hivatalát meg is tartotta, és élte végéig odaadó buzgósággal végezte.

Miután szászvárosi első pappá választatott, kieszközölte, hogy a második papi állomást 2 évig ne töltsek be. Ez idő alatt az összes papi teendőket egyedül végezte dij nélkül, hogy az ily módon megtakarított papi fizetéshból az egyházközség számos és súrgós szüliségei fedezhetők legyenek. Az így begyült pénzból a roskadózó templom alaposan kijavítatott, a padok kiigazítottak és megfestettek, a régi és használhatatlan állapotban levő orgona helyébe pedig egészen új és diszes orgona állítatott.

Általában elmondhatni, hogy Dáné István munkás élete és közügyek iránti buzgósága nagy mértékben befolyt arra, hogy a szászvárosi ev. ref. egyház és iskolák ügye szép virágzásnak indult.

Meghalt 1875. július 4-én tüdőszélhűdésben, özvegyet, 4 férjes, egy kiskorú leányt és 2 fiu utódot hagyva maga után.

Incze János született 1825. március 8-án Vizaknán, hol atyja fiutanító volt. Tanulását a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában kezdette és folytatta 1848-ig. Ez év november 8-án a fellázadt oláhok közeledésének hírére mint nemzetőr több tanulótársával együtt Zeyk Miklós tanár vezetése alatt Torda, Kolozsvár és Bánffy-Hunyadon keresztül Erdély végétől Árpád-hárig vonult. Innen, mint beteg, Nagyváradra vitette magát, s felgyógyulása után az erdélyi magyar tabor élelmézesi bizottságánál vállalt alkalmazást.

Midőn Bem Kolozsvárt az osztrákoktól visszafoglalta, Incze János is Kolozsvárra ment és előbb elfoglalt állásáról leköszönve, a kolozsvári theologusok közé iratkozott be. 1849. ápril havában mint nevelő Kolozsvárról Maros-Vásárhelyre költözött át tanítványaival, dr. Antal László fiaival, miután a kolozsvári theologiai tanfolyam intézőitől, sőt magától az ev. ref. püspöktől is azt a biztatást kapta, hogy papi vizsgára bocsátják uly is, ha a theologiai tudományokra magánszorgalom utján készül el.

Maros-Vásárhelyre érkezve Török János hittanár előadásait hallgatta, de csak rövid ideig, mert az oroszok beütése következtében csakhamar az iskolákat bezárták az országban mindenütt.

A papi vizsgát 1850. augusztus 20-án tette le Maros-Vásárhelyen, Z. Bodola Sámuel, Szász István és Török János maros-vásárhelyi ev. ref. tanárok ból álló bizott-

ság előtt. Több egyházközségen folytatott papi hivatalt. 1851. ápril havában egyszerre két egyházközség, a kolozsi és a felvinci választotta meg rendes papjává. Incze János a kolozsít fogadta el. 1854. szept. 17-én a székely-udvarhelyi egyházközség hívta meg rendes papnak, minthogy azonban 1855. január havában a luka-ilencfalvi egyházközség által is egyhangulag meg-választatott, mint reá nézve előnyösebbet, ez utóbbit fogadta el. 1856. szeptember 7-én a nagy-enyedi egyházközség választotta meg második-, 1867-ben pedig, Sándor József első pap távoztával, első papjának. Mint enyedi pap, az enyedi egyházmegyében több ideig viselt aljegyzői, később közügyigazgatói hivatalt.

1871. június 4-én a szászvárosi második papi állomásra választatott meg, 1876. dec. 14-én pedig, esak-nem egyhangú választás után, ugyanezen egyháznak első papjává.

Papi hivatalának buzgó és lelkijismeretes ellátása mellett az ev. ref. Kún-kollegiumban is szorgalmasan tanított a felsőbb osztályokban vallástant és történelmet. Az állami leányiskola felsőbb osztályaiban is a vallást ő tanította. Munkás életét 1890. március 25-én végezte be, özvegyet, 2 fiut és 2 leányt hagyva maga után.

Fülöp Géza született Szászvároson 1847-ben február 7-én. Szülei Fülöp Sándor kereskedő és Pap Róza, Pap István szászvárosi lelkész leánya, voltak. Tanulását a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumban kezdette meg, de a gimnasiális tanfolyamot a nagy-enyedi Bethlen-főiskolában végezte, és 1866-ban érettségi vizsgát állott. 1866—1870. június végéig terjedő négy év lefolyása alatt a két éves jogi és két éves theologiai tanfolyamot végezve, még ugyanazon év szeptember havában papi vizsgát állott. A papi vizsga letétele után

nehány napig Bécsben időzött nagybátyjának. Pap Gyulának, házánál, kinek akkor Bécsben üzlete volt és állandóan ott lakott. Bécsből Ausztrián, Salzburgon és Dél-Németországon keresztül Schweizba ment a zürichi egyetemre, hol 2 féléven keresztül theologiai és philosophiai tudományokat hallgatott. A tanév bezárta után Felső-Olaszországban tett rövid utazást, s aztán hazajött. Az enyedi ev. ref. papi állomás Inceze Jánosnak szászvárosi pappá történt megválasztása következtében ebben az időben éppen ürességeben volt. Mint fiatal papjelölt Fülöp Géza is pályázott ez állomásra, és kivállóan szép szónoki tehetségével és előkelő megnyerő magatartásával az enyedi ref. egyház mivelt híveit anynyira megnyerte, hogy egyhangulag őt választották papjukká 1871-ik év végén. Nagy-Enyeden 4 évig volt az evangéliumnak köztiszteletben és szeretetben álló hirdetője. 1875-ben a sepsi-szentgyörgyi népes egyházközség választotta meg rendes papjává, hol 1878-ig működött nem kisebb tisztességgel, mint Nagy-Enyeden. 1878-ban a szászvárosi ev. ref. község hívei választották papjukká, s e minőséghben működött 1890. május 17-ig, miódon nehány napi súlyos betegsége után az agyat ért vérömlés következtében meghalt, özvegyet és két árvát hagyva maga után. Kétszer nősült. Első felesége Schulek Emma, állami tanítónő volt, kitől egy fia született, Ferenc, ki jelenleg orvosnövendék a budapesti egyetemen. Ennek halála után több évet özvegységen élve át, második feleségül Hegedűs Katinkát. Hegedűs János enyedi theologus tanár legifjabb leányát vette el, kivel azonban már csak rövid ideig élt. Ezen nejétől is maradt egy kis leánya.

A korán elhalt derék lelkészről mindenki szerette és tisztelte, s habár a közösségekben tevékeny részt vett, és véleményét mindig nyíltan és határozottan is kijel-

lentette, mégis modorában volt bizonyos előkelő fiomság, lekötelező nyájasság, az ellenkező nézet iránt tanúsított kimélet, ugy, hogy senki reá meg nem nehcztelt, irigyei, ellenségei nem voltak, ellenkezőleg ki lehet mondani, hogy a miveltebb osztályhoz tartozó emberek kivétel nélkül mindenjában meleg baráti érzülettel ragaszkodtak hozzá. Személyében a szép lélek szép testtel egyesült; ezért volt a vele való érintkezés oly kedves és feledhetetlen. Váratlan halála mély részvétet keltett országszerte.

Sylvester Domokos, született 1844. június 1-én Székely-Udvarhelyen, hol apja, Dénes, jogtanár volt. A gymnasialis- és 2 éves jogi tanfolyamot a székely-udvarhelyi ev. ref. kollegiumban végezte, a theologiai tanfolyamot pedig a nagy-enyedi Bethlen főiskolában, hol 1867-ben papi vizsgát is állott. Még ugyanezen év őszén külföldre ment, és egy félévet a jénai-, egy félévet pedig a heidelbergi egyetemen töltött theologiai és történelmi tudományok előadását hallgatva. 1868-ban külföldről hazájött, és egy évig a székely-udvarhelyi ev. ref. kollegiumban mint helyettes tanár működött. 1869. szept. 20-án a székely-udvarhelyi ev. ref. egyházközség választotta meg rendes papjának, de csak rövid időre, mert 1872. április 28-án vizaknai pap lett, hol 1890-ig működött. Vizaknai papi működése alatt néhány évig a szébeni egyházmegye esperesi hivatalát is vitte, minthogy azonban bizonyos hivatalos ügyben felfogása a püspök felfogásával ellentétbe jött, esperesi hivatalról önként lemondott.

1890. őszén szászvárosi első pappá választatott, mely állását ugyanazon év november havában el is foglalta, s azóta e minőségben működik.

Papi teendői mellett a Kún-kollegium és az állami polgári leányiskola felsőbb osztályaiban vallást tanít, és

a kollegiumi előljáróságuk, valamint a leányiskola gondnokságának is rendes tagja.

Dr. Bartók György, született 1845. ápril. havában Málnáson, Háromszék megyében, huszár katona székely családból. Tanulását a helybeli ev. ref. felekezeti népiskolában kezdette meg és a sepsi-szt.-györgyi ulynevezett „Norma“ német nyelvű katona iskolában folytatta, mely iskola azon időben Háromszék megye legmagasabb tanintézete volt.

A székely Mikó-iskola felállitásával ebbe az intézetbe lépett át, s ott végezte az I—III. gymnasiumi osztályt. Innen Nagy-Enyedre ment, és a Bethlen-főiskola IV. gymnasiumi osztályába iratkozott be. Ez iskolában végezte a gymnasialis tanfolyamot, és 1867. június havában érettségi vizsgát állott. Ugyanezen iskolában végezte a további 2 éves jogi, és a 2 éves theologiai tanfolyamot is, és 1871-ben papi vizsgát állott.

Az 1870/71-ik iskolai évben már mint másodéves theologus diákot a VI-ik gymnasialis osztály vezetésével bizták meg, mely évben a VI-ik gymnasiumi osztályban latin nyelvet, a II., III. és IV-ik gymnasiumi osztályokban pedig mennyiségtant tanított. Az 1871/72-ik tanévben az V-ik gymnasiumi osztálynak volt rendes köztanítója, mely osztályban, az akkor viszonyoknak megfelelőleg, minden tantárgyat tanított, a mathematika, természetrajz és művészeti tantárgyak kivételével.

1872-ik év őszén a tübingeni egyetemre ment és ott 2 éven keresztül theologai, philosophiai és philologiai előadásokat hallgatott. 1874-ik év nyarán ugyanott a philosophiából doctoratust állott.

Külföldről hazájára 1874. szeptember hóban Kolozsvárra ment, és Nagy Péter akkori ev. ref. püspök mellett püspöki titkár lett.

E hivatalát 2 évig folytatta. E mellett az ev. ref. kollegium I—VI. gymnasiumi osztályaiban vallást tanított és magán tanítványai is voltak, kiket főleg a class. literaturában oktatott.

1875-ben a kolozsvári tudományegyetem bölcsészeti karán magántanári jogosultságot szerzett, és az 1875/76-ik iskolai év második felében az egyetemen Kantról és az újabb kori philosophiáról tartott előadásokat és egy gyakorlati órán Cartesiust olvastatta és magyarázta. 1876. ápril 23-án a nagy-enyedi ev. ref. egyházközség választotta meg rendes papjává, mely hivatalát 1892-ig viselte. 1892. febr. 4-én a szászvárosi ev. ref. egyházközség választotta meg második papjává; de csak julius 1-én költözött át, mivel máskülönben az enyedi theologiai akadémián tartott előadásait, a papképzés nagy kárára, meg kellett volna szakítnia, mit sem a szászvárosi egyházközség nem kívánt hatott, sem pedig az egyházi főhatóság meg nem engedhetett.

Az iskolai év bezártával elfoglalta új állását, melyen jelenleg is működik.

Minthogy az enyedi theologiai akadémia egyik tanára, boldog emlékezetű Keresztes József, gyengélkedett, s a magára vállalt súlyos terhet, melyet több éven keresztül nem kis dicsőséggel hordozott, többé már betegsége miatt nem birta. az enyedi Bethlen-főiskola megbizása és az egyházi főhatóság engedélye folytán Bartók György vállalta magára az új szövetségi biblica és exegesis tanítását. Később a homiletica tantítását is ő vette át s az előbb megneveztem tantárgyakkal együtt tanította egész 1892. jun. végéig.

Szászvárosi papi működését megkezdve, a szorosabb értelemben vett papi teendők intézése mellett a gymnasium I—IV., és az állami leányiskola I—IV. elemi

osztályában vallást tanított és az egyházközség jegyzője volt.

Az 1895/6-ik iskolai évben Kovács Ödön, Berde és Józsa theologiai tanárok elhalálozása és Garda József állandó gyöngélkedése következtében a theologiai akadémián a tanárokbanakkora hiány mutatkozott, hogy Bartók György kipróbált ercjet a szorongatott intézet semmi szín alatt sem nélkülözhette. Az enyedi Bethlen-főiskola elöljárósága tehát felhívta Bartók Györgyöt, hogy ideiglenesen, addig legalább, a mig az intézet sorsa eldöl, és kedvező eldölés esetén a tanári állomások betöltetnek, menjen vissza Enyedre és a theologus ifjak tanításában vegyen részt. Bartók György megnevezte az áldozatot, s az egyházközség és a főhatóság engedelmével, szászvárosi papi hivatalának fentartása mellett, visszament Enyedre, s a theologus akadémián 1 évig vallásphilosophiat, keresztyén erkölcsit, gyakorlati bibliamagyarázatot és philosophy-történelmet tanított.

Az erdélyi ev. ref. egyházkerület 1896. július első napjaiban tartott közgyűlése az enyedi Bethlen-főiskolában a theologia tanítását beszüntette, mire Bartók György is visszatért Szászvárosra, hol ujból megkezdette és folytatja megszakított papi és tanári működését.

Mint fönnebb emlitve volt, a Kún-kollegium elöljáróságának az volt terve, hogy az építendő új szárnyépület földszintjét teszi tornateremmé. Bővebb megfou tolás és szakértők tanácsának meghallgatása után azonban arra a meggyőződésre jutott, hogy sokkal célszerűbb a tornatermet egész külön építi. Miután e meggyőződésből származott javaslatát az igazgató-tanács helybenhagyta, és a kormány képviselője is hozzájárult, 1888. nyarán az építési segélyből a magas kormány

által kiadott terv szerint 5600 frton diszes tornacsarnokot építetett és még ugyanazon év végén 700 frt 72 kr költséggel fel is szereltette.

A tornacsarnok felépitése és felszerelése, a rajzterem bebutorozása, a szertárak újabb elhelyezése és pótlása, végre az udvarnak a szomszéd Imréne-féle telek megvásárlása által eszközölt kibővitése és annak bekerítése által az építkezési alap mintegy 5000 frtra apadt le, mellyel a szükségesnek mutatkozott déli szárnyépület felemelésére gondolni sem lehetett. A dolgok ilyen állásában az előljáróság már 1892-ben újabb építkezési segélyért óhajtott a magas kormányhoz folyamodni. Minthogy azonban ebben az időben más, államsegélyt még nem nyert erdélyi ref. középiskolák ügyének eldöntése volt tárgyalás alatt, az igazgatótanács jónak láta a segélykérést más, kedvezőbb időre halasztani, mibe az előljáróság is belenyugodott. E kedvezőbb időt elérkezettnek vélte az előljáróság 1894. elején, beterjesztve a Klamarik János miniszteri tanácsos ur szives közbenjárására a miniszteriumban készített tervrajzot. E szerint a 8 tágas tantermet magában foglaló diszes déli szárnyépület felszereléssel együtt 42.000 frtba kerülne. Az igazgató-tanács és a főtiszteletű püspök ur meleg pártolása mellett tehát 35.000 frt újabb építési és felszerelési segélyt kért az intézet előljárósága a magas kormánytól, a mit meg is nyert, ugy azonban, hogy ez összeg 7 egymásután következő év alatt szolgáltatik ki. Két évi részlet már ki is adatott. Igy tehát rövid idő alatt a déli szárny is ki lesz építve.

Az iskola előljárósága, jelesen pedig a tanári kar és az igazgatóság a tanuló ifjúság élelmezésére eleitől fogva kiváló gondot fordított. Minthogy az étel behordása városunkban nem volt szokásban, sem a szülők,

sem a kosztadók nem voltak hajlandók az étkeket az intézetbe behordatni vagy beadni. Ennél fogva a tanári kar és az igazgatóság tevékenysége csak arra szorult, hogy ügyeljen, nehogy a tanulók oly helyekre járjanak, ahol rossz példát látnak. Arra azonban, hogy az ételek táplálók, tiszták és így egészségesek legyenek, hogy pontosan kiszolgáltassák, hogy a tanulók ételközben is rendhez és illedelemhez szokjanak, nem volt semmi befolyása. A tanulók egyszerűen bejelentették az igazgatónál, hogy kinél kosztognak, és ha az igazgatónak az illető kosztadó ellen nem volt kifogása, a dolog el volt intézve. E mellett az intézetben sok szegény gyermek volt, aki csak száraz ételből táplálkozott. A rendesen hét napra számított ételmennyiséget a szegény tanuló lárójában tartotta, a mi a szoba levegőjét nagy mértékben rontotta, a tisztaságot pedig mondban lehetetlenne tette. Ily viszonyok között az iskola intézői már rég rükségét érezték egy tápintézet felállitásának; különösen a szegény tanulók élelmezése tette ezt égető kérdéssé. Eleinte ugy segítettek a dolgon, hogy a városi tehetősebb polgárokat megkérték, hogy 10—12 szegény tanuló számára 3—4 héten belül egyszer ingyen főzessenek ebédet. Akadtak is ily jóltevő házak feles számmal, s a nagy fazék rendre járt, de ez csak részben segített azokon is, kik a kikötött számba beestek, a tanulók többsége azonban maradt a réginél. Az iskola szük anyagi viszonyai között az előjáróság a convictus felállitását, mely aránylag nagy összeg befektetését követelte, megkockázatni nem merte. Hárrom körülmeny szerencsés összetalálkozása mégis az intézményt létrehozta.

E körülmenyek között az első és legfőbb az volt, hogy gróf Kún Kocsárd a convictus részére 1892-ben 10.000 frtot ajánlott fel. Ugyan nem oly szándékkal,

hogy azzal házilag kezelt rendes convictust állitsanak, mert ennek elvból ellensége volt eleintén legalább, hanem ugy, hogy ezen összeg jövedelméből, valamely vállalkozóval kötött egyesség után, a szegény tanulók élelmézése részben vagy egészben fedeztessék. Midőn azonban láttá, hogy a tanári kar és az elöljáróság többi tagjai is a házilag kezelendő convictus mellett van, és hallotta, hogy már több intézménynél van ily intézmény, és kellő feltűnyelet és ellenőrzés mellett mindenütt áldássosan működik: nem ragaszkodott mereven régebbi álláspontjához, a házilag kezelendő convictus felállításába, beleegyezett és megengedte, hogy a convictus javára adta 10.000 frt kölcsönképen a convictusi épület megvételére és felszerelésére fordítsassék.

Hogy lassanként az új intézmény eszméjével teljesen kibékült, sőt annak lelkes híve lett, mutatja végrendelete, melyben több rendbeli legatumok kifizetése kötelezettsége mellett, a közjóra hozott nagyszerű áldozatok után fennmaradott összes vagyonának örökösévé a szászvárosi Kún-kollegium convictusát tette. E hagyaték őrnye még nincs rendezve, a törvény emberei elbirálása alatt van: de remélni lehet, hogy a convictus e hagyományból 12-14 ezer frtnyi alaphoz jut rövid idő alatt, a mi éppen elégséges lesz arra, hogy ez intézmény jótékony hatását a Kún-kollegium összes szegény tanulóira kiterjessze.

A második kedvező körülmény az volt, hogy Seps-Szt.-Györgyön hasonló viszonyok között convictust állítottak fel, és jól sikertört. A harmadik, hogy az iskola közelében az elöljáróság egy alkalmas házat talált, melyet gróf Kún Kocsárd főgondnok ur engedélyével az általa ajándékozott convictusi alaphóból megvett. Ez épület átalakításához és megtoldásához, valamint a felszereléshez is megkivántató összeget a közpénztár elő-

legezte, oly formán, hogy a convictus pénztár 5% kamattal kamatozza és lassanként törleszti. Ilyen formán 1894. nyarán a szükséges előkészületek megtételeket, s az 1894/95-ik tanév elején a convictus működését megkezdette 88 taggal, és a kezdet nehézségeitől eltekintve első éves pályafutását teljesen kielégítő eredménnyel fejezte be. Az 1894/95-ik iskolai év elején a tagok száma már 112-re emelkedett, és biztosan lehet remélni, hogy idő folytán még többre is felszaporodik. Az első évben az alap csekély volta miatt csak kevés kedvezményt lehetett adni, a második évben már többet adtak, és jövőre, ha a gróf Kún Kocsárd séle hagyaték úgye lebonyolítatik, a kedvezmények száma és mértéke tetemesen megnövekedik. Egész évi teljes convictus dij = 90 frt. Vannak egy-, két-, három negyedes, sőt teljesen ingyenes helyek is. Két ingyenes hely diját az erdélyi magyar közminivelődési egylet pénztáru hordozza.

A convictus ügyeit az elöljáróság felügyelete alatt felelősség és szigoruan ellenőrzött elszámolási kötelezettség terhe mellett a convictus bizottság intézi, melynek elnöke egy rendes tanár, kit az elöljáróság e célra megválaszt, tagjai a háznagy és az internatus felügyelője. Háznagy alatt az a személy értehet, ki az internatus helyiségében lakik, az élelmű szereket bevásárolja, gondozza, a főzőnőnek kiadja, a tanulók pontos ellátásáról gondoskodik, és mindenről pontos számladást készít, röviden a convictus gázda. Az internatus felügyelője is a convictusban étkezik és pedig dijtalanul. A tanulók naponként 3-szor étkeznek. Az étlapot időről-időre, az évszak és a piac viszonyaihoz alkalmazkodva, a convictus bizottság állapítja meg. A közétkezés szept. 8-án kezdődik és június 30-án végződik: a szokásos szünidők alatt szünetel. Aki a szünidők alatt is a convictusban óhajt étkezni, egy napi ellátásért naponként 35 kr

köteles fizetni. A beteg tanulók a kórházból étkeznek, a kórházi felügyelő által az orvos utasítása szerint készített ételekből. Azon betegek élelmezésének diját, kik a convictusnak tagjai, a convictusi alap hordozza. A convictusnak részletesen kidolgozott alapszabályai vannak, melyeket az előljáróság az igazgató-tanácsnak bemutatott. Az igazgató-tanács azonban még nem erősítette meg, hanem visszaküldött az előljárósághoz azzal a felhívással, hogy kezeltesse a convictus ügyeit a bemutatott alapszabályok értelmében; a mennyiben pedig a gyakorlat azt mutatná, hogy egyet s mást módosítani kell, azt bölcs belátása szerint módositsa, és 3—4 év mulva, midőn már a gyakorlat az alapszabályok célszerűségét igazolta, terjessze fel ujból meg-erősítés végett. Főbb vonásaiban ilyen ez intézmény, mely a tanári kar és az előljáróság reménye szerint, rövid időn az intézet egyik legerősebb oszlopa lesz.

Az intézetnek lassankénti átalakulása és kifejlődése alatt serényen folyt a tanítás is, és a szászvárosi ev. ref. kollegium nemcsak Hunyadmegyében, hanem szélesebb körökben is jó hírnévre tett szert. 1885-ben, midőn a kormány képviselői először jelentek meg a felekezeti középiskolák érettségi vizsgáin, a vallás- és közoktatásügyi miniszter ur nehány jelentést közzétett, melyet a kiküldött biztosok az általuk ellenőrzött érettségi vizsgák eredményéről hozzá felterjesztettek. E közzétett jelentések között ott van az is, melyet Szabó Károly egyetemi tanár a szászvárosi érettségi vizsgáról terjeszfétt fel. E jelentés a legnagyobb elismeréssel emlékezett meg a Szászvároson elért fényes eredményről.

Azután is több kiváló tanférfi jelent meg a Kúmkollegium érettségi vizsgáin, köztük olyanok is, kik más intézeteknél tömeges buktatásokat eszközöltek,

Szászvároson ezek is megelégedésüknek adtak nyilt kifejezést. A szászvárosi érettségi vizsgán szavazás még nem történt, a bizottság egyhangulag adta a tanjegyeket, a kormányképviselők kész hozzájárulásával. 15 év alatt 127 ifju állott érettségi vizsgára és ezek közül csak 10 bukott meg, a megbukottak közül is 9 csak egy tárgyból, kik a rákövetkező szeptemberben, más intézetnél, más vizsgáló bizottság előtt, mindenájan javítottak. Az az egy pedig, ki több tárgyból bukott, nem volt az intézet régi növendéke, más intézetből jött a VII-ik gymnasiumi osztályba. Elischer József tankerületi főigazgató kormányképviselő évenként meglátogatta az intézetet, éles szemmel megnézett minden, a miben fogyatkozást látott, azt meg is mondotta nyiltan és jegyzőkönyvre is vétette, de a tanítás általános eredményével még akkor is meg volt elégedve minden, minden a tanerők fogyatékos mértékben voltak meg.

Az elöljáróság és a tanári kar kebelében a lefolyt időszak alatt békés kartársi viszony uralkodott. Ha olykor-olykor ellentétek merültek fel, azok nem származtak nemtelen indító okokból, hanem a dolgok és viszonyok különböző megítéléséből természetesen folytak, és az intézet iránt közösen érzett meleg szeretet áldást hozó behatása alatt szépen elsimultak. Ennek a szeretetnek és a közös cél felé concentricus működésnek lehet tulajdonítni a szép eredményt, a mit a szászvárosi Kún-kollegium Isten jóvoltából, egyesek és tületek nagylelkű támogatásával, szellemi és anyagi téren elérte.

A szászvárosi Kún-kollegium kötelékében a gymnasium mellett egy 4 osztályos elemi iskola is van, mely egyik gimnasiumi tanár, az ugynevezett tanvezető tanár, igazgatása alatt áll. E tanvezető tanár az elemi osztályokban nem tanít, csak a tanitást irányítja és a tani-

tókat ellenőrzi. Az internatusba és a convictusba az elemi iskolai tanulók is félvétetnek, s a mennyire lehetőséges, az intézet jótéteményeiben ők is részeltetnek. Két tanító fizetését az intézet pénztára hordozza. ket-tőt ez ev. ref. egyházközség fizeti. Jelenleg két elemi tanító az internatusnak és convictusnak is tagja, s mint ilyenek, az internatus felügyelőnek segédei.

Ez elemi iskolába nemcsak szászvárosi, hanem vidéki tanulók is járnak szép számmal, s minthogy Szászváros környékén főleg románok laknak, kiknek gyermekei román iskolába járnak, az oly szülők, kik gyermekeiket tovább ohajtják tanittatni, a magyar nyelv elsajátítása végett fiatalat már az elemi osztályokba beadják. Ilyenformán az elemi iskola voltaképpen a gymnasium előkészítő osztályainak tekinthető.

Az intézet előljaróságát az egyházkérületi közgyűlés által választott fő- és algondnokok, a helybeli 2 ev. ref. pap és a 10 rendes tanár alkotják.

Ebben az időszakban a következő gondnokok működtek az intézet mellett: gróf Kún Kocsárd, Barcsai László, Zeyk József, gróf Kuun Géza és gróf Kún István, mint főgondnokok: Brúz Ferenc, dr. Lészay Dániel, Nagy Ignác, Bágya Zsigmond, dr. Lészai László, Gönczi Endre és Balog József mint algondnokok. E gondnokok közül jelenleg élnek és az intézet vezetésében közreműködnek gróf Kuun Géza és gróf Kún István, kik 1878-ban lettek főgondnokok, dr. Lészay László, ki másodszor 1890-ben és Balog József, ki 1891-ben választott gondnokká. Zeyk József és Bágya Zsigmond is élnek, de tekintve azt, hogy az intézettől távol laknak s e miatt a gyűléseken nem jelenhetnek meg, állásukról lemondottak, olyan egyéneknek adva helyet, kik körülmenyeiknél fogva az intézet vezetésébe tényleg befolyhatnak.

Az elhalt gondnokok közül kettő van, kiknek áldásos működése az intézet életében mélyebb nyomokat hagyott. Az első, ki után csak messze következhetik egy második, gróf Kún Kocsárd, a második dr. Lészay Dániel.

Gróf Kún Kocsárd még 1832-ben választatott az intézet főgongnokává. A szabadságharc ideje előtt nem fejtett ki nagyobb tevékenységet az intézet körül, 1851–1857-ig pedig politikai fogásában volt. De mihelyt hazakerült és elköbzött birtokait kezébe vette és némi- leg rendbeszedte, azonnal megkezdette áldásos működését, s bőcs tanácsával, páratlan áldozatkészségevel folytatta szíve végső dohányáig. Nem volt és talán nem lesz senki, aki ez intézetet annyira szerette volna, mint ő, apja és anyja. Ohajtott annak lenni, és mihelyt vagyona romjait összeszedte s fáradhatlan munkásság-gal és takarékkossággal némi feleslegre tett szert. A szükségben szenvedő intézetet jótéteményeivel halmozta el. Midőn a szükség égető volt, nemcsak azt adta oda, a mije volt, hanem oda ajándékozta még a jövő reményét is. Aki az előljáróság gyűlései jegyzőkönyvénél lapjait forgatja és olvassa, hogy a nemeslelkű főgondnok kölcsön vesz fel pénzt, hogy az intézetnek diszes hajlékot emeljen, és e kölcsönnek tókjéét és kainatait apróbb részletekben törlesztígeti, úgy a mint szorgulma gyümölcséből összeszerezhette: alig-alig tudja visszatartani a meghatottság könyyeit. Heves és indulatos ember volt, talán nem is mindig igazságos, de lángoló honoszerelme, páratlan áldozatkészsége az iltői sebeket is gyorsan behegesztették. 1895. január hó 11-én 92 éves korában hunyt el, de emléke századok mulva is élni fog azon intézményekben, melyeket alkotott, vagy virágzásra juttatott.

Dr. Lészay Dániel Szászvároson született 1798-ban,

a szászvárosi ref. iskolában végzett, innen Enyedre ment és ott végezte a jogot és a theologiát is. 1825-ben mint már élemedett 27 éves ifju Bécsbe ment az orvosi tudományok tanulása végett. Hat évig volt az egyetemen, hol az orvosi diploma megszerzése mellett a fogak élettanával önállóan is foglalkozott, s kutatásaival az orvosi tudomány ez ágában az uttórók diszes társaságába küzdötte fel magát. Szászváros szék és város még mint negyedéves orvosnövendéket physikusává választotta. E hivatalát mindvégig megtartotta. 1848. és 49-ben országos képviselő volt, ott volt Debrecenben és Szegeden is. A szabadságharc leveretése után egy darabig bujdosott, 1850-ben amnesziát kapott és visszatért szülővárosába és megkezdette újból orvosi működését. Hires orvos volt, s veszélyes betegségükben még elleniségei is kérték orvosi segélyét, közöttük Kirchner Frigyes is, leghevesebb ellenfele, kit ugyszólvan a halál karjai közül ragadott ki.

1845-ben neveztetett ki az intézet algondnokává s azóta csaknem minden előljárósági gyűlésen jelen volt, szóval és tettel vive előbbre az iskola javát. Nagyon erélyes férfiu volt, s a mihez hozzá kezdett, azt félbe nem hagya, hanem végre is hajtotta. 1872. november havában végezte be munkás életét egy valódi bölcs férfihoz méltó, öntudatos nyugodt halállal. Benne nemcsak a szászvárosi iskola vesztette el egyik legbiztosabb támaszát, hanem Szászvárosnak és vidékének magyarsága is.

Mint fönnebb irva volt, Szabó György igazgató-tanár 1870. aug. 4-én halt meg. Azóta a szászvárosi ref. tanárok közül senki sem halt meg. Annál nagyobb pusztítást vitt véghez a halál a ref. papok között. 1870-ben meghalt Pap István, 1875-ben Dáné István, 1890-ben Incze János, s még ugyanazon évben Fülöp Géza.

Pap István már a szabadságharc előtt is tanított a diákoknak, Szabó György igazgatósága alatt ujból vál-lalkozott a tanításra és az 1859/60 és 1860/61 tanévekben tanított is, de már a következő évben meggyen-gült egészsége miatt a tanítással felhagyott. Rendes kötelességtudó ember volt, az intézetet szerette, az elöljárósági gyűlésekben pontosan megjelent.

Dáné István 1859-ben jött Szászvárosra, a tanitást azonnal megkezdette és, törékeny egészsége dacára, nagy szorgalommal és odaadással teljesítette tanári teen-dőit ingyen. 1870-ben, Szabó György halála után, mint-hogy az intézet mellett egy rendes tanár sem volt, az elöljáróság az igazgatói teeudöket ideiglenesen rábizta. E hivatalát egész haláláig lelkiismeretes hüseggel foly-tatta szintén ingyen. Az elöljárósági gyűléseken ponto-san megjelent és szava az ügyek elintézésénél nagy nyomatékkal birt.

Incze János 1871-ben választatott szászvárosi pappá, azzal a kötelezettséggel, hogy az iskolában is tanítson. E kötelességének igyekezett is megfelelni, és 1888-ig szorgalmasan tanított. Az elöljárósági gyűlésekre tehet-sége szerint is pontosan eljárt, s az iskola javát igye-kezett előmozdítani.

Fülöp Géza 1878-ban választatott szászvárosi pappá, szintén azzal a kötelezettséggel, hogy az iskolában tanít-son. Fiatal, tehetséges ember volt, kitűnő szónok és jó tanár. Vallást és történelmet tanított. Tanítványai nagy szeretettel csüngöttek rajta. Az iskolának biztos támásza, a tanároknak igaz barátja volt. Az iskola és az egyház, sőt az egész város könnyes szemekkel kísérte kora sirjába.

Ez időszakban néhány alapítvánnyal is gyarapo-dott az intézet.

1882-ben halt el Háver Mihály hátszegi lakos, ki az intézetnek 4000 frtot hagyott jó tanuló és

jó erkölcsű + hunyadmegyei református magyar tanuló segélyezésére, ugy azonban, hogy a mig öcese Háver József él, a kamatokatől élvezze. Háver József 1893-ban meghalt, és az ösztöndíjak azóta folyósítottak.

1887-ben halt el ifj. gr. Kún Koesárd, az intézet áldott emlékű főgondnokának fogadott fia. Az ő emlékkére a nemes főgondnok 500 frtot tett le az intézet pénztárába oly meghagyással, hogy kamatjaiból jó erkölcsű és jó tanuló szegény magyar fiuk segélyeztessenek.

1887-ben Pogány György ur, 25 éves főispánsága emlékére, 1000 frtos „Jubileumi” alapítványt tett le a hunyadmegyei központi árvaszék pénztárába oly feltételel, hogy ez alapítvány kamatait 3 évig egy a szászvárosi Kún-kollegiumban, 3 évig a dévai förealsikolában tanuló, legalább jó osztályzatot nyert hunyadmegyei tanuló kapja, a hetedik évi kamat pedig valamelyik hunyadmegyei érdemes néptanító jutalmazására fordítassék.

Ez alapítványokhoz csatlakozik a szászvárosi Kún-kollegium tanítói által kezdeményezett szegény tanulói alap. 1875-ben a nevezett tanítók saját kockázatukra egy tancmulatságot rendeztek, azzal a kijelentéssel, hogy a tiszta jövedelmet szegény tanulók segélyezésére fordítják. A tancvigalom jól lltött ki, és a szegény tanulók részére szép kis összeg gyűlt be. Ez tancvigalom azóta rendesen minden évben megtartatott, a jövedelem nagyobb része tőkésítetett, a kamatok és a jövedelemnek is bizonyos része a szegény tanulók között osztatott ki, többnyire téli ruhára. Ez alap 1894. végéig 4111 frtra növekedett. Gróf Kún Koesárd főgondnok végrendeletében erről is megemlékezett és gyarapítására 4400-frtot hagyományozott, ugy hogy az alap jelenleg a 8500 frtot meghaladja.

Záradékul, az iskola jelen mivoltának megismertetése végétt, ide csatolom az iskolai dijak és kegyletek kiírását, valamint a tanuló ifjúságról és az iskola anyagi állásáról szóló statisztikai adatokból is annyit, a mennyit az iskola fejlődésének megítélhetésére szükségesnek gondolok.

Az iskolai dijak ez idő szerint következők:

1. Beiratási dij: csak az ujan jöttektől, az elemi iskolában 50 kr, a gymnasiumban 1 frt.

2. Tandij: az elemi iskola 1—2. osztályában 2 frt, 3—4. osztályában 4 frt, a gymnasiumban 12 frt.

3. Lakásdij: nagy ágygyal és fiókkal 8 frt, kis ágygyal és fiókkal 4 frt.

4. Közköltség: (fűtés, világítás, takaritás, szolgálat, értesítő dij) bennlakóktól, kik saját világítást használnak 6 frt, bennlakóktól, kik a közös világítást használják 7 frt, künnlakóktól 3 frt 55 kr.

5. Konviktusi dij: teljes kosztért egész évre 90 frt.

6. Könyvtárdij: csak a gymnasiumi tanulóktól 1 frt.

7. Övv. árvai illeték: minden tanulótól 60 kr.

8. Tanári nyugdijalapra: minden tanulótól 3 frt.

Ezek szerint egy bennlakó gymnasialis tanuló, ki a közös világítást használja, nagy ágyat bir és semmi dijelengedésben sem részesül, mosáson kívül teljes ellátásért évenként fizet 122 frt 60 krt.

Jó erkölcsű és jól tanuló szegény fiak azonban tetemes dijelengedésben részesülnek vallás- és nemzetiségi különbség nélkül.

Az intézetben a szegény tanulók segélyezésére a következő kegyletek vanak ez idő szerint folyositva:

1. Gróf Kún Kocsárd régebbi alaptitványa + tanuló részére fejenként 48.80 195 frt. 20 kr.

2. Gróf Kún Kocsárd 50.000 frtos alapítványából 8 tanuló részére fejenként 40—40 frt — — — —	320 frt — kr.
3. Ifj. gróf Kún Kocsárd-féle alapítvány kamata — — — —	25 frt — kr.
4. Egy kincstári ösztöndij, melyet az adóhivatal fizet — — —	60 frt — kr.
5. Háver Mihály alapítvanya 4 tanuló részére fejenként 50—50 frt — —	200 frt — kr.
6. Bája Zsuzsána-féle alapítvány	22 frt 70 kr.
7. Bod Benedek-féle alapítvány —	30 frt — kr.
8. Tordosi tanulók részére az erdély-részi ev. ref. fő- és középiskolák ifjúsága által alapított kegylet — —	55 frt — kr.
9. Gróf Kún Kocsárd által szászvárosi iparosoknak a Kún-kollegiumban tanuló flaik részére tett alapítványából	45 frt — kr.
Összesen:	952 frt 90 kr.

Ehhez csatlakozik Váradi Istvánné, Krasznájer Anna alapítvanya, melyből jól tanuló fiuknak évenként mintegy 100 frt értékű könyvjutalom osztatik ki, továbbá a már fennebb emlitett szegénytanulói alap, mely most már a 8500 frtot meghaladta, s melyből a szegénytanulók évenként legalább is 425 frttal segélyeztetnek. Ha ehhez vesszük még azon 53 negyed konviktusi segélyt is, a mennyit az intézet előljárósága az 1895/6-ik évben a szegény tanulóknak elengedett, a mi magában 1192·5 frt, az évi segély összege készpénzben és ételben = 2570·4 frtot tesz.

* * *

A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumnak a század utolsó negyedében vagyonát is szépen gyarapodott.

1873-ban, miðön a gróf Kún Zsigmond által hagyo-

mányozott Kún-pénztár, Adorján Zsuzsánna halála után, a végrendelet értelmében a közpénztárral egyesítetett, a meglevő tőkék összege tett — — — — —	89.870 frt — kr.
1895. végén a tőkék összege a közpénztárnál — — —	<u>155.298 frt — kr.</u>
Növekedés	65.428 frt — kr.

Még jelentékenyebb a gyarapodás, ha az államsegély elhagyásával az évi jövedelmet hasonlitjuk egybe az 1873., és 1896-ik évekről.

1873-ban a közpénztár jövedelme volt — — — — — 10.364 frt — kr.

1896-ra elő van irányozva, a mire biztosan lehet számítani — 15.809 frt — kr.

Évi jövedelem növekedés 5.445 frt — kr.

A Kún-kollegium összes vagyona tett 1895. év végén, az iskola épület és felszerelményeit nem számítva, valamint a tornacsarnokot és tornatért sem :

1. Tőkék a közpénztárnál magánkötvények, értékpapirok, hátralékkamatokban és egyéb követelésekben 1895. év végén — — —	<u>155.298 frt — kr.</u>
2. Gróf Kún Kocsárd alapítvány — — — — —	82.064 frt — kr.
3. Konviktusi alap — — —	10.000 frt - kr.
4. Háver Mihály-féle alapítvány	4.000 frt — kr.
5. Gróf Kún Kocsárd által iparos ifjak javára tett alap —	1.000 frt — kr.
6. Kórház, piaci-ház, 2 tanári lak, egy körcsma helyiségek értéke	<u>32.000 frt — kr.</u>
Összesen	284.362 frt — kr.

A Kún-kollegium közpénztárának jövedelme származik:

1. Magánkötvények után —	1.671 frt — kr.
2. Törlesztési kölcsönökből —	1.263 frt 93 kr.
3. Értékpapirokból — —	4.329 frt 75 kr.
4. Takarékpénztári betétek kamatjai — — — —	1.285 frt 20 kr.
5. Szásznemzeti universitás segélye — — — —	3.000 frt — kr.
6. Iskolai dijakból — — —	4.000 frt — kr.
7. Háver-alap kamatjai — —	200 frt — kr.
8. Házbelek — — — —	686 frt — kr.
	Összesen 15.809 frt 88 kr.
9. Ehhez járul még a gr. Kún Kocsárd-féle alapítvány kamataiból évenkénti segély — — —	1.600 frt — kr.
10. Államsegély évenként — —	10.000 frt — kr.
	27.409 frt 88 kr.

Ebből leütendő a gyógyi egyház részére — — — — 126 frt — kr.

Marad a Kún-kollegium évi jövedelmére — — — 27.283 frt 88 kr.

Ha az összehasonlitással néhány évvel előbbre megyünk és az 1866-ik évi bevételeket vesszük, ugy találjuk, hogy:

az 1866-ik évben az iskola bevételeinek föösszege volt — — 3.681 frt — kr.

1896-ban az államsegély és Kún Kocsárd-alap segélye nélkül 15.809 frt — kr.

Az évi bevétel növekedés 30 év mulva — — — — 12.128 frt — kr.

Ha pedig ez összeghez hozzáadjuk az államsegélyt és a Kún

Kocsárd-féle 50.000 frtos alapból			
járó évi segélyt	—	—	<u>11.600 frt — kr.</u>
	Növekedés	23.728 frt — kr.	

Harminc év alatt tehát az intézet bevétele több mint hatszorta nagyobb lett. Ez örvendetes eredmény kétségtelenül bizonyítja, hogy az iskola vagyonával hiven és okosan gazdálkodtak, s azt az illetők minden megengedett módon gyarapítani igyekeztek.

Végül ide csatolom Vitus Lajos könyvtáros urnak a szászvárosi Kún-kollegium könyvtáráról készített rövid ismertetését és kimutatását a mint következik.

**Az ev. ref. Kún-kollegium könyvtárának állapota
1890. január havában.**

szászvárosi ref. iskolának már 1730-ban csinos könyvtára van, több érdekes és értékes theol., histor. és classicus könyvekből. Ezek között néhány régi magyar és egy Incunabulum. De hogy mikor keletkezett arról más adat nincs, mint a könyvek címlapján e felirat: „Scol. Reform. Saxop. ab anno 1730.“ A kézirat azt mutatja, hogy e jegyzést Hercepei István igazgató-tanító tette 1741-ben. Én a könyvtár keletkezését Nádudvari Péter első pap és püspöknek tulajdonítom, aki igen sokat tett ez iskoláért, sőt a sárospataki vándor-kollegiumot is ide akarta helyezni, csak a szászoknak nagy ellenmondásán mult (a kik a meglevő iskolát is elakarták innen üzni), hogy a feje-delem — a béke érdekében — jobbnak lássa Maros-Vásárhelyre tenni át Gyulafehérvárról. A Nádudvari könyveit sejtem a meglevő könyvek egynémelyikében.

1742-ön innen (1742—50. közt) a Berzétei József, volt rector és később tordosi pap könyvei szaporítják könyvtárunkat. Valószínűnek tartom, hogy a felesége mindjárt a halála után juttatta ide, mert iskolánk iránti érdeklődését mutatja azzal is, hogy itt egy alumnust tart. Sok becses, 1741. és 42-ben Utrechtben szerzett, másolt és irott theol. munka van ezek közt, gyönyörű kéziratában.

Ő és később Váradi Mihály juttat legtöbb theologiai munkát könyvtárunknak, ezért van a theologiai szakcsoport az ő nevőkről elnevezve.

1817-ben Kerekes Abel subrector könyvhagyatékát adja át édes anyja Dézsi Krisztina. Ez 85 munka 891 rforintra becsülve. Nagyobbára történelmi becses munka s néhány *classicus*. Ezért van a mai könyvtár történelmi szakának egyik szekrénye az ő nevével elnevezve.

A csinos katalogus első lapján ez a jelmondat van: „Quoniam nobis denegetur diu vivere, relinquamus aliquid, quo nos vixisse testamur. Phin.“ A katalogus és a gróf Kún Zsigmond főgondnokhoz intézett átirat a Demeter János allod. perceptor írása, ki hogy maga is ugy gondolkozott, mint néhai sógora és jelmondata, mutatja az, hogy :

Demeter János könyveinek jegyzéke, az előbbi katalogus üres lapjaira van irva, de már más kézzel. Ez is jócskán gyarapítja könyvtárunkat, majdnem egy időben Kerekes Ábellel.

1832-ben történt halála után, a buzgó és áldozatkész Kún Zsigmond gróf főgondnok — történelmi munkákban s folyóiratokban gazdag — könyvtára jut ajándékul iskolánknak 305 mű 457 drbbox. A jogtud. szakkönyvtár megalapítójának ez a főur mondható, neki magának is lévén benne egy utasítása a periratok szerkesztéséről latinul kézirathau, a táblai itélőmesternek.

Az 1840-es években ngs Salbeck György ajándékozza könyveit thékánknak, a sógorának b. Naláczy Józsefnak könyvei egy részével, és válik 203 mű 604 kötetével a szépirodalmi könyvtárrész megalapítójává.

Hálából e szekrényt Salbeckről neveztük el.

1855-ben (nyugalmaztatása évében) néhai Váradyi Mihály szászvárosi első pap adományozza, — egyéb

alapítványai mellett — gazdag vallástud. könyvtárát iskolánknak, miért is a Theol. szekrény Berzétey-Váradynévet visel.

1861-ben Kún Kocsárd gróf főgondnok adja gazdag vegyes tartalmú könyvtárát ide, a tudós gróf Kún Gergelyével együtt. Ezzel a könyvtárral egyszerre 412 munkával gazdagodott könyvtárunk 694 kötetben. És a b. e. főur évről-évre gyarapította e könyvtárt, még halálában is 1895. januáriusban. Legtöbb folyóiratunk innen van. Ezért viseli hálánk jeléül a lapok és folyóiratok szekrénye a Kún Kocsárd nevét.

1879-ben Vitus Lajos tanár járul nagyobbacska adománnyal a könyvtár gyarapításához (37 mű 46 drbban.)

1881-ben gróf Kún István főgondnok adományozza ide könyvtára egy részét, később az egészet, mintegy 145 munkát, számos kötetben. Nagyobbára gazdasági, szépirodalmi és jogtudományi munkák; közük két országgyűlési ciklusról összes nyomtatványait, a miket mint képviselő kapott. Ez irományok, naplók, jegyzőkönyvek ma bekötve, jogtudományi szekrényünk becses és diszes csoportját képezik.

Ugyancsak 1881-ben Király Ferenc rápolti birtokos ajándékozza ide apjának N. Király Imre ref. esperesnek megmaradt könyveit, mintegy 78 munkát, ezek közt egy pár igen becses, régi és újabb magyar könyvet. Pl. Pázmány Kalauza, Pápai-Páriz, Fer. Pax, Animae, Tótfalusi Kiss Miklós-féle amsterdámi Kis Ujtes-tamentum. Továbbá Nagy György Imádságos könyve, Aranka György Halál elleni orvossága, Blaire Hugo pred. gróf Teleki Mária ford.-ban és Stupfer Utmutatása Wesselényi Annaéban. De mindenek felett Bod Péter Athenása és Magyar Lexikona, Szent Hiláriusa és Praxis Judiciáriája.

1883-ban Incze János ref. első lelkészé a nagyobb könyvadomány 21 munkában, közte Félegyházi Tamás Uj Testamentuma, a néhai Antal János püspök példánya.

1884-ben Csósz János volt tanárunk — S.-Szt.-Györgyre távoztában — 20 művet ad 20 drbbox.

1886-ban a helybeli Magyar Polgári Olvasó-egylet adja az ö céljaira kevésbé alkalmas könyveit, 43 munkát.

Ugyancsak 1886-ban Hajdu Ferenc volt s.-tanárunk, később neje 16 művet 16 kötetben.

1891-ben dr. Borcsa Mihály volt tanárunk 29 munkát, 34 kötetben.

1894-ben övv. Nagy Zsigmondné 14 m. 85 k., közte egy szép Calapinus, 1560-ból a Gray-féle história 60 kötetben.

Dr. Kuun Géza gróf és

A M. T. Akadémia évről-évre nyújtja munkáit és kiadványait.

Nagyságos Emőkei Emich Gusztáv, dr. Bartók György, Szabó Fer. szolgabiró, Szabó Ferenc eleméri plébános, szerzők, kiadók, tanulóink stb. sok darabbal s köztük igen becsesekkel szaporították könyveinket.

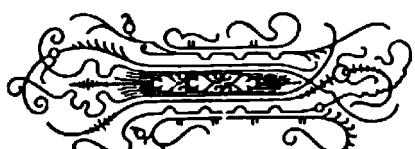
De szaporítják a kollegium saját szerzeményei, a melyek különösen 1873-on innen, az intézet fejlődésével folyton-folyvást fokozódtak s ma — az államsegélynek is megkapása után — a fejlődő irodalommal meglehetősen lépést tart, a század elejéről való folyóiratai s nyelvtörténeti munkái lehetőleg kiegészítődtek, füzes munkái kötés alá kerültek. Ugy hogy mig 1876-ban 3020 m., 5574 k. vala könyvtárunkban, 1896. elején 5563 mű, 12.699 kötetből áll. És — a mennyi-

ben megbecsülni egyáltalán lehet — mig a könyvtár értéke 1876-ban mintegy 5000 frt lehetett, ma 12.000 frtnál jóval többet ér.

És ez a könyvtár e husz év alatt most másodszor van egészen ujra rendezve, 10 szakcsoportban csinosan és célszerűen fölállítva, cédula-katalogussal ellátva, úgy hogy a gimnasiális tanítás céljainak teljesen megfelel.

Szászvároson, 1896. január 25-én.

V i t u s L a j o s,
könyvtárnok, tanár.

Kimutatás 1870-től 1896-ig

a szászvárosi Kún-kollegium tanulóiról vallás és nemzetiség szerint.

Tanév		ev. ref.	róm. kath.	uniárius	gör. kath.	gör. keleti	izraelita	magyar	német	román	összesen	
1870/1	elemi isk.	75	25	—	—	8	22	2	99	3	30	132
	gynn.	41	20	8	1	2	27	—	59	11	29	99
	együtt	116	45	8	1	10	49	2	158	14	59	231
1871/2	elemi isk.	65	21	1	—	9	24	1	86	2	33	121
	gynn.	42	19	1	1	4	17	—	59	4	21	84
	együtt	107	40	2	1	13	41	1	145	6	54	205
1872/3	elemi isk.	55	26	1	—	5	32	7	85	3	38	126
	gynn.	46	15	—	1	7	15	—	63	1	20	84
	együtt	101	41	1	1	12	47	7	148	4	58	210
1873/4	elemi isk.	40	18	—	—	10	21	2	58	3	30	91
	gynn.	47	10	2	—	5	26	—	56	3	31	90
	együtt	87	28	2	—	15	47	2	114	6	61	181
1874/5	elemi isk.	47	17	—	—	17	37	1	63	4	52	119
	gynn.	52	10	1	—	4	22	3	64	3	25	92
	együtt	99	27	1	—	21	59	4	127	7	77	211
1875/6	elemi isk.	44	14	2	—	18	29	5	61	4	47	112
	gynn.	41	11	1	—	5	25	2	52	3	30	85
	együtt	85	25	3	—	23	54	7	113	7	77	197
1876/7	elemi isk.	44	9	3	—	15	23	9	60	5	38	103
	gynn.	40	9	2	—	7	24	2	48	6	30	84
	együtt	84	18	5	—	22	47	11	108	11	68	187
1877/8	elemi isk.	44	10	1	—	10	24	12	60	7	34	101
	gynn.	35	9	3	—	10	23	4	44	4	36	84
	együtt	79	19	4	—	20	47	16	104	11	70	185

Tanév		ev. ref.	róm. katol.	üg. ev.	unitárius	gör. katol.	gör. keleti	izraelita	magyar	német	román	összesen
1878/9	elemi isk.	47	13	—	—	10	20	7	62	5	30	97
	gymn.	36	12	2	—	10	31	5	50	5	41	96
	együtt	83	25	2	—	20	51	12	112	10	71	193
1879/80	elemi isk.	47	14	1	—	10	24	5	62	5	34	101
	gymn.	44	13	4	—	9	36	10	61	10	45	116
	együtt	91	27	5	—	19	60	15	123	15	79	217
1880/1	elemi isk.	39	12	2	—	10	25	6	53	6	35	94
	gymn.	53	16	5	—	18	44	12	74	12	62	148
	együtt	92	28	7	—	28	69	18	127	18	97	242
1881/2	elemi isk.	31	12	4	—	4	19	2	47	2	23	72
	gymn.	53	26	6	—	12	50	11	85	11	62	158
	együtt	84	38	10	—	16	69	13	132	13	85	230
1882/3	elemi isk.	44	14	4	—	5	15	12	70	5	19	94
	gymn.	55	22	8	—	9	54	10	85	10	63	158
	együtt	99	36	12	—	14	69	22	155	15	82	252
1883/4	elemi isk.	42	10	6	—	3	18	12	65	5	21	91
	gymn.	59	23	7	—	6	43	10	90	9	49	148
	együtt	101	33	13	—	9	61	22	155	14	70	239
1884/5	elemi isk.	45	14	2	—	—	23	15	73	2	24	99
	gymn.	61	22	7	—	5	30	19	100	9	35	144
	együtt	106	36	9	—	5	53	34	173	11	59	243
1885/6	elemi isk.	46	16	—	—	2	27	16	78	—	29	107
	gymn.	60	22	14	—	5	30	15	98	13	35	146
	együtt	106	38	14	—	7	57	31	176	13	64	253
1886/7	elemi isk.	37	21	1	—	5	19	15	71	2	25	98
	gymn.	59	23	11	—	9	35	18	98	13	44	155
	együtt	96	44	12	—	14	54	33	169	15	69	253
1887/8	elemi isk.	37	17	1	—	6	19	15	69	—	26	95
	gymn.	62	22	13	1	8	36	17	101	14	44	159
	együtt	99	39	14	1	14	55	32	170	14	70	254
1888/9	elemi isk.	47	18	—	—	7	23	13	77	1	30	108
	gymn.	66	26	8	1	10	39	13	106	9	48	163
	együtt	113	44	8	1	17	62	26	183	10	78	271

Tanév		ev.	ref.	róm. kath.	ág. ev.	unitarius	gör. kath.	gör. keleti	izraelita	magyar	német	román	Osszesen
1889/90	elemi isk.	46	15	1	—	6	26	15	77	1	31	109	
	gymn.	57	34	11	—	11	40	15	109	10	49	168	
	együtt	103	49	12	—	17	66	30	186	11	80	277	
1890/1	elemi isk.	37	15	1	—	7	36	16	68	2	42	112	
	gymn.	56	35	14	—	11	46	17	109	15	55	179	
	együtt	93	50	15	—	18	82	33	177	17	97	291	
1891/2	elemi isk.	40	9	1	—	12	36	23	74	1	46	121	
	gymn.	58	30	9	—	13	41	18	108	8	53	169	
	együtt	98	39	10	—	25	77	41	182	9	99	290	
1892/3	elemi isk.	38	16	5	—	9	33	19	76	4	40	120	
	gymn.	54	27	14	1	15	48	21	105	13	62	180	
	együtt	92	43	19	1	24	81	40	181	17	102	300	
1893/4	elemi isk.	39	13	5	—	9	36	15	62	13	42	117	
	gymn.	57	35	15	1	10	41	27	123	14	49	186	
	együtt	96	48	20	1	19	77	42	185	27	91	303	
1894/5	elemi isk.	44	11	4	—	6	28	13	67	4	35	106	
	gymn.	55	29	16	1	10	35	32	121	14	43	178	
	együtt	99	40	20	1	16	63	45	188	18	78	284	
1895/6	elemi isk.	47	16	1	1	3	25	11	74	2	28	104	
	gymn.	63	34	17	1	12	39	29	134	14	47	195	
	együtt	110	50	18	2	15	64	40	208	16	75	299	

**A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumban 1881—1896. években
érettségi vizsgálatot tett növendékek névsora.**

Összeállította: Simon Ferenc igazgató-tanár.

(A †-tel jegyzettek meghaltak. Az (l), vagy (g) jellet jelöltek mint föreáliskolai tanulók a latinból, illetőleg görögből tettek kiegészítő érettségi vizsgálatot).

1881.

1. Baresi Lajos orvos Kapnikbányán.
2. Bornay László ref. lelkész Bibarcfalván.
3. Jaár Manasszé g. kel. lelkész Nagytóiban.
4. Juhász Izidor ref. lelkész Szamosfalván.
5. Kállay Ferenc vasuti hivatalnok.
6. Kővendy Dénes ref. lelkész.
7. Sükösd Gyula helyettes-tanár Szászvároson.
8. Wellmann Dezső ág. ev. lelkész.

1882.

1. Binder Vilmos magáuvázó Szászvároson.
2. Bocz Géza városi főerdész Szászvároson.
3. Marku Romulusz gyakorló-orvos Kolozsvárt.
4. Popovics János g. kel.-felső leányiskolai igazgató N.-Szebenben.
5. Rosner Ármin izr. hitközségi titkár Budapesten.
6. Róth Jakab orvos Bécsben.
7. Wesztermayer Vidor kir. törvényszéki bíró Temesvárt.

1883.

1. Antoni Ede városi ügyész Szászvároson.
2. Botár Gyula.
3. Medeán Xavér.
4. Pap Károly szigorló-orvos Kolozsvárt.
5. Pap Simon.
6. Zudor Béla kataszteri mérnök Aradon.

1884.

1. Borsay Géza.
2. Farkas Árpád körjegyző Russón.
3. Gazda Gábor körjegyző Bodzafordulón.
4. Incze Béla ref. gymn. tanár Nagy-Szalontán.
5. Lode Rezső kir. szabadalíni bíró Budapesten.
6. Márku Liviusz Ügyvéd Lugoson.
7. Mégny Gyula orvos Zalathnán.
8. † Milassy Károly állami zálogházi tiszt Budapesten.
9. Szálassy János kereskedő Vajda-Hunyadon.

1885.

1. Brády Albert birtokos Brádon.
2. Csulay Lajos főszolgabiró Déván.
3. Máhler Ignác kir. főmérnök Déván.
4. † Németh László birtokos Déván.
5. Schul Gyöző ügyvéd Szászvároson.
6. Reichenberger Sándor (I) orvos ezredorvos Kassán.

1886.

1. Gálfy Dénes postatiszt Budapesten.
2. Vajna Izrael Izidor szigorló-orvos Budapesten.
3. Kriványi György cs. és kir. tűzérhadnagy.
4. Onyoki Miklós hovvéd-főhadnagy Erzsébetvároson.
5. Radnóthi Dezső Eke főtitkára, szerkesztő Kolozsvárt.
6. Sükösd Jenő cs. és kir. ezred-orvos Zágrábban.
7. Szepessy Gusztáv áll. erdész.
8. Sztáncsay Miklós rendőr-kapitány Selmecbányán.
9. Sztanciu Szilviusz (I).

1887.

1. Ajtay Aladár ügyvéd Hátszegen.
2. Baumgarten János ügyvéd Kolozsvárt.
3. Fekete Károly szolgabiró Déván.
4. Gönczi Ödön megyei állatorvos Szerdahelyen.
5. Kese Elek uradalmi tiszt Tótmegyer.
6. Klein Henrik szigorló-orvos Budapesten.
7. Missinszky Vilmos szolgabiró Algyógon.
8. Muzsnay Béla polgármester Hátszegen.
9. Neumann Mihály szigorló-orvos Bécsben.

10. Pogány Béla megyei aljegyző Déván.
11. † Póka Béla vasuti tiszt Pozsonyban.
12. Schuller Mór ügyvédjelölt Szászvároson.
13. Simon Géza ref. főgynn. tanár Mármarossziget.
14. Horváth Kamilló (I) ügyvéd Déván.

1888.

1. Ajtay Jenő állami erdész.
2. Ertl Jenő állami erdész.
3. Furka Sándor szigorló-orvos Budapesten.
4. Lázár Ádám körjegyző Marossolymoson.
5. Maraski Róbert
6. Pistl Marián
7. Popovics János
8. Schiessl Albert cs. és kir. főhadnagy Szászvároson.
9. Silbermann Miksa cs. és kir. főorvos
10. Szathmáry Gyula uradalimi tiszt Károlyi Alajos udv. Nánci háza, Pozsony-megyében.
11. Vida József kör-orvos Mátészalkán.

1889.

1. Baróthi János vámhivatalnok Budapesten.
2. Fried Izsák ügyvéd-jelölt M.-Vásárhelyen.
3. Kiss Gyula kir. adótiszt Zomborban.
4. Hirsch Ármin bölcsezet-hallgató Bécs.
5. Makay István ref. főgynn. tanár Pápán.
6. Pieczek Károly posta-táviró-tiszt Budapesten.
7. Tócsai Ferenc községi orvos Sipeten, Temesmegye.
8. Török Béla megyei aljegyző Déván.

1890.

1. Ajtay Géza körjegyző Kitidén.
2. Alvinczy Miklós posta-táviró-tiszt Budapesten.
3. Csulay Sándor megyei ellenőr Déván.
4. † Dósa Kálmán joghallgató Kolozsvárt.
5. Eisenmenger Rezső orvos Szászvároson.
6. Horváth József állami erdész.
7. Kerebán Győző jegyző-segéde Alvinczen.
8. Király Albert vámhivatalnok Aradon.
9. Nagy Béla kir. mérnök Kolozsvárt.
10. Schilling Bernát főkönyvvézető Budapesten.

11. Szakáts István járásbírásgyi aljegyző Körösbányán.
12. Vendrinszky Oszkár vasutti tiszt Petrosóny.

1891.

1. Csűrös István ref. gymn. vallás-tanár Budapestén.
2. Florea Gyula jogász Budapesten.
3. Frankó Géza cs. és kir. hadnagy Aradon.
4. Krisztea Kornél cs. és kir. hadnagy Marosvásárhelyt.
5. Molnár Károly ref. főgymn. helyettes-tanár Székelyudvarhelyt.
6. † Nemes Emil szigorló-orvos Kolozsvárt.
7. Pallossy Vince m. kir. csendőrhadnagy Ungvárt.
8. Simon Gábor m. kir. adótiszt Fácselen.
9. Farkas Béla (I) körjegyző Piskin.

1892.

1. Bordeaux Árpád r. kath. főgymn. tanár Brassóban.
2. Csulay Albert joggyakornok Dénván.
3. Krausz Gyula (Kolos) joggyakornok Budapesten.
4. Lukács Kálmán bányászati tanár-segéd Selmecbányán.
5. Vitályos József s.-jegyző Szerdahelyen.
6. Mihályi Jenő (I) joggyakornok Dénván.
7. Schönpflug Győző (I) műegyetemi hallgató Budapesten.

1893.

1. Denieter Károly vasutti tiszt Gyulafelváron.
2. Farkas Antal körjegyző Klopotiván.
3. Frisch Jakab birlápiro Budapesten.
4. Nagy Gyöző műegyetemi hallgató Budapesten.
5. Putaky Dániel joghallgató Kolozsvárt.
6. † Reiss Mór joghallgató Budapesten.
7. Strauss Árpád joghallgató Kolozsvárt.
8. Vild Aurél joghallgató Budapesten.

1894.

1. † Bíró László joghallgató Budapesten.
2. Jánó Béla bőlcészethallgató Kolozsvárt.
3. Margita János joghallgató Budapesten.
4. Nusbaum Mihály vasutti tiszt Orosházán.
5. Pogány Árpád joghallgató Budapesten.
6. Popeszk Aurél joghallgató Budapesten.
7. Róthi Ármin joghallgató Budapesten.

8. Schull Ármin joghallgató Budapesten.
9. Tankó Béla ref. hittanhallgató Budapesten.

1895.

1. Csécsi N. József joghallgató Budapesten.
2. Dabinten Ármin joghallgató Budapesten.
3. Fekete Géza kir. adótiszt S.-Szt.-Györgyön.
4. Kiss Árpád segéd-jegyző Hátszegen.
5. Lipták Máté joghallgató Budapesten.
6. † Pap Virgil.
7. Reinfeld Izsák kir. adótiszt Vajda-Hunyadon.
8. Reiss Izidor joghallgató Budapesten.
9. Tornya Gyula joghallgató Kolozsvárt.
10. Veres Jenő joghallgató Kolozsvárt.
11. Téglás Gábor (I) joghallgató Kolozsvárt.

1896.

1. Ábrahám József joghallgató Kolozsvárt.
2. Bartha Dezső joghallgató Kolozsvárt.
3. Csécsi N. Jenő műegyetemi hallgató Budapesten.
4. Jánó Géza joghallgató Kolozsvárt.
5. Klausmanu József erdészethallgató Selmecbányán.
6. Konnerth Károly felsőbb keresk. akad. növendék Budapest.
7. Kónya János bölcsészethallgató Kolozsvárt.
8. Müller Ernő joghallgató Budapesten.
9. Sylvester Ákos bölcsészethallgató Kolozsvárt.
10. Szirbik Bálint joghallgató Kolozsvárt.
11. Vojna György jegyző-segéd Csüged.
12. Königsberger Lea orvostanhallgató Budapest.
13. Bottyán József (g és I) bölcsészethallgató Kolozsvárt.
14. Andersen József (I) joghallgató Kolozsvárt.
15. Fried Ármin (I) joghallgató Kolozsvárt.
16. Gerey Lajos (I) tiszti akadémiahallgató Bécsujhelyen.
17. Olariu Virgil (I) joghallgató Kolozsvárt.
18. Pakočs József (I) joghallgató Budapesten.

T a r t a l o m.

	Oldal.
1. I. időszak. A szászvárosi iskola a helybeli ev. ref. egyházközség hatósága alatt	3
2. II. időszak. 1799—1848. évig	37
3. III. időszak. 1849—1895. évig	79
4. Az ev. ref. Kún-kollegium könyvtárának állapota 1896. január havában	198
5. Kimutatás 1870-től 1896-ig a szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium tanulóiiról	203
6. A szászvárosi ev. ref. Kún-kollegiumban 1881—1896. években érettségi vizsgálatot tett növendékek névsora	206

